

Virksomhedernes forventninger til revisor i forbindelse med besvigelser

Udarbejdet af:

Heidi Vinther & Jannie Mølgård Jensen

Speciale, maj 2005

Cand.merc.aud-studiet, Aalborg Universitet

Vejleder:

Lars Bo Langsted

Forord

Dette speciale er udarbejdet som afslutningen på cand.merc.aud studiet på Aalborg Universitet i foråret 2005.

Specialet omhandler virksomhedernes forventninger til revisor i forbindelse med besvigelser, idet revisor reviderer et regnskab. Vi ønsker at finde ud af, hvorvidt der eksisterer en forventningskløft mellem, hvad virksomhederne forventer af revisor og hvilke love, regler og pligter revisor skal overholde på området. Vi vil ligeledes finde frem til, om der har været en udvikling på dette område gennem de sidste fem til ti år.

Endelig vil vi benytte dette forord til at rette en tak til vores vejleder Lars Bo Langsted. Han har været os behjælpelig med at finde materiale og gennem hele perioden været klar til at opklare problemstillinger når disse er opstået.

Specialet er udarbejdet af:

Jannie Mølgård Jensen

Heidi Vinther

Indholdsfortegnelse

Forord	1
1. Indledning.....	7
1.1 Problemformulering.....	9
1.2 Metodeafsnit.....	10
2. Forventningskløften	14
2.1. Brenda Porter	15
2.2. Bent Warming-Rasmussen	18
3. Hvad er besvigelser, hvordan forekommer og opdages disse?	20
3.1 Hvad er besvigelser?.....	20
3.1.1 Revisorloven	21
3.1.2 Erklæringsbekendtgørelsen.....	23
3.1.3 Revisionsstandard 240	26
3.1.3.1 Medarbejderbesvigelser vs. ledelsesbesvigelser	26
3.1.3.2 Revisors ansvar kontra ledelsens ansvar.....	27
3.1.3.3 Regnskabsmanipulation	28
3.1.3.4 Misbrug af aktiver.....	28
3.1.4 ISA – Internationale standarder	28
3.1.4.1 RVL 21 - besvigelser	29
3.1.4.2 Baggrunden for Revisionsstandard 240	29
3.2 Hvordan forekommer besvigelser	34
3.2.1 Nordisk Fjersagen	35
3.2.1.1 Revisors forhold.....	38
3.2.2. Revisors manglende gennemgang af interne kontroller.....	40
3.2.3 Midtbank.....	43
3.3. Hvordan opdages besvigelser?	45
3.3.1 Revisors rolle	46

3.3.2 Revisionsprocessen	47
3.3.2.1 Accept af klienten/opgaven.....	47
3.3.2.2 Væsentlighed og risiko	47
3.3.2.3 Planlægning.....	48
3.3.2.4. Udførelse.....	49
3.3.2.5 Afslutning/rapportering.....	50
3.4. Delkonklusion.....	50
4. Hvilket kendskab har virksomhederne til revisors pligter, hvad er deres forventninger og gør virksomhederne selv noget for at undgå besvigelser?.....	52
4.1 Spørgeskema	52
4.1.1 Spørgeskemaets udformning.....	53
4.1.2. Analyse af spørgeskemaer	55
4.1.2.1. Hvilke forventninger har I til, at revisor afslører besvigelser i jeres virksomhed?...55	
4.1.2.2. Hvilke erfaringer har I, i jeres virksomhed, med besvigelser – opdagelsen og forebyggelsen af disse?	61
4.2. Delkonklusion.....	65
5. Har indførelsen af RVL 21/RS 240 styrket opmærksomheden på besvigelser?	68
5.1. Hvilke ændringer til holdningen og fokuseringen på besvigelser mener I der har været gennem de sidste 5 år?	68
5.2. Hvilke tiltag, mener I, kan medføre en øget mulighed for, at besvigelser opdages?.....	75
5.3. Delkonklusion.....	80
6. Diskussion	83
6.1. Resultaterne fra spørgeskemaerne sammenlignet med lovgivningen og standarder.....	83
6.1.1. Hvilke forventninger har I til, at revisor afslører besvigelser i jeres virksomhed?.....	83
6.1.2. Hvilke erfaringer har I, i jeres virksomhed med besvigelser – opdagelsen og forebyggelsen af disse?	86
6.1.3. Hvilke ændringer til holdningen og fokuseringen på besvigelser mener I der har været gennem de sidste 5 år?	88
6.1.4. Hvilke tiltag mener I kan medføre en øget mulighed for at besvigelser opdages?.....	91

6.2. <i>Sammenligning med andre undersøgelser</i>	93
6.2.3. Undersøgelse af Jakob Hedeholm	94
6.2.2. Undersøgelse af Bent Warming-Rasmussen	97
6.2.3. Undersøgelse af Bent Warming-Rasmussen og Lars Jensen	98
6.3 <i>Diskussion af svaret på problemstillingen</i>	100
7. Konklusion	103
8. Perspektivering	108
9. English summary	110
10. Forkortelser	112
11. Figur- og tabeloversigt:	113
12. Litteraturliste	114
<i>Artikler</i>	114
<i>Afhandlinger og specialer</i>	115
<i>Love, bekendtgørelser m.m.</i>	116
<i>Sager</i>	116
Bilag	117

1. Indledning

Besvigelser har eksisteret i mange år og er således ikke noget nyt begreb indenfor den danske revisorlovgivning. I 1909 kom den første danske "lov om statsautoriserede revisorer" og denne lov var bl.a. et udspring af sagen om den tidligere justitsminister P. A. Alberti som allerede i begyndelsen af 1900-tallet forsøgte at hindre etableringen af en autoriseret revisorinstitution i Danmark, idet han forsøgte at skjule sit eget bedrageri overfor Bondestandens Sparekasse for 15 mio. kr.¹ Selvom det efter hans afgang lykkedes at få indført autorisation af revisorstanden, har der været adskillige tilfælde af besvigelser gennem årenes løb. Et eksempel på dette er Nordisk Fjer sagen som vil blive behandlet senere i specialet, samt en sag hvor revisor bliver gjort erstatningsansvarlig på grund af manglende gennemgang af de interne kontroller.

I 1990 lavede Bent Warming-Rasmussen, hans første undersøgelse af hvordan det på daværende tidspunkt så ud med tilliden og forventningerne til den statsautoriserede revisor. Han konkluderede, at den generelle tillid til de statsautoriserede lå over middel, men den viste samtidig også, at denne tillid var faldet markant efter mediernes skandalisering af en række erhvervsskandaler. Udover tilliden til den statsautoriserede revisor undersøgte Bent Warming-Rasmussen i afhandlingen endvidere hvilke forventninger de tre brugergrupper, direktører, aktionærer og arbejdsmarkeds journalister, havde til revisionsydelsen samt hvilke forventninger de statsautoriserede revisorer selv havde til deres kollegaer. Her fandt han frem til, at der, i hvert fald, i forbindelse med underslæb fandtes der en åbenbar forventningskløft mellem den statsautoriserede revisor og visse dele af brugergruppen. Det er specielt denne del af undersøgelsen vi finder interessant og kunne tænke os at se nærmere på i dette speciale.²

¹ Der var flere tilfælde af besvigelser som alle tilsammen gjorde udfaldet af den nye lov om statsautoriserede.

² Warming-Rasmussen, Bent, 1990

I dag er der yderligere strammet op på området besvigelser og der findes hermed bestemmelser om hvordan revisor skal reagere i forhold hertil. Disse bestemmelser findes i Revisorloven, Erklæringsbekendtgørelsen samt Revisionsstandarderne³.

En af stramningerne fremgår af RL § 10 stk. 5, hvor revisor skal underrette hvert enkelt medlem af ledelsen i tilfælde af, at han har en begrundet formodning om, at ledelsen begår, eller har begået, økonomiske forbrydelser, der vedrører betydelige beløb eller i øvrigt er af grov karakter. Hvis ledelsen ikke senest 14 dage herefter overfor revisor har dokumenteret, at have forsøgt at standse dette og rettet op på de eventuelle skader, skal revisor underrette Statsadvokaten for Særlig Økonomisk Kriminalitet. Dette er en skærpelse i forhold til den tidligere revisorlov og revisor bliver her direkte pålagt at reagere ved en begrundet formodning.⁴ Selvom revisor ifølge RL § 10 stk. 5, EKL §§ 7 og 20 samt RS 240 skal være opmærksom på forekomsten af besvigelser, er det stadig ledelsen der har ansvaret for forebyggelsen og opdagelsen af besvigelser. Dette stemmer ikke overens med vores antagelse af den gængse opfattelse hos mange regnskabslæsere og klienter om, at et regnskab med en blank påtegning er 100 % fri for fejl. Dette er ikke tilfældet, idet revisor planlægger sin revision ud fra en vurdering af væsentlighed og risiko, for dermed at opnå en høj grad af sikkerhed for, at regnskabet er frit for fejl og mangler.

En undersøgelse viser, at 29 % af danske virksomheder i 1997 oplevede besvigelser og at det samtidig kun er 29 % af de danske virksomheder der opfatter besvigelser som et problem.⁵ Det kunne således tyde på, at virksomhederne først ser besvigelser som en trussel, når de selv har været udsat for det. Det skal her til nævnes, at det skønnes, at revisor blot opdager ca. 1 % af alle besvigelser, men man kan sige, at denne ene procent til gengæld er den vigtigste, idet det er vores opfattelse, at den oftest udgør de groveste tilfælde, dvs. det er som regel ledelsesbesvigelser.

³ Bagerst i specialet er der en oversigt over forkortelserne på de forskellige love, vejledninger og standarder som vi bruger i resten af specialet.

⁴ Her menes revisorloven før ændringerne i 2003

⁵ KPMG 1997, s. 3

1.1 Problemformulering

Vi har valgt at skrive om besvigelser, da det har været et kendt begreb indenfor revisorfaget i adskillige årtier, men på trods af dette, kom den første Revisionsvejledning på området først i 1999 og siden er denne blevet erstattet af RS 240, der er en oversættelse af den internationale ISA 240. Endvidere er vi af den opfattelse, at opmærksomheden omkring besvigelser i det hele taget er skærpet indenfor revisorbranchen gennem de sidste 5–10 år⁶, idet lovgivningen på området også er blevet strammet op. Vi finder det herudfra interessant at belyse, hvilken indvirkning det skærpede fokus har haft på henholdsvis revisors og klientens opmærksomhed omkring besvigelser.

Det vil lede os frem til følgende hovedspørgsmål som udgangspunkt for opgaven:

Hvorledes stemmer virksomhedernes forventninger til revisor i forbindelse med forekomsten af besvigelser overens med revisors pligter på dette område og hvordan har dette udviklet sig gennem de sidste 5-10 år?

Da dette er et komplekst problemområde, har vi valgt at opstille en række delområder for at tydeliggøre belysningen af problemstillingen.

Som udgangspunkt mener vi, det er relevant, at definere begrebet besvigelser, samt belyse hvordan disse forekommer i praksis og i denne forbindelse undersøge, hvorledes disse tilfælde opdages. Det vil vi gøre ved hjælp af følgende problemstilling:

Hvad er besvigelser, hvordan forekommer og opdages disse?

Herefter vil vi analysere virksomhedernes forventninger til revisor. Det er vores opfattelse, at virksomhedernes ledelse ofte forventer, at et regnskab med en blank påtegning med garanti er uden fejl og mangler, hvorimod realiteten er, at revisor vurderer væsentlighed og risiko med henblik på at opnå en høj grad af sikkerhed for, at regnskabet er uden væsentlige fejl og mangler samt, at regnskabet er aflagt efter princippet om et retvisende billede. Det vil vi således forsøge at belyse ved hjælp af følgende problemstilling:

⁶ Vi har valgt at arbejde ud fra en periode på 5-10 år idet der her er sket mange store ændringer.

Hvilket kendskab har virksomhederne til revisors pligter, hvad er deres forventninger og gør virksomhederne selv noget for at undgå besvigelser?

Endelig finder vi det interessant at undersøge, hvilken effekt det har haft på virksomhedernes opmærksomhed omkring besvigelser, at der i 1999 blev indført RVL 21, vedrørende revisors pligt til at være opmærksom på besvigelser. Denne vejledning blev i 2003 erstattet af RS 240, som er et led i harmoniseringen af revisors retningslinier på tværs af landegrænserne. Denne sidste problemstilling kan belyses ved hjælp af nedenstående problemstilling.

Har indførelsen af Revisionsstandard 240 styrket opmærksomheden på besvigelser?

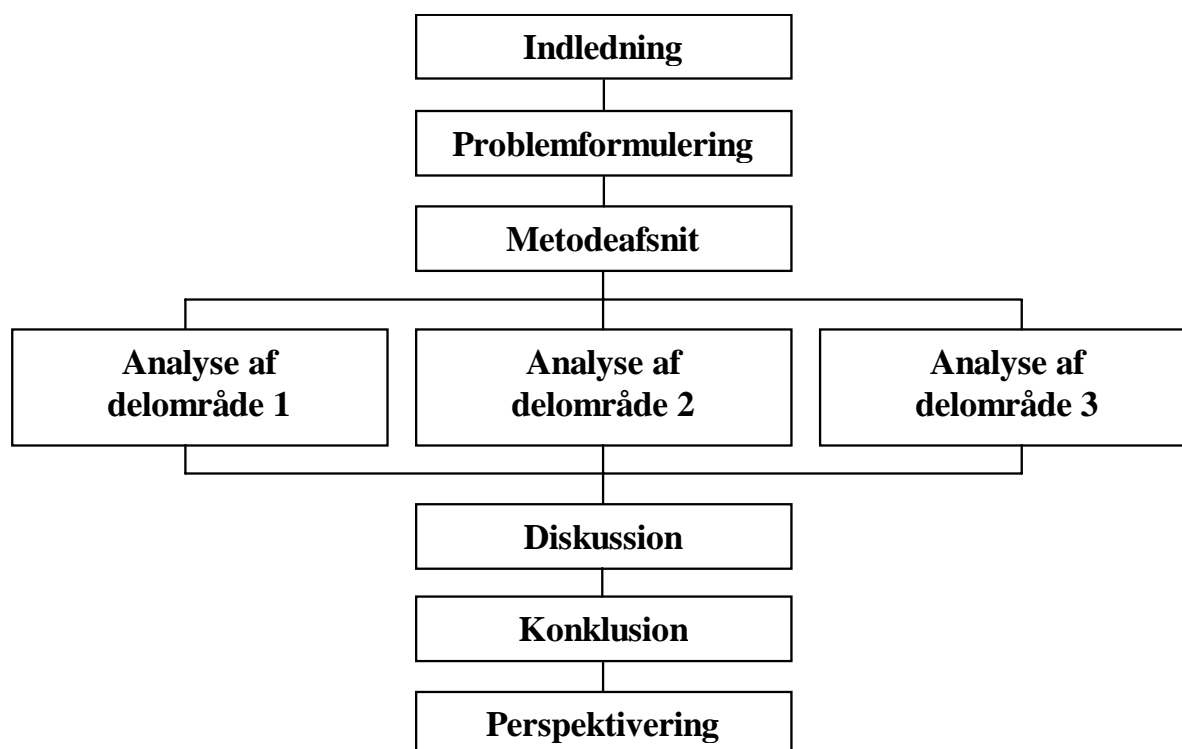
Ved hjælp af ovenstående tre problemstillinger vil vi således forsøge at nå frem til en konklusion på hovedproblemstillingen omkring hvordan virksomhedens forventninger til revisor stemmer overens med revisors pligter på området. Vi analyserer således den såkaldte forventningskløft.

For at begrænse specialets omfang og have mulighed for at behandle problemstillingen mere dybdegående har vi således valgt at begrænse os til kun at behandle forholdene i Danmark, selvom vi er klar over, at der foregår en mindst ligeså spændende og rivende udvikling på internationalt plan.

1.2 Metodeafsnit

Dette afsnit har til formål at beskrive, hvilke overvejelser vi har gjort os under udarbejdelsen af vores projekt. Vi finder det interessant at undersøge, hvor stort et kendskab virksomhederne har til revisors pligter, hvad deres forventninger er til revisor i forbindelse med besvigelser og om de mener der har været en udvikling på området gennem de sidste fem år.

For at tydeliggøre projektets opbygning vil vi nedenfor skitsere dette ved hjælp af en figur.

Figur 1: Projektets opbygning

Ud fra figuren fremgår det, at projektet starter med en indledning og slutter med en perspektivering. Vi vil nu uddybe dette forløb yderligere. Projektet starter med en indledning for at give en beskrivelse af emnet, som vi har valgt at behandle. Herefter præsenterer vi vores problemstilling i problemformuleringen og vi har, som det fremgår af denne, opdelt problemstillingen i tre delområder. Dette har vi gjort, for at belysningen af problemstillingen bliver så overskuelig og systematisk som mulig. Inden vi påbegynder analysen har vi tilføjet et metodeafsnit. Hernæst vil vi medtage et diskussionsafsnit, hvor vi ved hjælp af de tre delområder, vil forsøge at komme frem til en besvarelse på vores hovedproblemstilling. Metodeafsnittet er medtaget for at give læseren et overblik over projektets opbygning og samtidig for at begrunde og belyse fremgangsmåden i de enkelte afsnit. Dette viser hermed den røde tråd gennem specialet.

Det første delområde er følgende:

Hvad er besvigelser, hvordan forekommer og opdages disse?

Dette giver en grundlæggende forståelse af, hvad lovgivningen og reglerne m.v. er omkring vores problemstilling, dvs. besvigelser. I denne del af specialet vil vi hovedsageligt bruge sekundære data, dvs. data, der allerede eksisterer. Vi vil bl.a. beskrive hvad lovene, standarderne m.v. siger og inddrage artikler fra bladet Revision og Regnskab og lignende, samt komme med to eksempler på forekomsten af besvigelser ved hjælp af Nordisk Fjer sagen samt sagen fra 2003 hvor revisor blev gjort erstatningsansvarlig og et eksempel på økonomisk kriminalitet gennem Midtbank sagen.

Det andet delområde er:

Hvilket kendskab har virksomhederne til revisors pligter, hvad er deres forventninger og gør virksomheden selv noget for at undgå besvigelser?

Her vil vi gå videre og søge at beskrive, hvordan det er i praksis. Vi har, som tidligere nævnt, valgt at undersøge problemstillingen i forhold til virksomhederne og vil derfor lave nogle spørgeskemaer, som vi sender ud til et antal virksomheder og herudfra analysere os frem til praksis indenfor området. Her vil vi dermed tage primære data i brug, da det er den bedste måde at finde frem til, hvordan det er i dag. Måden, hvorpå vi vil fremskaffe os de primære data, er gennem kvantitative undersøgelser hvor vi vil gøre brug af spørgeskemaer. Dette har vi valgt, fordi det herved bliver nemmere for os at sammenligne data, idet spørgsmålene vil blive præcise med afgrænsede svarmuligheder. Ulempen ved at benytte spørgeskemaer er, at vi ikke har mulighed for at få spørgsmålene uddybet og derfor er kravet til udformningen af spørgsmålene meget højt, idet de ikke må kunne misforstås og samtidig skal være præcise. Tidsforbruget i formuleringsfasen er derfor høj, idet man skal være 100 % sikker på hvad man vil spørge om. Fordelen ved brugen af spørgeskemaer er bl.a., at man har mulighed for at spørge flere, end hvis man foretager interviews, idet tidsforbruget i analysefasen er mindre og samtidig bliver resultatet mere repræsentativt. Inden vi udsender spørgeskemaerne, skal vi finde frem til hvem vi vil spørge for netop at styrke repræsentativiteten. Vi har valgt at udsende spørgeskemaerne via e-mail med et link til en hjemmeside, da vi vurderede, det er den nemmeste måde for de adspurgte at besvare spørgeskemaet. Dette har således medført, at vi har valgt at spørge de virksomheder, vi har kunnet finde en e-mail adresse på. En dybere

gennemgang af udarbejdelsen af spørgeskemaerne og udsendelsen af disse fremkommer i forbindelse med analysen.

Det sidste delområde lyder:

Har indførelsen af Revisionsstandard 240 styrket opmærksomheden på besvigelser?

Dette spørgsmål belyses også ved hjælp af det udsendte spørgeskema, hvilket gør, at vi også her gør brug af sekundære data. Som tidligere nævnt, er revisors pligter på området blevet strammet og vi ønsker derfor at undersøge, om virksomhederne har bemærket denne skærpelse. Desuden vil vi her spørge virksomhederne om deres holdning til hvorledes risikoen for besvigelser mindskes.

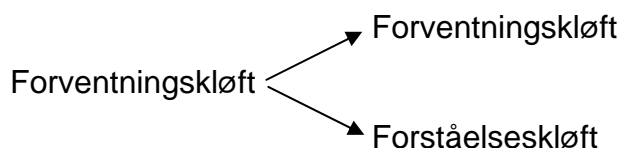
De tre delområder munder ud i en diskussion om, hvad resultatet kan skyldes og hvad vi mener, kan ligge til grund for denne udvikling, hvis der overhovedet er sket en udvikling. Denne diskussion vil, som tidligere nævnt, give et bud på, hvad løsningen til vores hovedproblemstilling er. Vi slutter projektet af med en konklusion og til sidst en fremtidsperspektivering, hvori vi kommer med vores antagelse af den videre udvikling og evt. forslag til forbedringer.

2. Forventningskløften

Af problemformuleringen fremgår det, at vi vil undersøge om forventningskløften mellem revisor og hans klient, har ændret sig inden for de sidste 5-10 år. Men for yderligere at præcisere hvad forventningskløften er, har vi valgt at medtage dette afsnit, hvori vi vil beskrive denne.

Hver gang der kommer sager frem i lyset grundet besvigelser, diskuteres forventningskløften mellem omverdenen og revisors arbejde og ofte dukker overskriften op i medierne om, hvor revisor var og hvordan det kunne gå så galt. Sager hvor dette har været tilfældet er bl.a. Nordisk Fjersagen, sagen fra 2003 hvor revisor blev gjort erstatningsansvarlig for manglende gennemgang af interne kontroller m.fl.

Når forventningskløften mellem revisor og omverdenen bliver diskuteret er det væsentlig at opdele denne på følgende måde⁷:

Når revisor ikke leverer en "fejlfri vare" til de brugergrupper, der træffer beslutninger på baggrund af tillid til revisors arbejde, resultat og erklæring herom, opstår der en forventningskløft. Hvis revisor ikke leverer den kvalitet, brugerne med rette kan forvente, bliver gruppen skuffet i sine forventninger, og det er berettiget at tale om en forventningskløft. Eksempler på mangelfuld kvalitet hos revisorerne findes naturligvis, men det er langt fra almindeligt, så ofte er det spørgsmålet om, der er tale om en forventningskløft eller en forståelseskløft. Forståelseskløften eksisterer hvor regnskabsbrugeren ikke har den indsigt i regnskabsvæsen, regnskabsaflæggelse og revisors arbejde som skal til for at forstå kommunikationen.⁸

⁷ Revision – koncept og teori, side 38

⁸ Revision – koncept og teori, side 40

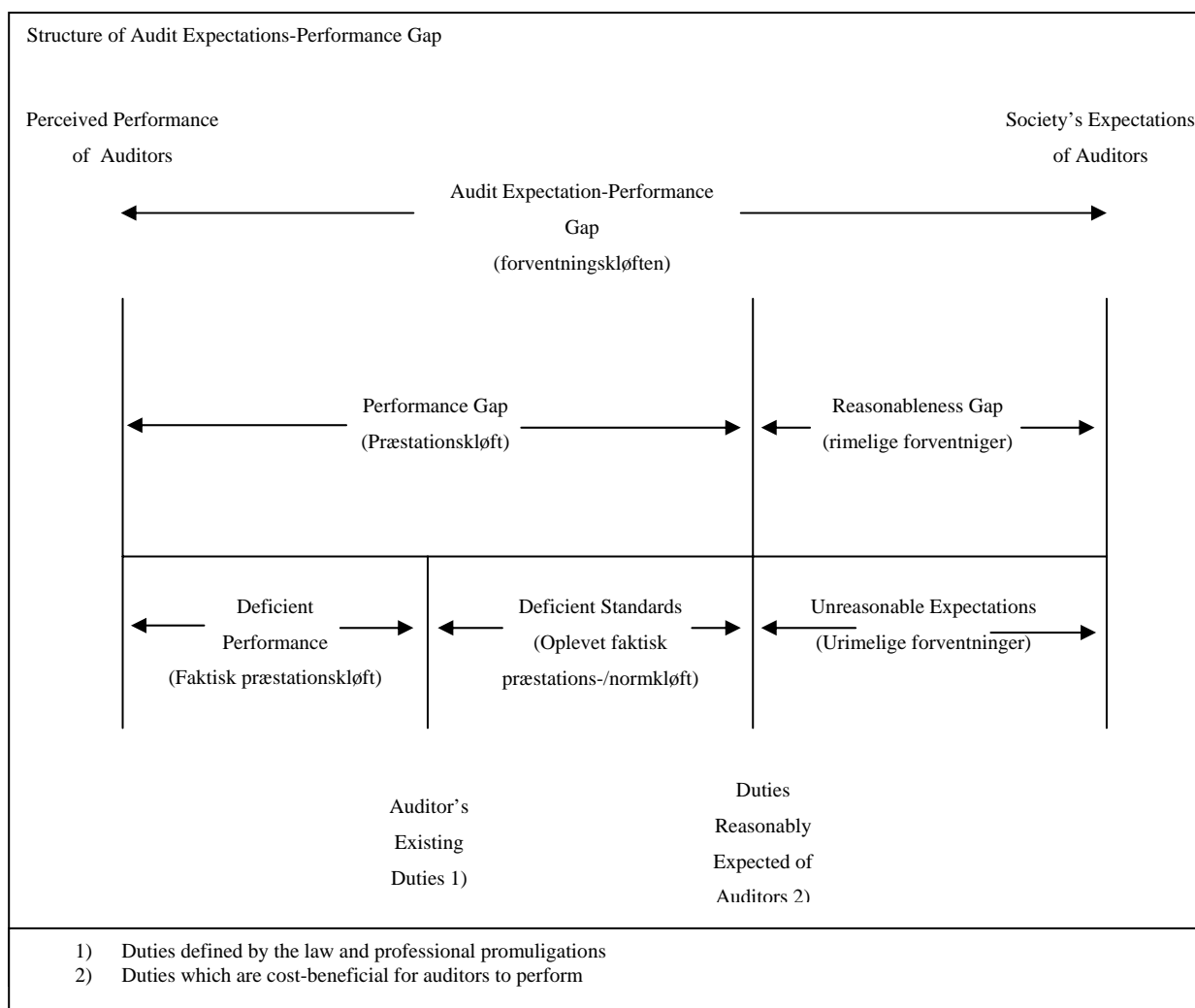
Nogle regnskabsbrugere er af den opfattelse, at et årsregnskab er en nøjagtig sandhed og typisk for disse brugere er, at de ikke har forståelsen af begrebet "et retvisende billede", samtidig med, at de oftest ikke læser alle regnskabsinformationerne f.eks. revisionspåtegningen. Disse brugergrupper har ofte også den opfattelse, at revisors underskrift er ensbetydende med, at regnskabet ikke indeholder fejl overhovedet.

Af ovenstående fremgår det, at forventningskløften kan skyldes en forståelseskøft eller en forventningskløft. Vi vil i specialet arbejde med den del der omhandler forventningskløften og ikke forståelseskøften og hermed komme med forslag til, hvordan disse mindskes mest muligt.

2.1. Brenda Porter

Brenda Porter udgav i 1990 Ph.d. afhandlingen "The Audit Expectation-Performance Gap and the Role of External Auditors in Society" og var på tidspunktet for udgivelsen professor i revision ved Massey University i New Zealand. Hendes afhandling indeholdt en grafisk fremstilling af forventningskløften mellem revisor og brugerne af revisors ydelser. Denne kom til at betyde, at revisorerne blev gjort opmærksom på, hvordan forventningskløften opstår og hvilke elementer der skal fokuseres på for at mindske denne. Revisorerne fik samtidig et redskab til at forklare brugerne, hvorfor der til tider er forskel på hvad revisorerne og brugerne forstår ved en given problemstilling.

Den grafiske fremstilling af forventningskløften er følgende:

Figur 2; Forventningskløften, Autzen, Thomas, s .36

Øverst i figuren er forventningskløften skitseret ved hjælp af to pile i hver sin retning og det som ligger under de to pile er det forventningskløften består af. Som det fremgår af figuren består forventningskløften af to hovedområder:

- Performance Gap (præstationskløften), denne dækker over forskellen mellem de rimelige forventninger til revisors arbejde og hvorledes de af revisor udførte arbejder rent faktisk opleves.
- Reasonableness Gap (cost-benefit kløften) som er de urimelige forventninger der stilles til revisors arbejde.

Ser vi nærmere på Performance Gap'et opdeles dette yderligere i to dele bestående af Deficient Performance og Deficient Standards Gap:

- Deficient Performance (faktisk præstationskløft) dækker over forskellen mellem revisors normsæt (god revisionskik, herunder gældende revisionsstandarder), dvs. de udførte revisionshandlinger på den ene side og brugernes opfattelse heraf på den anden.
- Deficient Standard Gap (oplevet faktisk præstationskløft/normkløft). Dette omhandler forskellen mellem revisors normsæt på den ene side og brugerens rimelige forventninger hertil på den anden. Dvs. at revisor har udført revisionshandlinger i overensstemmelse med de gældende revisionsstandarder, men, at brugerne ikke anser disse standarder for værende tilstrækkelige.

Hvis vi vender tilbage til Reasonableness Gap'et er det i realiteten den cost-benefit analyse, som revisor foretager i forbindelse med revisionens udførelse, hvor revisor fravælger nogle revisionshandlinger, idet de ikke medfører en styrkelse af de opnåede revisionsbeviser, men hvor disse revisionshandlinger efter brugerens opfattelse burde have været udført.

Performance Gap'et kan revisor mindske gennem sine revisionshandlinger og det faglige arbejde med revisionsstandarderne i de faglige organisationer.

Forventningskløften kan opdeles i forskellige hovedproblemområder, der igen kan opdeles i underområder. Et eksempel herpå kan være:

Generelle problemområder:

- Normkløften
- Kompetencekløften
- Kendskabskløften

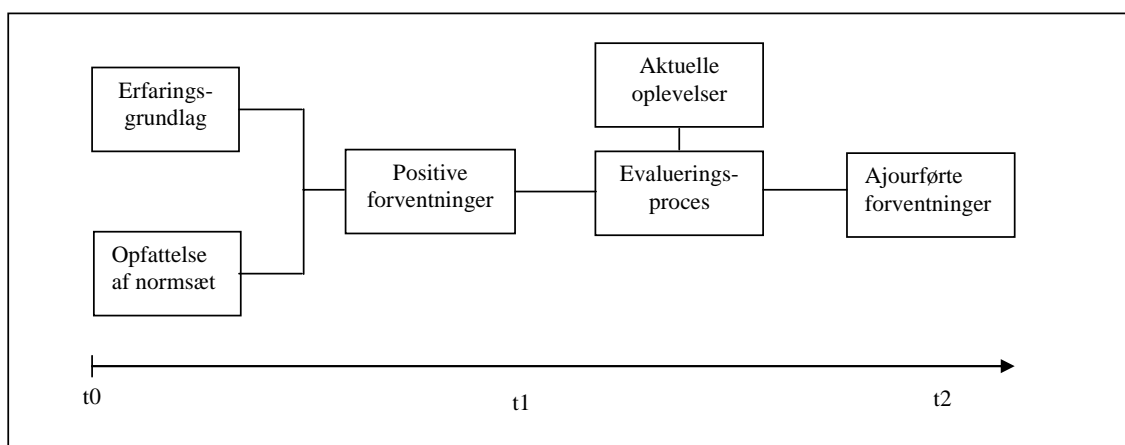
Opgaverelaterede problemområder:

- Standardkløften
- Præstationskløften
- Kendskabskløften til den specifikke opgave

Forventningskløften kan hermed variere i størrelsen, idet brugerne løbende får nye erfaringer (forøget kendskab til) med revisors arbejde og herigennem får et bedre erfaringsgrundlag, som de kan basere deres forventninger på.⁹

2.2. Bent Warming-Rasmussen

Bent Warming-Rasmussen har udarbejdet en figur, som skitserer de forskellige processer bag den enkelte klients forventninger til revisors arbejde. Figuren er skitseret nedenfor:

Figur 3; Tillidsprocessen, Autzen, Thomas, s .38

Af figuren fremgår det, at klientens positive forventninger er et resultat af det erfaringsgrundlag, klienten har fra tidligere oplevelser og dens opfattelse af revisors normsæt, hvilket bl.a. vil sige de standarder og etiske regelsæt, som revisor arbejder under. Bredden af den enkelte klients erfaringsgrundlag er individuelt bestemt, men det er dette erfaringsgrundlag, samt opfattelsen af revisors normsæt, som danner baggrund for brugerens positive forventninger til revisors arbejdshandlinger i en erklæringsituation.

⁹ Autzen, Thomas, s .35-38

I evalueringsprocessen bliver de positive forventninger evalueret ud fra de aktuelle oplevelser i forbindelse med revisors erklæring og denne evaluering medfører en ajourføring af brugernes forventninger til revisors arbejde, idet disse forventninger enten indfries eller ej. Hvis forventningerne indfries har klienten haft en god oplevelse og klientens individuelle forventningskløft er formindsket. Men hvis dette ikke er tilfældet medfører dette, at forventningskløften bliver bredere. Ajourføringen af klientens forventninger indgår i erfaringsgrundlaget næste gang klienten har nogle positive forventninger til revisors pligter, hvorefter processen starter forfra.¹⁰

I dette afsnit om forventningskløften har vi beskrevet, hvad begrebet indeholder. Vi vil i specialet fokusere på den del af forventningskløften, som omhandler en forståelseskloft. Det vil altså sige, at vil vi belyse, hvor stor forskel der er på, hvad revisors opgaver er og hvad virksomhederne mener disse er.

¹⁰ Autzen, Thomas, s .35-38

3. Hvad er besvigelser, hvordan forekommer og opdages disse?

Vi vil med dette afsnit belyse den lovmæssige vinkel af området besvigelser og hertil har vi valgt at inddele afsnittet i tre dele. Den første del beskriver, hvad besvigelser er og vi vil beskrive indholdet i lovgivningen omkring besvigelser. Samtidig ser vi på udviklingen indenfor området besvigelser, for at belyse hvad der er sket gennem årene.

Afsnittets anden del beskriver, hvordan besvigelser forekommer. Her belyser vi tre afsagte domme, hvor to af disse er eksempler på, at der er foregået besvigelser hos virksomheden og den sidste falder uden for begrebet besvigelser, men inden for den juridiske definition af økonomisk kriminalitet, de tiltalte blev dog ikke dømt i dette tilfælde. Dette skal således beskrive, hvor defust dette område kan være. Det kan være vanskeligt for revisor at afgøre hvorvidt der er tale om besvigelser og dermed hvorvidt han skal tage anmeldelsespligten i brug.

Det sidste afsnit omhandler en redegørelse af, hvordan besvigelser opdages og her vil vi ind og se på, hvad revisor skal være opmærksom på i forbindelse med sin revision og hvor meget han har mulighed for at opdage.

3.1 Hvad er besvigelser?

Besvigelser er et begreb, som bliver brugt indenfor revisionsbranchen og anvendes om en tilsigtet handling udført af en eller flere personer blandt den daglige ledelse, den øverste ledelse, medarbejdere eller tredjepart, hvor vildledning for at opnå en uberettiget eller ulovlig fordel er involveret. Revisor fokuserer alene på besvigelser, der medfører væsentlig fejl i regnskabet og foretager dermed ikke en juridisk vurdering af, hvorvidt besvigelser forekommer.¹¹ Juridisk bruges begrebet økonomisk kriminalitet, som er en smule mere omfattende, hvilket også fremgår af Midtbank-sagen, der belyses i afsnit 3.2.3.

¹¹ RS 240 pkt. 4

Vi vil i det efterfølgende se på, hvad lovgivningen siger om revisors opgave i forhold til besvigelser og vil her komme omkring RL, ELK samt vejledninger og standarder på området.

3.1.1 Revisorloven

Hvis vi ser på lovgivningen, fremgår det af RL § 10 stk. 5 at:

”Indser revisor, at en eller flere medlemmer af virksomhedens ledelse begår eller har begået økonomiske forbrydelser i tilknytning til udførelsen af deres hverv og har revisor en begrundet formodning om, at forbrydelsen vedrører betydelige beløb eller i øvrigt er af grov karakter, skal revisor straks underrette hvert enkelt medlem af ledelsen herom.”

Begrebet ”indser revisor, at” er ikke ensbetydende med, at revisor skal være fuldstændig overbevist om, at der foreligger kriminalitet af den nævnte art, men i stedet skal revisor anse det for klart mest sandsynligt, at der er tale om kriminalitet. I forbindelse med forsætslæren er der hermed tale om den øvre ende af sandsynlighedsforsættet. Det er her ikke nok, at revisor blot anser det for muligt, at der kan være tale om en kriminel adfærd fra ledelsens side. At ”indse” kræver ikke nødvendigvis, at et eller flere ledelsesmedlemmer erkender forholdene overfor revisor, men vil også kunne foreligge, hvor f.eks. dokumenter i virksomheden ikke efterlader revisor med nogen rimelig tvivl om, at der foregår berigelseskriminalitet.

Revisorlovens § 10 stk. 5 pålægger hermed revisor en pligt til at underrette hele ledelsen i tilfælde, hvor revisor bliver opmærksom på besvigelser foretaget af en eller flere i ledelsen. Denne pligt gælder dog kun, hvis der er tale om væsentlige beløb eller i øvrigt er af grov karakter. Loven siger ikke, at revisor aktivt skal søge efter besvigelser, men blot at han, idet han indser økonomiske forbrydelser, har pligt til at reagere.

De økonomiske forbrydelser der her er tale om, som vedrører betydelige beløb eller i øvrigt er af grov karakter, er primært de groveste formueforbrydelser i straffeloven, som bl.a. underslæb, mandatsvig, bedrageri, skyldnersvig og skattesvig. Men herudover har revisor også reaktionspligt overfor insiderhandel, kursmanipulation samt beskikkelse af offentlige ansatte. Dette er derimod omfattet af lov om foranstaltninger mod hvidvaskning

af penge og finansiering af terrorisme¹², hvor revisor bliver pålagt en selvstændig indberetningspligt. Men revisor kan ikke være sikker på, at der er tale om f.eks. nogen af de groveste formueforbrydelser, så derfor skal han, ved en begrundet formodning om at de kan foreligge, reagere.¹³

RL § 10 stk. 5 siger fortsat:

”Underretningen indføres altid i revisionsprotokollen. Har ledelsen ikke senest 14 dage herefter overfor revisor dokumenteret at have taget de fornødne skridt til at standse igangværende kriminalitet og til at rette op på de skader, den begåede kriminalitet har forårsaget, skal revisor straks underrette Statsadvokaten for Særlig Økonomisk Kriminalitet om de formodede økonomiske forbrydelser. 1. – 3. pkt. finder ikke anvendelse på forhold, der er omfattet af reglerne i lov om forebyggende foranstaltninger mod hvidvaskning af penge og finansiering af terrorisme.”

RL § 10 stk. 6 fortsætter:

”Finder revisor at underretningen til ledelsesmedlemmerne vil være uegnet til at forhindre fortsat kriminalitet, skal revisor straks underrette Statsadvokaten for Særlig Økonomisk Kriminalitet om de formodede økonomiske forbrydelser. Det samme er tilfældet, hvis flertallet af virksomhedens ledelse er involveret i eller har kendskab til de økonomiske forbrydelser.”

Revisors anmeldelsespligt består altså af en to-trins raket, hvor revisor i første omgang skal underrette hvert enkelt medlem af ledelsen, der herefter har 14 dage til at rette op på det skete og lykkes dette ikke, skal revisor herefter underrette Statsadvokaten for Særlig Økonomisk Kriminalitet. Der er en undtagelse og den indebærer, at hvis det ikke giver mening at underrette ledelsen først, skal revisor underrette Statsadvokaten for Særlig Økonomisk Kriminalitet med det samme. Det er her vigtigt at bemærke, at revisor kun skal rapportere om ledelsesbesvigelser og ikke medarbejderbesvigelser. Ved

¹² Hvidvaskningsloven

¹³ LFF2002-2003.1.144

ledelsesbesvigelser forstås således besvigelser, der er begået af ledelsen og ved medarbejderbesvigelser menes der dermed besvigelser, der begås af de øvrige medarbejdere. Ledelsesbesvigelserne vil altid være vanskeligere at opdage, idet ledelsen har større mulighed for at omgå de interne kontroller, hvilket uddybes i et senere afsnit.

3.1.2 Erklæringsbekendtgørelsen

Udover RL skal revisor også rette sig efter EKL og af denne fremgår det af § 1, stk. 2, 2. pkt. at:

”Revisor skal derfor tage stilling til alle forhold, medmindre de er uvæsentlige for formålet med erklæringen eller rapporten, og andet ikke fremgår af lovgivningen mv.”

EKL omtaler således væsentlighed og siger dermed, at revisor skal tage stilling til alt, hvad der er væsentligt. Denne vurdering behandles i afsnit 3.3.2.2.

Endvidere fremgår det af EKL § 7, stk. 2 at:

”Der skal særskilt gives supplerende oplysninger om forhold, som revisor er blevet bekendt med under sit arbejde, og som giver en begrundet formodning om, at medlemmer af ledelsen kan ifalde erstatnings- eller strafansvar for handlinger eller undladelser, der berører virksomheden, tilknyttede virksomheder, virksomhedsdeltagere, kreditorer eller medarbejdere.

Herunder skal altid oplyses overtrædelse af:

- 1) Straffelovens kapitel 28 og 29 samt skatte-, afgifts-, og tilskudslovgivningen,*
- 2) den for virksomheden fastsatte selskabsretlige eller tilsvarende lovgivning, eller*
- 3) lovgivningen om regnskabsaflæggelse, herunder om bogføring og opbevaring af regnskabsmateriale.”*

Denne paragraf pålægger revisor en oplysningspligt i form af en supplerende oplysning, hvis han har en begrundet formodning om, at medlemmer af ledelsen kan ifalde ansvar. Denne oplysningspligt gælder også i tilfælde af, at kriminaliteten ikke har betydning for, om årsrapporten giver et retvisende billede eller ej. Der foreligger ikke en begrundet formodning ved mistanke baseret på fornemmelser, men der kræves en mistanke, der til

dels hviler på dokumenterbart og faktisk viden om forhold, der underbygger denne mistanke og dels må mistanken have en sådan styrke, at det alt i alt forekommer revisor mest sandsynligt, at der foreligger kriminel adfærd.¹⁴

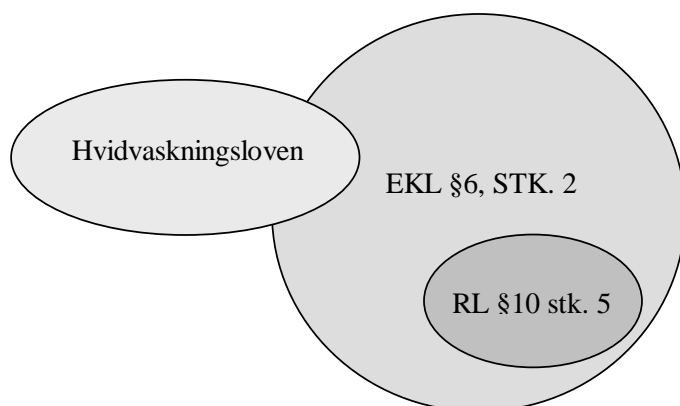
I EKL § 20, fremgår det at:

”Er det foreskrevet i lovgivningen, vedtægter eller aftale, at et regnskab skal revideres, skal revisor tilrettelægge og udføre revisionen i overensstemmelse med god revisionsskik, herunder med henblik på at kunne tage stilling til, om regnskabet er udarbejdet i overensstemmelse med lovgivningens og eventuelle andre bestemmelsers krav til regnskabsaflæggelsen, jf. § 5. I forbindelse hermed, skal revisor i rimeligt omfang være opmærksom på forhold, der kan tyde på besvigelser og andre uregelmæssigheder og som er af betydning for regnskabsbrugerne....”

Her siger EKL, at revisor skal være opmærksom på forhold, der kan tyde på besvigelser og andre uregelmæssigheder. Herved fremgår det, at revisors reaktionspligt i henhold til EKL skal ske på et tidligere tidspunkt end efter RL. Dette ser vi nærmere på i det efterfølgende.

For at tydeliggøre hvilken kriminalitet revisor skal afdække, har vi valgt at medtage nedenstående figur.

¹⁴ LFF2002-2003.1.144

Figur 4: Kriminalitet som revisor skal afdække

Af figuren fremgår det, at revisor som ovenfor omtalt, skal afdække kriminalitet ifølge RL § 10 stk. 5 og EKL § 7 skt. 2, men herudover skal revisor også afdække kriminalitet ifølge HVL § 10. Hvidvaskningsloven falder udenfor området besvigelser, men er stadig omfattet af den juridiske definition: "økonomisk kriminalitet" og revisor har her også en anmeldelsespligt. Hvis vi ser på, hvor sikker revisor skal være, før han reagerer, kan vi konkludere følgende ud fra gennemgangen af de enkelte paragraffer:

HVL:	Mistanke, der ikke kan afkræftes.
EKL:	Begrundet formodning
RL:	Indser at økonomisk forbrydelse har fundet sted, samt have en begrundet formodning om en vis grovhed

Det vil hermed sige, at reaktionspligten i forbindelse med Hvidvaskningsloven udløses før EKL, idet man her skal reagere ved en mistanke, der ikke kan afkræftes. Samtidig udløses reaktionspligten i henhold til EKL før RL, idet revisor her skal reagere, ved en begrundet formodning, hvorimod revisor efter RL skal reagere når han indser, at en økonomisk forbrydelse er begået eller bliver det og samtidig har en begrundet formodning om, at det vedrører betydelige beløb eller er af en vis grovhed.

Ud over RL og EKL er det praksis, at revisor følger de danske regnskabsvejledninger og standarder, da disse dækker over god revisionsskik. Vejledningerne er dog i gang med at blive erstattet af revisionsstandarder, der er oversættelser af de internationale standarder

kaldet ISA'er. Vi vil således afslutte afsnittet med en gennemgang af disse internationale standarder, herunder deres indflydelse på de danske vejledninger og standarder.

Indenfor danske standarder er det RS 240, der behandler besvigelser og de centrale dele i denne vil derfor blive gennemgået i det efterfølgende.

3.1.3 Revisionsstandard 240

I marts 2003 kom RS 240 som omhandler revisors pligt til at overveje besvigelser og fejl ved revision af regnskaber. Denne erstattede den tidligere RVL 21. I RS 240 pkt. 2 fremgår det at:

I forbindelse med planlægning og udførelse af revisionshandlinger og ved vurderingen og rapporteringen af resultaterne heraf, skal revisor overveje risikoen for væsentlig fejlinformation i regnskabet som følge af besvigelser eller fejl.

Her bliver revisor pålagt at overveje, om der er risiko for, at besvigelser kan forekomme. Det fremgår således, at det ikke er nok at være opmærksom på, om besvigelser forekommer. Som det ligeledes fremgår af pkt. 2, er det ikke kun besvigelser revisor skal være opmærksom på. Han skal også være opmærksom på fejl og fejl i denne forbindelse er ikke tilsigtet fejlinformation i regnskaber, herunder undladelse af et beløb eller en oplysning. I standarden skelnes der således mellem bevidst og ubevidst fejlinformation i regnskabet og det vi er særligt interesserede i, er revisors behandling af den bevidste fejlinformation, hvilket vi vil beskrive i det efterfølgende afsnit. Her vil vi ligeledes beskrive nogle af de væsentligste punkter fra RS 240.

3.1.3.1 Medarbejderbesvigelser vs. ledelsesbesvigelser

Besvigelser kan opdeles i medarbejderbesvigelser, hvilket er besvigelser, som kun involverer virksomhedens ansatte og ledelsesbesvigelser, som involverer et eller flere medlemmer af den daglige eller den øverste ledelse. I begge tilfælde kan der forekomme sammensværgelse med en tredjepart.¹⁵ Det er vigtigt at skelne mellem disse former for

¹⁵ RS 240 pkt. 4, 4. punktum

besvigelser, idet revisors anmeldelsespligt afhænger af om der er tale om medarbejderbesvigelser eller ledelsesbesvigelser.

3.1.3.2 Revisors ansvar kontra ledelsens ansvar

RS 240 beskriver, hvilket ansvar ledelsen har og hvilket ansvar revisor har. Der skelnes mellem den øverste ledelse og den daglige ledelse og det fremgår af standarden, at det er såvel den daglige som den øverste ledelse, der har det primære ansvar for at forebygge og opdage besvigelser og fejl. Den øverste ledelse skal desuden føre opsyn med, at den daglige ledelse sætter en god tone, skaber og vedligeholder en kultur af ærlighed og høj etik, samt etablerer passende kontroller for at forebygge og opdage besvigelser og fejl i virksomheden.¹⁶

Revisors pligter er, at han, ved revision af et regnskab, skal sætte sig i stand til at udtale sig om, hvorvidt regnskabet i al væsentlighed er udarbejdet i overensstemmelse med en bestemt regnskabsmæssig begrebsramme eller ej.¹⁷ Når der revideres i overensstemmelse med RS'erne, er revisionen tilrettelagt således, at den giver høj grad af sikkerhed for, at regnskabet som helhed ikke indeholder væsentlig fejlinformation, uanset om dette skyldes besvigelser eller fejl. Det forhold, at der bliver udført en revision, kan virke forebyggende, men revisor er ikke og kan ikke blive gjort ansvarlig for forebyggelsen af besvigelser og fejl. Idet revisionen er planlagt og udført i overensstemmelse med RS'erne, er det ikke ensbetydende med, at revisor opnår absolut sikkerhed for, at væsentlig fejlinformation i regnskabet vil blive opdaget. RS 240 arbejder således med et begreb kaldet iboende begrænsninger i revisionen, og pga. disse, er der altid en risiko for, at væsentlig fejlinformation ikke opdages, selvom revisionen er planlagt og udført i overensstemmelse med RS'erne.¹⁸ Risikoen for at besvigelser ikke opdages, er således også en konsekvens af, at de kan indebære sofistikerede og omhyggeligt organiserede tiltag for at skjule besvigelser. Ledelsen har, som tidligere nævnt, større mulighed for dette, og risikoen for ledelsesbesvigelser er således større end risikoen for medarbejderbesvigelser.

¹⁶ RS 240 pkt. 10

¹⁷ RS 240 pkt. 13, jf. RS 200

¹⁸ RS 240 pkt. 14, 15, 16, 17

RS 240 arbejder med to typer af besvigelser. Den ene er fejlinformation som følge af regnskabsmanipulation og den anden er fejlinformation som følge af misbrug af aktiver.

3.1.3.3 Regnskabsmanipulation

Regnskabsmanipulation indebærer bevidst fejlinformation eller undladelse af beløb eller oplysninger i regnskaber for at vildlede regnskabsbrugerne. Eksempler på regnskabsmanipulation kan være:

- Vildledende oplysninger såsom manipulation, forfalskning eller ændring af bogføringen eller dokumentationen som danner grundlag for regnskabsudarbejdelsen
- Forkert præsentation eller bevidst undladelse af begivenheder, transaktioner eller anden væsentlig information i regnskabet
- Bevidst forkert anvendelse af regnskabspraksis i forbindelse med måling, indregning, klassifikation, præsentation eller oplysning¹⁹

3.1.3.4 Misbrug af aktiver

Her er der tale om tyveri af virksomhedens aktiver. Dette kan udføres på forskellige måder bl.a. ved tilbageholdelse af indbetalinger, tyveri af materielle eller immaterielle aktiver eller ved at lade en virksomhed betale for varer og tjenesteydelser, der ikke er modtaget. Misbrug af aktiver ses ofte sammen med falske og vildledende registreringer eller dokumenter for at skjule, at de ikke er til stede.²⁰

3.1.4 ISA – Internationale standarder

Selvom vi har valgt at afgrænse os til besvigelser i Danmark, vil vi alligevel kort komme ind på de internationale standarder omkring besvigelser, idet den danske RS 240 er udarbejdet på baggrund af disse. I forrige del af afsnittet blev de væsentlige punkter af RS

¹⁹ RS 240 pkt. 6

²⁰ RS 240 pkt. 7

240 gennemgået, men vi vil her komme lidt ind på udviklingen af de danske reguleringer på området, idet de ligeledes er påvirket af den internationale udvikling.

3.1.4.1 RVL 21 - besvigelser

I 1999 kom den første danske revisionsvejledning angående besvigelser. Denne lå på niveau med den internationale standard ISA 240²¹ og den dengang forholdsvis nye amerikanske SAS 82. Revisionsteknisk Udvalg ønskede således med denne standard at sætte et punktum for diskussionen om, hvorvidt revisor havde til opgave at opdage besvigelser eller ej. Vejledningen gjorde det klart, at revisor har pligt til at inddrage risikoen for, at besvigelser fører til fejlinformation i regnskabet på lige fod med andre risici for fejlinformation i et regnskab. Kravene til revisor blev således øget med hensyn til vurderingen af risikoen for besvigelser og til revisors arbejde, hvis denne risiko forøges. Endvidere præciserede vejledningen kravene til revisors rapportering i og med det blev tydeliggjort i hvilke situationer forholdet skulle medtages i revisionsprotokollen, hvornår der skulle gives et forbehold samt hvornår forholdet skulle i en supplerende beretning. I denne forbindelse var vejledningen også med til at gøre revisors rolle som offentlighedens tillidsrepræsentant tydeligere, idet rapporteringsreglerne præciserede revisors pligt til at blive og skrive, i stedet for at fratræde kunden.²² Endelig blev der indarbejdet et krav til revisor om dokumentation i arbejdspapirerne om den før omtalte risikovurdering af besvigelser, og til det arbejde der udføres, baseret på en eventuel vurdering af en øget risiko for besvigelser eller mistanke om disse.²³

3.1.4.2 Baggrunden for Revisionsstandard 240

I marts 2003 blev RVL 21 erstattet af RS 240 som et led i FSRs Revisionsmæssige Udvalgs arbejde med at oversætte de internationale ISA'er til dansk. IAASB²⁴ kom i februar 2004 med en opdateret udgave af ISA 240, men da arbejdet med denne var begyndt i forbindelse med udarbejdelsen af RS 240, danner ISA 240 (Revised) baggrund

²¹ International Standards on Auditing (ISA), 240 - The Auditor's Responsibility to Consider Fraud and Error in an Audit of Financial Statements, udstedt af IFAC – International Federation of Accountants

²² Carlsen, Sven - 1999

²³ Carlsen, Sven - 1999

²⁴ Det udvalg under IFAC der udarbejder standarderne

for denne.²⁵ Der er dog alligevel nogle områder, der ikke nåede at komme med i RS 240, hvorfor der kan argumenteres for, at denne allerede er forældet. Nogle af disse vil blive gennemgået senere i afsnittet. Standarden indeholder en række udvidelser i forhold til den gamle vejledning hvor specielt det øgede fokus på besvigelser har betydning. Således er der bl.a. vedlagt et bilag med besvigelserisikofaktorer, der er en lang række forhold, der skal fange revisors opmærksomhed omkring vurderingen af, hvor stor risikoen for besvigelser er i den pågældende virksomhed.²⁶ Et tilsvarende bilag fandtes også i RVL 21, her hed det blot ikke besvigelserisikofaktorer og eksemplerne var ikke nær så uddybende som de er i RS 240. Som eksempler i forbindelse med regnskabsmanipulation kan nævnes:

- en væsentlig del af den daglige ledelses aflønning består af bonus, aktieoptioner eller andre former for incitamentaflønning, hvis størrelse afhænger af, at virksomheden opnår uforholdsmæssigt høje mål for driftsresultat, finansiel stilling eller pengestrømme
- den daglige ledelse domineres af en enkelt eller en lille gruppe af personer, uden at der er kompenserende kontroller, såsom et effektivt tilsyn fra den øverste ledelse
- urimelige krav til revisor, herunder urimelige tidsmæssige begrænsninger vedrørende færdiggørelse af revisionen eller udfærdigelsen af revisionspåtegningen

I forbindelse med misbrug af aktiver giver bilaget i RS 240 bl.a. følgende eksempler:

- lagerbeholdningens karakteristika såsom små størrelser kombineret med høj værdi og stor efterspørgsel

²⁵ Christiansen, Brian - 2004

²⁶ Christiansen, Brian - 2004

- mangel på procedurer ved vurdering af jobansøgere til stillinger, hvor medarbejdere har adgang til aktiver, der er udsatte for uretmæssig tilegnelse
- mangel på afholdelse af obligatorisk ferie for medarbejdere, der udfører nøglekontrollfunktioner

Det nye i standarden er således, at den giver revisor nogle konkrete eksempler på, hvornår alarmklokkerne skal begynde at ringe og risikoen for, at der forekommer besvigelser i det pågældende regnskab forøges hvis et af de ovenstående eksempler finder sted i virksomheden.²⁷ Dette følger således linien gennem hele standarden om, at besvigelser er kommet endnu mere i fokus, end de var i den gamle vejledning.

Selvom man, som tidligere nævnt, har taget udgangspunkt i forarbejdet til ISA 240 (Revised), er der dog en række punkter, man ikke har fået med i RS 240 og som derfor kan give anledning til at overveje, om RS 240 skal opdateres. Nedenfor vil således de vigtigste forskelle på de to standarder fremkomme.

3.1.4.3. International Standards on Auditing 240 (Revised)

I ISA 240 (Revised) behandles kun området besvigelser, dvs. det der i RS 240 betegnes som tilsigtede fejl og ikke området omkring utilsigtet fejlinformation. Der er ikke lavet en selvstændig standard på dette område, men det vil indgå som en del af en række andre standarder, her kan bl.a. nævnes hele ISA 200-serien.²⁸ Dette betyder naturligvis også, at ISA'en er væsentlig forkortet i forhold til RS'en.

Det fremgår i forvejen i RS 200 som behandler "målet med og generelle principper for revision af et regnskab", at revisor skal planlægge og udføre sin revision ud fra en professionel skepsis. Dette er således stadig gældende, ISA 240 (Revised) fremhæver blot dette begreb yderligere. Det er således præciseret, at det er særlig vigtigt, at denne skepsis bevares omkring overvejelserne vedrørende besvigelser, samt at revisor under hele processen stiller spørgsmålstejn ved de modtagne informationer og i samme

²⁷ Christiansen, Brian - 2004

²⁸ Christiansen, Brian - 2004

forbindelse overvejer, om det indhentede revisionsbevis indikerer en risiko for besvigelser. Det er ligeledes påpeget i denne sammenhæng, at revisor, på trods af hidtidige positive erfaringer med den pågældende ledelse, stadig skal opfylde kravet om professionel skepsis omkring vurderingen af forekomsten af besvigelser.²⁹

På grund af ledelsens overordnede bemyndigelse i forhold til de øvrige medarbejdere, vil denne ofte have adgang til at tilsidesætte en række procedurer og interne kontroller, der ellers er velfungerende. På dette område er ISA 240 (Revised) kommet med en række forhold, revisor altid skal være opmærksom på i forbindelse med planlægningen og udførelsen af revisionen. For det første skal revisor vurdere og teste rigtigheden af de foretagne efterposteringer ved bl.a. at opnå en forståelse for procedurer og interne kontroller på dette område. Derudover skal revisor foretage en række forespørgsler til de medarbejdere, der er involveret i regnskabsaflæggelsen. Endelig skal revisor, for at teste rigtigheden på dette område, som udgangspunkt revidere alle efterposteringer. For det andet skal revisor, i forbindelse med ledelsen, vurdere tilstedeværelsen af konsekvente positive eller negative regnskabsmæssige skøn. Dette skal ifølge ISA 240 (Revised) gøres ved at sammenligne med de mest sandsynlige udfald, tidligere års skøn, samt efterfølgende begivenheder der er relevante for de regnskabsmæssige skøn. For det tredje skal revisor, ved vurderingen af ledelsens eventuelle tilsidesættelse af etablerede procedurer og interne kontroller, vurdere det forretningsmæssige indhold af væsentlige transaktioner, som revisor vurderer, er usædvanlige for den pågældende virksomhed.³⁰ I denne forbindelse skal revisor bl.a. vurdere, hvorvidt transaktionerne er unormalt komplekse, der forekommer normal dokumentation for disse, samt om transaktionerne er udført med modparter, der er nærtstående eller under virksomhedens kontrol.

Ifølge ISA 240 (Revised) kan besvigelser af væsentlig karakter ofte henledes til bevidst for tidlig indregning eller bevidst udskydelse af indtægter. Standarden stiller derfor krav om, at risikoen for besvigelser i denne forbindelse, som udgangspunkt, vurderes som høj, således skal revisor foretage vurdering og test af kontrollerne til forebyggelse eller

²⁹ Christiansen, Brian - 2004

³⁰ Christiansen, Brian - 2004

identifikation af besvigelser på dette område.³¹ Den høje risikovurdering betyder ligeledes, at der, ved udførelsen af øvrige handlinger i henhold til standarden, skal foretages specifikke handlinger vedrørende indregning af indtægterne, eksempelvis skal der foretages analytiske handlinger vedrørende indregning af indtægterne mm.

Endvidere skal revisor i henhold til ISA 240 (Revised) vurdere virksomhedens overvågning af procedurer og interne kontroller til at identificere risikoen for besvigelser, samt de af ledelsen iværksatte kontroller til forebyggelse eller identifikation af besvigelser. Dette skal gøres for at opnå viden om faktiske svagheder i kontrollerne til forebyggelse eller identifikation af besvigelser, men også for at vurdere ledelsens kompetence og integritet.³²

Revisors samlede vurdering af risikoen for besvigelser skal omfatte besvigelserisikoen i relation til den anvendte regnskabspraksis. Specielt skal dette område vurderes i forhold til væsentlige regnskabsmæssige skøn samt i relation til komplekse transaktionstyper. Formålet hermed er således at vurdere, om valget af den anvendte regnskabspraksis indikerer eller ligefrem rummer en risiko for svigagtig regnskabsaflæggelse, hvilket i det til fælde som tidligere nævnt, vil få indflydelse på planlægningen og udførelsen af revisionen.³³

Endelig fremkommer der i ISA 240 (Revised) et krav om, at revisor indarbejder et element af uforudsigelighed vedrørende tidspunktet, arten og omfanget af revisionshandlingerne. Udfører revisor sin revision på samme tidspunkt og ved hjælp af de samme metoder og det samme omfang hvert år, har den reviderede virksomheds medarbejdere større mulighed for at skjule besvigelser og ISA 240 (Revised) kræver derfor, at dette element af uforudsigelighed indarbejdes. Det kan eksempelvis gøres ved, at man foretager substansrevision³⁴ af konti eller revisionsmål, der ellers ikke burde revideres som følge af beløbsmæssig uvæsentlighed eller begrænset risiko.³⁵ Det kunne også være revisionshandling på andre tidspunkter end forventet af virksomheden.

³¹ Christiansen, Brian - 2004

³² Christiansen, Brian - 2004

³³ Christiansen, Brian - 2004

³⁴ Dette forklares senere.

³⁵ Christiansen, Brian - 2004

Udover det ovenstående er der også kommet nyskabelser og skærpelser af kravene til bl.a. forespørgsler omkring besvigelser, møde i revisionsteamet om risikoen for besvigelser, revision af virksomhedens kontroller til at forebygge, hindre og opdage besvigelser o.lign.³⁶

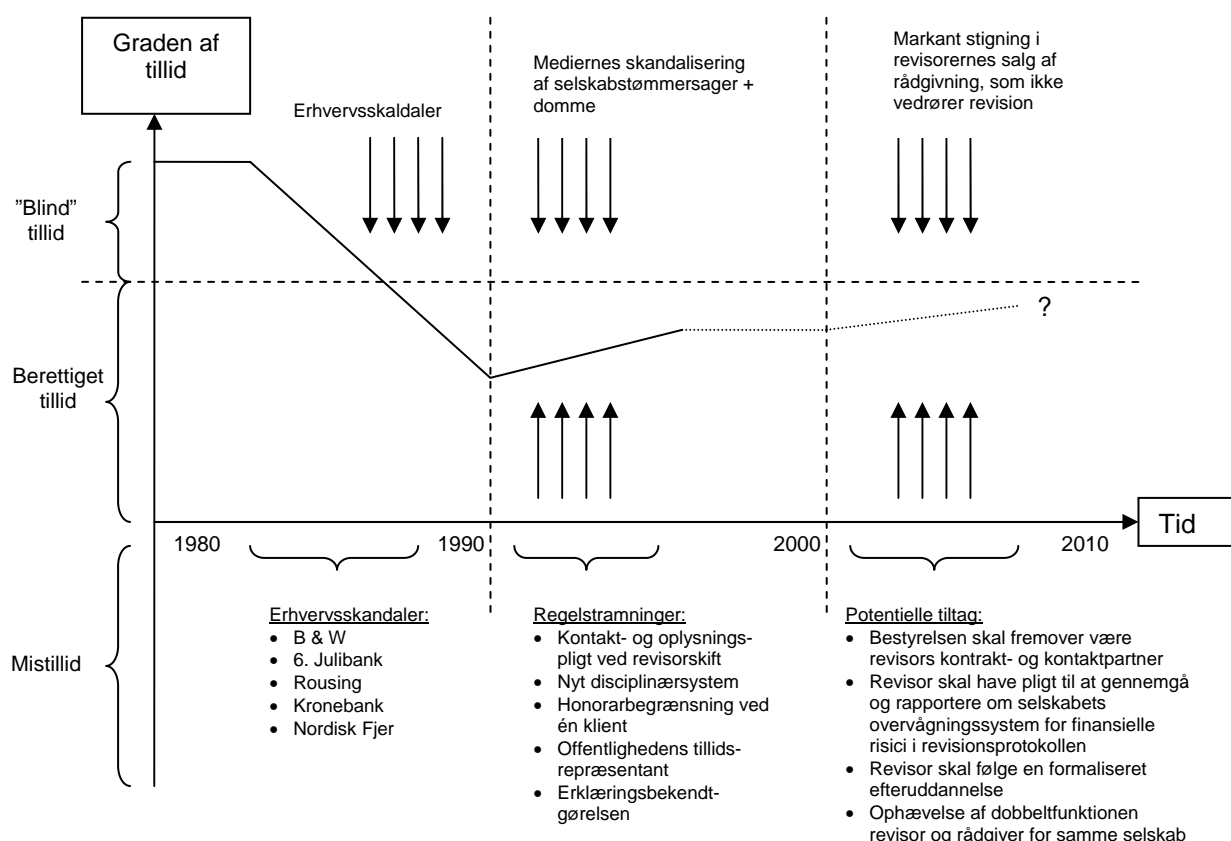
Det fremgår således af gennemgangen af såvel de danske love og standarder på området, samt de internationale standarder og deres udvikling, der har haft stor indflydelse på den danske udvikling, at begrebet besvigelser har fået større og større betydning for revisionen af regnskaber.

3.2 Hvordan forekommer besvigelser

Vi vil nu belyse hvordan besvigelser kan finde sted i praksis og dette gøres med udgangspunkt i tre domme. Den første dom vi har valgt at se nærmere på, er dommen i Nordisk Fjersagen, som er et godt eksempel på bedrageri. Hernæst har vi medtaget en dom der blev afgjort i 2003, hvor revisor blev kendt erstatningsansvarlig for ikke at have gennemgået de interne kontroller tilstrækkeligt. Den tredje dom, vi har valgt at medtage, er Midtbanksagen. Den har vi valgt at tage med, fordi den ikke falder ind under besvigelser, som tidligere jf. RS 240 har defineret det, men omhandler økonomisk kriminalitet og dermed viser, hvor komplekst dette område kan være for revisor.

Bent Warming-Rasmussen lavede sammen med Lars Jensen i 2001, en opfølgning på hans undersøgelse fra 1990, hvor de har lavet en figur der illustrerer hvorledes udviklingen med hensyn til regnskabsbrugernes tillid til revisor har været. Denne viser tydeligt hvordan mediernes omtale af forskellige sager har haft betydning for tilliden.

³⁶ Christiansen, Brian - 2004

Figur 5: Udviklingen i tillid

Nedenstående sager er således eksempler på tilfælde hvor mediernes omtale formodentlig har haft indflydelse på regnskabsbrugernes tillid og forventninger til revisor.

3.2.1 Nordisk Fjersagen

Østre Landsrets 20. afdeling afsagde den 18. september 1998 dom i straffesagen mod tre af Nordisk Fjer Koncernens direktører og koncernens tre revisorer. Sagen var anket fra Københavns byrets 13. afdelings dom af 20. august 1996 af såvel de tre direktører som af anklagemyndigheden, for revisorerne vedkommende alene af anklagemyndigheden. Ved landsretsdommen stadfæstedes fængselsstraffene for groft bedrageri på henholdsvis:

- 4 år – Erik von Scholten, direktør med eneprokura og ledelsesfunktionær i en række datterselskaber

- 2 år – Jørgen Bjarne Hansen (også kaldet John), direktør for koncernens amerikanske datterselskab
- 2 år – Anders Wejrup, administrerende finansdirektør i moderselskabet

Alle frakendtes desuden i fem år, eller indtil videre, retten til at være direktør eller bestyrelsesmedlem i selskaber mv.³⁷

Der blev i forbindelse med denne sag gennemført en politimæssig efterforskning og denne viste, at de offentliggjorte koncernregnskaber for regnskabsår 1987/88 og 1988/89 ikke var retvisende. Til belysning heraf var der af Statsadvokaten udarbejdet en sammenstilling mellem de offentliggjorte koncernregnskaber og de på grundlag af den gennemførte efterforskning, udarbejdede korrigerede regnskaber.

Responsumudvalget³⁸ korrigerede koncernregnskabet og dette medførte følgende resultat:³⁹

Mio. DKK	Offentliggjort koncernregnskab	Korrektion	Korrigeret Koncernregnskab
Regnskabsåret 1987/88			
Koncernresultat	45,3	-220,3	-175,0
Koncernegenkapital	577,1	-569,9	7,2
Moderselskabets andel	489,7	-569,9	-80,2
Regnskabsåret 1988/89			
Koncernresultat	72,2	-315,4	-243,2
Koncernegenkapital	780,8	-860,5	-79,7
Moderselskabets andel	689,8	-860,5	-170,7

Tabel 1: Koncernregnskabet for Nordisk Fjer

³⁷ Nordisk Fjer-sagen - Landsretten

³⁸ Udvalg under FSR der udtaler sig om hvad god skik er. FRR har et tilsvarende udvalg.

³⁹ Responsumsag nr. 1044

De offentliggjorte koncernregnskaber var udarbejdede med tilsigtede fejl (besvigelser), der bl.a. ved fiktive og tilbagedaterede handler og forfalskede dokumenter var skjult eller tilsløret overfor revisionen og dels var den regnskabsmæssige behandling af andre forhold efter Statsadvokatens opfattelse ikke i overensstemmelse med årsregnskabsloven og god regnskabsskik.

I starten af afsnittet blev det fastslået, at de tre direktører: Erik von Scholten, Jørgen Bjarne Hansen (John Hansen) og Anders Wejrup alle blev dømt for groft bedrageri og vi vil derfor nu se nærmere på, hvad det var, de bl.a. havde gjort. Her kommer vi ikke omkring alle de punkter, de blev tiltalt for, men vil blot skitsere to, idet sagen er meget omfattende.

John Hansen og Erik von Scholten forbedrede Northern Feather Inc.'s⁴⁰ og dermed koncernens primære driftsresultat og egenkapital i perioden 1985-1990 ved fiktive handler med partier af fjer og dun mellem selskabet og en række af modulselskaberne. Disse selskaber var formelt ikke ejet af Johannes Petersen, den nu afdøde direktør og senere bestyrelsesformand, samt Morten Fisker Petersen hvis sag er behandlet særskilt og Erik von Scholten, men reelt kunne de disponere over selskaberne. De fremtrådte ikke som tilhørende koncernen, men som uafhængige handelspartnere.⁴¹

Fortjenesten i regnskabsåret 1985/86 blev derfor for Northern Feather Inc. og dermed for koncernen 125,7 mio. DKK. sammensat af en omsætning på 161,1 mio. DKK. og et vareforbrug på 35,4 mio. DKK. Der blev alene anvendt fjer til en reel værdi af ca. 30.000 USD vedrørende disse handler.

De fiktive tilgodehavender som Northern Feather Inc. herved fik hos modulselskaberne, i alt ca. 161,1 mio. DKK (ca. 18,7 mio. USD), blev dels modregnet med gæld vedrørende fiktive køb fra modulselskaberne (ca. 4,1 mio. USD) og dels omposteret til svømmende varer (ca. 11,9 mio. USD), medens ca. 2,7 mio. USD blev indbetalt fra modulselskaberne.

⁴⁰ Datterselskab af Nordisk Fjer

⁴¹ Straffesagen i byretten mod NF s. 5 øverst

I regnskabsåret 1986/87 foretog John Hansen, Morten Fisker Petersen og Erik von Scholten det samme nummer med fiktive handler med partier af fjer og dun som beskrevet ovenfor.⁴² Dette er blot et eksempel på, hvordan regnskabet som vist i tabel 1 kunne blive så misvisende overfor regnskabsbrugerne.

Anders Wejrup, der blev ansat i det endelige holdingselskab i Nordisk Fjer koncernen, hvor han blev ansat som controller og endelig udnævnt til selskabsretlig direktør med titel af administrerende finansdirektør 15. maj 1988, blev også dømt for bedrageri af særlig grov beskaffenhed. Han havde bl.a. udarbejdet det regnskabsmæssige indhold af den til Københavns fondsbørs den 4. december 1989 fremsendte halvårsmeddelelse for perioden 1. april 1989 til 31. september 1989. Denne halvårsmeddelelse indeholdt fejlagtige oplysninger, bl.a. var egenkapitalen ikke korrigeret for fiktive aktiver og øvrige kritisable transaktioner fra tidligere år, der udgjorde mindst 861 mio. DKK. Dette er et andet eksempel på, hvad der var med til at give det meget misvisende regnskab, som var tilfældet i regnskabsårene 1987/88 og 1988/89.

John Hansen og Erik von Scholten blev dømt for overtrædelse af straffelovens § 296, stk. 1, nr. 2, jf. STRL § 23, samt for overtrædelse af STRL § 155, jf. § 23. Anders Wejrup blev dømt for overtrædelse af STRL § 279, jf. § 286 stk. 2, STRL § 296 stk.1 nr. 2, STRL § 162 og aktieselskabsloven § 54 stk. 3 jf. § 161 stk. 1.

Dette er således en kort gennemgang af to af de forhold medlemmerne af ledelsen blev tiltalt og dømt for, hvilket således er et eksempel på, hvad revisor skal være opmærksom på i forbindelse med revision af et regnskab. Hernæst vil vi gennemgå den del af sagen der vedrører revisorerne, for at komme med et eksempel på hvor kompliceret det kan være at afgøre, om revisor har handlet i overensstemmelse med god revisionskik.⁴³

3.2.1.1 Revisors forhold

De statsautoriserede revisorer fra Revisionsfirmaet Lundgaard Andersen & Glud var de generelforsamlingsvalgte revisorer i moderselskabet for Nordisk Fjer-Koncernen i

⁴² Straffesagen i byretten mod NF s. 5 nederst

⁴³ Nordisk Fjer-sagen - Landsretten

regnskabsårene 1987-88 og 1988-89 sammen med statsautoriserede revisor Elo Green. Elo Green meddelte ved brev af 8/4 1998, at han ønskede at fratræde som revisor og i brev af samme dato meddelte Revisionsfirmaet Lundgaard Andersen & Glud, at man var villige til at modtage genvalg. Denne del af sagen går på, om revisorerne kan ifalde ansvar for ikke at have overholdt god revisionsskik.

Responsumudvalget fastslog, at der under den politimæssige efterforskning ikke var konstateret, at koncernrevisorerne havde rådgivet om eller opfordret til de i redegørelserne omtalte kritisable regnskabsmæssige forhold. Revisorerne havde derimod anbefalet, at regnskaberne blev udarbejdet informativt og efter en mere forsigtig regnskabspraksis, ligesom revisorerne bl.a. i revisionsprotokollen havde anført mangler i den regnskabsmæssige dokumentation.

Koncernregnskabet indeholdt en forudbetaling i henholdsvis DEM og USD på 94,0 mio. kr. for varer, der oplystes at være foretaget af det amerikanske datterselskab, hvorfra aktivet var overført til det hollandske datterselskab. Revisor Jørgen Glud rettede henvendelse til det amerikanske datterselskabs revisor for at få en bekræftelse af fakturaerne vedrørende det pågældende vareparti til ca. 7,7 mio. USD. Denne bekræftelse modtog han også, men fem dage senere gjorde den hollandske revisor opmærksom på, at bekræftelsen kun omfattede den del, der var faktureret i USD. Den bogførte forudbetaling i det hollandske selskab udgjorde 14,8 mio. USD og den hollandske revisor anmodede om dokumentation for denne forudbetaling. Dagen efter dette underrettede Jørgen Glud den hollandske revisor, at koncernrevisorerne overtog revisionen af aktivet, men han underrettede ikke på noget tidspunkt Flemming Bang og Elo Green om denne disposition og de fik heller ikke på anden måde kendskab hertil. Koncernrevisorerne modtog efterfølgende ingen bekræftelse fra det amerikanske datterselskabs revisor og undlod selv at indhente dokumentation for forudbetalingens værdiansættelse og eksistens. Der var rent faktisk ikke foretaget nogen forudbetaling.

I dette tilfælde blev der fokuseret meget på, om revisorerne udførte deres job efter god revisionsskik og det endte med, at Jørgen Glud, Flemming Bang og Elo Green i Landsretten blev dømt skyldige i overtrædelse af STRL §§ 157 og 296 stk. 2, jf. stk. 1 nr. 2.

Revisorerne blev således jf. Responsumsag nr. 1044 dømt for en række af forholdene mod dem, idet de i disse tilfælde ikke havde overholdt god revisionskik. Endelig var der en række forhold de frikendt for, idet de i disse tilfælde ikke havde mulighed for at opdage forholdene, idet den øverste ledelse forsøgte at skjule dette.

De tre revisorer blev ved byretten hver idømt 20 dagbøder á 2000 kr.. Landsretten stadfæstede bøden for Jørgen Glud, mens bøden for Flemming Bang nedsattes til 10 dagbøder á 2000 kr. For Elo Green bortfaldt den forskyldte straf.⁴⁴

3.2.2. Revisors manglende gennemgang af interne kontroller

En anden sag omhandler en revisor der ved Højesteret bliver gjort erstatningsansvarlig for manglende gennemgang af et selskabs interne kontroller. Sagen blev anlagt den 4. september 1997, overfor den statsautoriserede revisor Erik Munk. Den sagsøgende virksomhed var en entreprenørvirksomhed etableret i 1990. Denne virksomheds bogholder blev den 11. februar 1999 dømt for overtrædelse af STRL § 278, stk. 1, nr. 3, ved uretmæssigt at have overført løn til sig selv og derved påført virksomheden et formuetab. Bogholderen havde oprettet fiktive lønnumre til sig selv og sine børn, som hun derefter havde indberettet til Multi Data. Der blev herefter anvist løn til disse lønnumre, og lønnen blev trukket på virksomhedens kassekredit. Efterfølgende indberettede bogholderen disse lønanvisninger som fejl hos Multi Data, der så tilbageførte beløbene regnskabsmæssigt. I sagen har følgende aflagt forklaring: virksomhedens to ejere C og D; den registrerede revisor John Hansen, der er ansat i det sagsøgte revisionselskab og har været med til at foretage revisionen; den statsautoriserede revisor Erik Munk der er den anklagede; en konsulent i Dataløn og den nye revisor. Det overordnede forhold udsagnene fra virksomhedens ejere og revisor omhandler, hvorvidt revisor har rådgivet C og D om risikoen for, at bogholderen kunne foretage besvigelser, hvis det var hende der åbnede posten. Hun har derved haft mulighed for, at smide korrektionsafregningen omkring de fiktive lønninger ud, når disse er kommet til virksomheden.

⁴⁴ Responsumsag nr. 1044

C, der har haft mest kontakt til revisor, forklarede at kun han og D havde fuldmagt til check- og girokontoen. Han forklarede endvidere, at han og D ofte først kom til kontoret sidst på eftermiddagen eller over middag, og at posten på deres første kontoradresse kom mellem 8.30 og 10.00, medens den på deres nye kontor kom mellem 9.00 og 12.00. Derved har det været forholdsvist nemt for bogholderen at fjerne et brev, idet hun her var alene på kontoret. Han har enkelte gange åbnet posten, og mener en enkelt gang at have set rettelsesblade fra Multi Data, men bogholderen har formodentlig givet ham en fornuftig forklaring, han har accepteret. Herudover blev der en gang fundet et privat girokort tilhørende bogholderen, hvilket var blevet drøftet med John Hansen. Bogholderen var kommet med en troværdig forklaring, og dette havde ikke ført til ændringer af poståbningen. Endelig forklarede han, at han den 29. marts 1994 havde et møde med John Hansen, hvor de gennemgik igangværende arbejder og han mener ikke spørgsmålet omkring poståbningen blev rejst. D tilsluttede sig C's forklaring.

John Hansen har forklaret, at det primært var ham der havde kontakt med virksomheden. Han forklarede endvidere, at han ud fra sin kalender kan se, at han den 29. marts 1994 brugte fire timer sammen med Erik Munk på at gennemgå igangværende arbejder. Han husker desuden, at C deltog. Pga. fundet af bogholderens private girokort fik de på mødet en generel snak om besvigelser, og han mener her de også var inde omkring poståbning. Han var ikke opmærksom på, at det var bogholderen der åbnede posten, idet han hermed mener, at han ville have påtalt dette. Han mener desuden at have set, at posten lå på C's skrivebord. Slutteligt siger han, at han ikke kan indse, hvordan en revisor skulle kunne opdage besvigelserne.

Erik Munk forklarede herefter, at John Hansen arbejder 100 % selvstændigt. Erik Munk deltager dog som regel, når igangværende arbejder gennemgås. Han erindrer at have deltaget i et møde hvor dette blev behandlet den 29. marts 1994 hvor også C deltog. Formålet med mødet var som sagt at gennemgå igangværende arbejder, men de kom også omkring bl.a. poståbning i forbindelse med, hvordan man kunne tilegne sig indkomne checks. Han forklarer endvidere, at han nok ikke har dikteret, at ejerne selv skulle åbne posten, idet han formoder, at de så ville have gjort det.

Dernæst forklarede Thorkild Fogh-Petersen, der er konsulent i Dataløn og er ansat i afdelingen Multi Data, at de gør hvad arbejdsgiveren beder dem om. Han fastlægger desuden, at han aldrig har hørt om besvigelser af den pågældende art.

Under proceduren gjorde sagsøgeren gældende, at revisor har handlet ansvarspådragende, idet han burde have gjort rede for, at kontrol af indgående post er en vigtig foranstaltning overfor sagsøgeren. Sagsøgeren mener især revisor burde have gjort opmærksom på dette, idet han var klar over, at C og D først kom på kontoret op ad formiddagen, således at bogholderen alene modtog posten. Sagsøgte gjorde derimod gældende, at revisor i forhold til den pågældende type virksomhed efterkom sine forpligtelser. Sagsøgte mener endvidere, at ledelsen forsømte at sikre sig poståbningen, især på det tidspunkt, hvor bogholderens private girokort blev fundet i firmaets post. Herved blev revisors opgave uløselig, idet bogholderen kunne fjerne bilagene.

Landsretten lagde til grund for sin afgørelse især vægt på, at Erik Munk og hans medarbejder John Hansen i forbindelse med almindelig drøftelse af risikoen for besvigelser, bl.a. drøftede håndteringen af poståbningen uanset, at dette ikke fremgår af revisionsprotokollen. De lægger endvidere vægt på Thorkild Fogh-Petersen forklaring om, at han ikke havde erfaringer for, at en sådan fremgangsmåde var benyttet eller kunne tænkes benyttet. På denne baggrund mente Landsretten ikke, at Erik Munk burde have forudset risikoen for denne atypiske form for besvigelser, og at han som følge heraf heller ikke burde være opmærksom på forholdet i det konkrete tilfælde. På baggrund af C's forklaring mente retten således ikke, at Erik Munk havde grundlag for at antage, at ledelsens kontrol med lønningerne ikke var tilfredsstillende, set ud fra revisors synsvinkel. Endelig finder Landsretten ikke, at der er årsagsforbindelse mellem revisors fejl og det tab sagsøgeren har lidt. Erik Munk blev således frifundet i Landsretten.

Højesteret derimod kom frem til et andet resultat. Responsumudvalget udtalte i august 2000, altså i forbindelse med den første retssag, at revisionsplanen, hvad angår lønninger, burde have omfattet gennemgang af den interne kontrol i selskabet, og de mener endvidere, at dette ville have afsløret, at ledelsen ikke havde tilrettelagt en hensigtsmæssig kontrol med udbetalte lønninger. Endvidere mener Responsumudvalget, at revisor i revisionsprotokollen burde have beskrevet de kontrolmæssige svagheder, som

det begrænsede administrative personale kunne medføre, og herved også beskrive de foranstaltninger, som selskabets ledelse burde iværksætte. På baggrund af dette fandt flertallet i Højesteret, at den manglende gennemgang af den interne kontrol og den manglende orientering af ledelsen om den kontrolmæssige svaghed må tilregnes Erik Munk, der var den ansvarlige revisor. De mente endvidere, at disse forhold har medvirket til, at ledelsen ikke har igangsat de nødvendige foranstaltninger, der formodentlig kunne have forhindrede bogholderens besvigelser. Herudfra mente de således, at Erik Munk er ansvarlig for det tab selskabet har lidt.

3.2.3 Midtbank

Et eksempel på en kendt sag om økonomisk kriminalitet er Midtbank-sagen, der omhandlede fire handler med Midtbank aktier, der blev foretaget efter kontakt med Svenska Handelsbanken om eventuelt samarbejde/overtagelse. I begyndelsen af maj 2000 kontaktede Handelsbanken således Midtbank om et eventuelt samarbejde på visse områder og først fra august var formålet, at Handelsbanken ville overtage Midtbank. Forhandlingerne blev dog afbrudt ved et møde d. 27. september, fordi parterne var meget langt fra hinanden med hensyn til pris. Kontakten blev dog genoptaget og på et bestyrelsesmøde d. 15. januar 2001 blev det vedtaget at forsætte forhandlingerne og der blev nedsat et forhandlingsudvalg. Der var dog stadig langt mellem parterne og de anklagede anså det langt fra for overvejende sandsynligt, at det ville ende med, at Handelsbanken overtog Midtbank. Dette skete dog efter yderligere forhandlinger og d. 11. april 2001 offentliggjorde Handelsbanken et overtagelsestilbud til en særdeles fordelagtig pris, som ledelsen i Midtbank kunne anbefale.

Den første handel, der blev omfattet af anklageskriftet, omhandlede bestyrelsesformandens eget køb af aktier d. 24. august 2000. Han blev dog frifundet, idet retten vurderede, at drøftelserne mellem de to banker på dette tidspunkt ikke var af en sådan karakter, at det udgjorde intern viden. Dette resultat kom både byretten og Landsretten frem til.

De to næste handler blev foretaget henholdsvis d. 16. og d. 27. november 2000 af Realkredit Danmark. Realkredit Danmark henvendte sig til Midtbank, fordi de, efter at være indgået i Danske Bank-koncernen, ønskede at afhænde en del af sin strategiske

post aktier i Midtbank. Der var tale om to forholdsvis beskedne poster på henholdsvis 10.000 og 15.000 stk. aktier og Midtbank videresolgte dem til interesserede aktionærer. Byretten nåede frem til, at der forelå intern viden, men henviste til, at ifølge værdipapirhandelslovens § 35, stk. 3 kan en bank gennemføre sædvanlige, dvs. beskedne handler, uanset at man har intern viden. Landsrettens flertal nåede dog frem til, at der ikke forelå intern viden. Dette baserede de på, at Midtbanks ledelse på mødet d. 27. september 2000 havde afvist Handelsbankens udspil om pris som helt utilstrækkeligt. De tog desuden hensyn til, hvorledes sådanne virksomhedsovertagelser normalt forløber, idet de normalt er meget langstrakte. Retten vurderede således, at det først var efter bestyrelsesmødet d. 15. januar 2001, hvor Midtbank tilkendegav, at udmeldingen fra Handelsbanken ikke var ultimativ, men blot et udgangspunkt for at forhandlingerne kom i gang.

Det sidste køb angik den resterende del af Realkredit Danmarks beholdning af Midtbank aktier og fandt sted d. 6. februar. Købet af disse aktier skulle bruges til en kapitalnedsættelse, der skulle vedtages på generalforsamlingen d. 28. februar. En annonce om indkaldelse til generalforsamling, der omtalte hensigten om kapitalnedsættelsen, var d. 31. januar sendt til Statstidende med henblik på indrykning d. 6. februar, men blev efter Realkredit Danmarks henvendelse d. 2. februar ændret pr. e-mail d. 5. februar, så tilbagekøbet nu udgik, da det ikke længere var relevant. Byretten dømte de fire sagsøgte for dette punkt, idet den allerede havde fundet, at der forelå intern viden i november 2000 og denne aktiehandel var for stor til at være omfattet af undtagelsen i VHL § 35(3). Alle seks dommere i Landsretten fandt ligeledes, at der forelå intern viden. Det springende punkt var dog, om der således var begået insiderhandel ved købet af aktierne. Det mente et flertal af dommerne ikke der var og de frifandt derfor de fire anklagede. En længere drøftelse af den juridiske teori har ført frem til, at der, for at være tale om insiderhandel, ikke blot skal være besiddelse af intern viden, men denne viden skal endvidere misbruges. Flertallet fandt således frem til en række omstændigheder, de mente viste, at den interne viden ikke var blevet brugt med henblik på misbrug i forbindelse med den konkrete handel. Dette blev anket til Højesteret der dog, bl.a. ved hjælp af forarbejderne til VHL §§ 34-35, nåede frem til det samme resultat som Landsretten om, at der, på trods af den interne viden, ikke forelå et uhæderligt forhold ved dette køb.

Ovenstående tre sager er således eksempler på økonomisk kriminalitet i forskellige virksomheder. Sagen omkring Nordisk Fjer var således et eksempel på, hvorledes besvigelser kan forekomme i et regnskab og på, hvad revisor skal være opmærksom på i denne henseende og ligeledes hvordan ledelsen forsøger at skjule de ulovlige forhold for revisor. Som et led i sagen blev der således også lavet en vurdering af, om revisor havde handlet efter god revisionsskik og dermed en vurdering af, om revisor kunne stilles til ansvar. Hertil kan tilføjes, at efter denne sag blev en del af god revisionsskik at kontrollere, at bestyrelsen har skrevet under på revisionsprotokollen. Herefter behandlede vi sagen fra 2003 hvor revisor Erik Munk blev kendt erstatningsansvarlig for ikke at have gennemgået de interne kontroller tilstrækkeligt. Sagen viser dog ligesom Nordisk Fjer-sagen, at det ikke altid er helt enkelt, idet Landsretten først frikendte Erik Munk. Endelig gennemgik vi hovedpunkterne i Midtbank sagen. Dette er et eksempel på handlinger foretaget af ledelsen, de senere blev anklaget for, men som ikke falder ind under revisors revisionspligt og derfor kunne revisor heller ikke stilles til ansvar i denne sag. Revisor skal dog ifølge EKL § 7 give en supplerende oplysning om, at ledelsen kan ifalde ansvar. Vi har taget dette eksempel med for at vise, hvor kompliceret dette område kan være, når der, på trods af, at ledelsen blev anklaget for de handlinger de havde foretaget, ikke kunne bebrejdes revisor at have tilsidesat sin revisionspligt i samme sag. Sagen er således et eksempel på økonomisk kriminalitet, der ikke er omfattet af straffelovens kapitel 28, men derimod falder ind under Værdipapirhandelsloven, hvilket dermed betyder, at økonomisk kriminalitet, som tidligere nævnt, er en smule bredere end når revisor arbejder med begrebet besvigelser.⁴⁵

3.3. Hvordan opdages besvigelser?

Vi vil her se på hvordan besvigelser kan opdages og som tidligere nævnt, fastlægger EKL § 20, 2. pkt., at revisor i rimeligt omfang skal være opmærksom på forhold, der kan tyde på besvigelser. Endvidere strammer RS 240 op på dette ved at forpligte revisor til at overveje besvigelser og fejl ved revision af regnskaber. Samtidig gør RS 240 det dog også klart, at revisor ikke er og ikke kan blive gjort ansvarlig for forebyggelse af besvigelser. Dette understøttes endvidere af, at standarden giver både den øverste og den daglige ledelse det primære ansvar for såvel forebyggelse som opdagelse af besvigelser og fejl. Det

⁴⁵ Hansen, Jesper Lau - 2004

fremgår således også af RS 200, at formålet med revision af et regnskab er, at sætte revisor i stand til at udtale sig om, hvorvidt regnskabet i al væsentlighed er udarbejdet i overensstemmelse med en bestemt regnskabsmæssig begrebsramme. Revisor søger dermed at opnå en høj grad af sikkerhed for, at regnskabet er udarbejdet efter gældende lovgivning, samt giver et retvisende billede og hermed også, at regnskabet ikke indeholder væsentlig fejlinformation, som følge af besvigelser eller fejl. Revisor skriver således ikke under på, at regnskabet med garanti ikke indeholder nogle former for fejl, heller ikke dem der er opstået som følge af besvigelser. Dette vil også være stort set umuligt, selvom revisor vælger at foretage en meget grundig revision. Er der fx tale om ledelsesbesvigelser, vil denne med stor sandsynlighed forsøge at skjule forholdet for revisor eventuelt ved at gemme relevante bilag eller lignende. Har ledelsen tilmed en aftale med en tredjemand bliver det endnu vanskeligere for revisor at opdage forholdet. Der er således en risiko for, at selvom revisor indhenter et eksternt revisionsbevis, der ellers anses for et ret sikkert revisionsbevis, vil dette ikke stemme overens med virkeligheden. Dermed fremgår det, at det langt fra er revisor, der opdager alle besvigelser. Dog har revisors tilstedeværelse ofte en forebyggende effekt. Endvidere rådgiver revisor virksomhederne omkring deres interne kontroller der således har til formål at spore besvigelser. Endelig er der en del besvigelser der opdages eksternt f.eks. i forbindelse med betalingsstandsning. I det efterfølgende gennemgås RVL 1 der omhandler de grundlæggende principper for revision af et regnskab. Her ligger der specielt vægt på besvigelser.

3.3.1 Revisors rolle

På trods af ovenstående er revisors opgave alligevel væsentlig i forbindelse med opdagelsen af besvigelser. For det første har det en vis præventiv virkning, at regnskabet overhovedet skal revideres. Bare det, at revisor er tilstede og foretager revision gør formodentlig, at nogle ikke tør begå besvigelser, af frygt for at blive opdaget. For det andet har revisor således til opgave at undersøge virksomhedens egne interne kontroller, der er etableret for at forbygge besvigelser. Ved hjælp af systemrevision⁴⁶ efterprøver revisor om virksomhedens interne kontroller fungerer tilfredsstillende og om de har gjort det i hele

⁴⁶ De metoder og arbejdshandlinger, revisor anvender for at overbevise sig om, at de interne kontroller, som revisionen er baseret på fungerer som forudsat i hele regnskabsperioden, jf. RVL 1, pkt. 7.1

regnskabsperioden. Er dette ikke tilfældet, informerer revisor herefter ledelsen om problemet således, at de nødvendige foranstaltninger kan foretages. I denne forbindelse vil revisor endvidere komme med forslag til, hvilke ændringer der vil være nødvendige for at opnå et tilfredsstillende resultat af kontrollerne. Her stopper revisors rolle dog ikke. Under hele revisionsprocessen vil overvejelserne omkring besvigelser spille en rolle.

3.3.2 Revisionsprocessen⁴⁷

Selve arbejdet omkring en klient deles op i fire faser; accept af klienten/opgaven, planlægning, udførelse og afslutning/rapportering. Revisors vurdering af begrebet besvigelser vil således spille en rolle i alle faserne og ændres vurderingen gennem en af faserne, vil dette automatisk få betydning for de andre faser og det vil være nødvendigt for revisor at revurdere sin opfattelse af risikoen for besvigelser i de andre faser også.

3.3.2.1 Accept af klienten/opgaven⁴⁸

Allerede i den første del af revisionsprocessen, hvor revisor tager stilling til om den pågældende klient skal accepteres, har besvigelser en vis indflydelse. Det er således klart, at hvis den pågældende klient er kendt som en klient, der tidligere har haft problemer med besvigelser vil revisor gøre sig nogle ekstra overvejelser før accepten. Sker henvendelsen fra klienten midt i en regnskabsperiode, vil der således altid være en risiko for, at dette skyldes, at den gamle revisor har påpeget forhold omkring besvigelser eller lignende som klienten ikke ønsker at forholde sig til. Dette fremkommer af RL § 10 stk.1,2. pkt. hvor den tiltrædende revisor skal rette henvendelse til den fratrædende revisor for at høre årsagen til revisors fratræden. Samtidige har den fratrædende revisor pligt til at oplyse herom.

3.3.2.2 Væsentlighed og risiko⁴⁹

Før revisor går i gang med den egentlige revision, skal der foretages en vurdering af risiko og væsentlighed. Dette er således ikke en selvstændig fase i revisionsprocessen, men alligevel en meget vigtig del af denne. Vurderingen af væsentlighed og risiko er således bindeleddet mellem acceptfasen og planlægningsfasen og disse to begreber vil ligeledes

⁴⁷ RVL 1

⁴⁸ RVL 1, pkt. 3

⁴⁹ RVL 1, pkt. 4

være meget væsentlige gennem de resterende faser i revisionsprocessen. Der kan således opstå en situation gennem f.eks. udførelsesfasen, der gør, at revisor må revurdere sit væsentlighedsniveau, hvilket dermed vil forårsage, at revisor må tilbage i planlægningsfasen og vurdere, om det ændrede niveau eventuelt kan betyde, at revisionen skal udvides og planlægges mere detaljeret. I forbindelse med denne vurdering vil besvigelser og muligheden for forekomsten af disse, naturligvis også have en vis indflydelse. Revisor skal bl.a. vurdere, hvor stor risikoen for, at der er forekommet besvigelser i virksomheden, er. Her vil det således have betydning om det er første gang revisor foretager revision for den pågældende klient, eller om det er en klient, revisor har haft i en lang årrække. Er dette tilfældet, vil det naturligvis også have betydning, om revisor tidligere har stødt på forhold, der tydede på besvigelser, eller om revisor aldrig har fundet det mindste hos den pågældende klient. Her kan revisor endvidere foretage en vurdering af risikoen for besvigelser opdelt efter henholdsvis regnskabsmanipulation og misbrug af aktiver. Efter som regnskabsmanipulation oftest begås af ledelsen og omhandler større beløb end misbrug af aktiver, vil væsentlighedsniveauet for regnskabsmanipulation ofte være højere. Misbrug af aktiver vil oftest være den slags besvigelser, der kan opdages af de interne kontroller.

3.3.2.3 Planlægning⁵⁰

Efter revisor har foretaget ovenstående vurdering, begynder planlægningen af selve revisionen. Her vil den førnævnte vurdering af væsentlighed og risiko dermed få indflydelse. Vurderes det, at risikoen for besvigelser er høj, vil det således være nødvendigt at planlægge en meget grundig revision med en stor del af såvel system- som substansrevision. Det vil være nødvendigt at foretage en grundig efterprøvning af de interne kontroller for at opnå en tilfredsstillende overbevisning om kvaliteten af disse. Desuden vil det være nødvendigt med en grundig substansrevision⁵¹. Denne vil desuden afhænge af, om der er bestemte områder hvor risikoen er større end andre, f.eks. i forbindelse med varer der er meget værdifulde eller let omsættelige, vil det være ekstra relevant med en fysisk optælling af lageret. Det fremgår endvidere af RS 240 pkt. 20, at

⁵⁰ RVL 1, pkt. 6

⁵¹ De metoder og arbejdshandlinger, revisor anvender for at overbevise sig om, at transaktionerne er bogført korrekt.... Jf. RVL 1, pkt. 7.1

revisor i forbindelse med planlægningen skal drøfte virksomhedens sårbarhed overfor væsentlig fejlinformation i regnskabet, som følge af besvigelser eller fejl med andre i revisionsteamet. Det er således ikke nok for revisor selv at gøre sig nogle overvejelser, han skal også diskutere dette med sine kollegaer. I disse drøftelser skal der indgå overvejelser omkring hvor det er mest sandsynligt, at besvigelser opstår, og hvordan disse kan udføres i den pågældende virksomhed, jf. RS 240, pkt. 21. Endelig skal revisor i denne forbindelse endvidere rette en række forespørgelser til den daglige ledelse for at få en forståelse og viden omkring den daglige ledelses vurdering af besvigelser i netop deres virksomhed. I denne forbindelse vil det også være relevant at konfrontere den øverste ledelse, idet den ifølge RS 240, pkt. 11 har ansvaret for at holde opsyn med den daglige ledelse.

3.3.2.4. Udførelse⁵²

Herefter udfører revisor selve revisionen. Her skal der også være en vis opmærksomhed omkring besvigelser, idet revisor her skal være særlig opmærksom på forekomsten af besvigelserisikofaktorer.⁵³ Findes disse vil det naturligvis få indflydelse på den videre revision, idet risikovurderingen således vil være ændret, og revisionen må foretages mere grundigt end først planlagt. Nogle eksempler på disse er nævnt i afsnit 3.1.4.2. og det fremgår således af disse, at revisor skal være særlig opmærksom gennem revisionen, hvis han finder ud af, at den daglige ledelse bliver aflønnet efter en eller anden form for incitamentaflønning. Der vil i en sådan situation altid være en risiko for, at en ledelse der aflønnes på denne måde vil forsøge at nå et så højt resultat som muligt, ligegyldigt hvilke midler der benyttes. I denne forbindelse skal det endvidere vække en række alarmklokker hos revisor hvis han føler der stilles helt urimelige krav til ham. Ved misbrug af aktiver vil det oftere være nogle mere konkrete ting revisor skal være opmærksom på. Som tidligere nævnt, vil forhold som lagerbeholdningens karakteristika være områder revisor skal være særlig opmærksom på.

⁵² RVL 1, pkt. 7

⁵³ RS 240, bilag 1 – Faktorer der indikerer, at der er risiko for at besvigelser kan forekomme.

3.3.2.5 Afslutning/rapportering⁵⁴

Endelig er der en række forhold i forbindelse med besvigelser, der vil have indflydelse på den sidste fase, afslutnings- og rapporteringsfasen, hvilket kunne være forhold såsom hvorvidt revisor har opdaget besvigelser, hvilke besvigelser der eventuelt er tale om, om det er et enkelt forhold, der er tale om, eller om det er gentagne gange samt hvorledes ledelsen har forholdt sig til, at revisor har opdaget besvigelser og lignende forhold. Er der således tale om en lagermedarbejder, der har taget nogle få varer med hjem af ringe økonomisk betydning, vil det næppe føre til hverken et forbehold eller en supplerende oplysning. Er det derimod hele ledelsen der er indblandet i forholdet, vil der i yderste konsekvens blive givet en erklæring med afkræftende konklusion. Ifølge RS 240, pkt. 62, fremgår det, at revisor hvis han enten har opdaget besvigelser eller har opnået et bevis der indikerer besvigelser rettidigt skal meddele forholdene til det rette ledelses niveau. Dette hænger således nøje sammen med RL § 10 stk. 5, der dog kun omhandler ledelsesbesvigelser. På samme måde, skal revisor, jf. RS 240 pkt. 65, meddele den daglige ledelse alle væsentlige svagheder i de interne kontroller han støder på ved udførelsen af revisionen. Er revisor i denne forbindelse i tvivl om den daglige eller den øverste ledelses integritet eller hæderlighed skal han, jf. RS 240 pkt. 67, overveje at søge juridisk bistand.

Ovenfor fremgår det således, hvorledes revisors arbejdsproces forløber og dermed også hvordan revisors overvejelser omkring besvigelser indgår i denne. Samtidig fremgår det, at revisors revision ikke er møntet på at opdage besvigelser. En undersøgelse af KPMG i USA i 2002 viser således, at de ansatte f.eks. opdager omkring 25 %, den interne kontrol ca. 23 %, undersøgelser ca. 28 % medens den eksterne revisor kun opdager omkring 1 %.⁵⁵

3.4. Delkonklusion

Ovenstående delområde gennemgår således, hvordan revisors rolle er i relation til besvigelser. Som det fremgår, er revisors pligter i forhold til besvigelser blevet skærpet

⁵⁴ RVL 1, pkt. 8

⁵⁵ KPMG, 1997

væsentligt gennem de sidste ti år, specielt fra 1999 hvor RVL 21 blev indført og dermed satte ord på hvorledes, revisor skal forholde sig, og gjorde det klart hvad god skik på området er. For at vise denne tendens gennemgik vi således også udviklingen omkring de internationale standarder – ISA'erne og fandt frem til, at det kan diskuteres, om det ikke er blevet tid til at opdatere den danske RS 240, idet vi fandt frem til, at den nye ISA 240 (Revised) er langt mere detaljeret, på trods af, at RS 240 ikke er særlig gammel. For herefter at finde ud af hvorledes besvigelser kan forekomme gennemgik vi dermed henholdsvis Nordisk Fjersagen, sagen vedrørende revisors mangelfulde gennemgang af de interne kontroller og Midtbank-sagen. Med dette ønskede vi således at vise nogle aktuelle sager der har behandlet besvigelser. Hos Nordisk Fjer og sagen fra 2003 blev revisor således også tiltalt for ikke at have opfyldt god revisionspligt, hvorimod dette ikke var tilfældet i Midtbank-sagen, hvor ledelsen dog endte med at blive tiltalt. Endelig mente vi, det var interessant, at gennemgå hvorledes revisor bruger sine værktøjer til at opdage besvigelser. Derfor gennemgik vi revisionsprocessen og i denne forbindelse også hvilken indvirken RS 240, RL og EKL har på denne proces. Revisor skal således være opmærksom på besvigelser gennem hele forløbet, og støder han på forhold der vækker opmærksomhed vil dette få indflydelse på de resterende faser, også selvom det egentlig er blevet gennemgået. Vi har således i denne del af specialet forsøgt at gennemgå de love, regler og pligter der er for revisor i forbindelse med besvigelser og revision af et regnskab.

4. Hvilket kendskab har virksomhederne til revisors pligter, hvad er deres forventninger og gør virksomhederne selv noget for at undgå besvigelser?

I den efterfølgende del af specialet vil vi forsøge at nå frem til en besvarelse af disse spørgsmål. I den forrige del af specialet blev de regler og pligter revisor har omkring besvigelser gennemgået, samt udviklingen i disse og vi ønsker nu at undersøge hvilke forventninger revisors klienter har til revisor på området. Dette ønsker vi for, i sidste ende at finde frem til, om der skulle være en forventningskløft mellem revisor og hans klient.

4.1 Spørgeskema

Da vi gennem arbejdet med problemstillingen til dette speciale fandt frem til, at vi ønskede at inddrage virksomhedernes synsvinkel på begrebet besvigelser, stod det hurtigt klart, at det skulle være ved hjælp af spørgeskemaer. Idet vi ønskede at inddrage så mange virksomheder som muligt og dermed så mange holdninger som muligt, ville det indenfor vores tidsramme ikke være muligt at benytte interviews. Det var i denne forbindelse også med i vores overvejelser, at besvigelser ofte er et ømtåleligt emne i mange virksomheder og da de med et spørgeskema kunne være anonyme, vurderede vi, at der var større chance for, at de herved ville deltage. Virksomheder, der har været udsat for besvigelser, ønsker ofte at skjule dette for offentligheden for at undgå dårlig omtale, da de er bange for, at det ødelægger deres image at medarbejderne kunne omgå de interne kontroller. Ofte kan det også være på grund af en vis loyalitet overfor den pågældende medarbejder, specielt hvis denne har været ansat i virksomheden i en lang årrække. Disse overvejelser ledte os således frem til, at vi ønskede at benytte spørgeskemaer i vores undersøgelse.

Herefter blev det næste spørgsmål, hvorledes vi skulle udsende disse spørgeskemaer og ikke mindst, hvilke virksomheder vi skulle sende dem til. For at lette processen for os selv såvel som for virksomhederne, valgte vi at benytte mails med et link til en hjemmeside, hvor man således krydsede af og afsendte svarene direkte til os. Et eksemplar af dette spørgeskema er vedlagt i bilag 1, hvor svar procenterne fordelt på de enkelte spørgsmål således også er angivet. I udvælgelsen af de adspurgte virksomheder forsøgte vi at nå så

bredt som muligt, såvel geografisk som med hensyn til brancher og virksomhedernes størrelse. Vi har i spørgeskemaundersøgelsen kun kontaktet de private virksomheder. For at opnå et repræsentativt grundlag til analysen valgte vi at udsende spørgeskemaerne til ca. 350 virksomheder fordelt på alle fire virksomhedsklasser. Dette, vurderede vi, ville give et tilfredsstillende billede af, hvorledes den overvejende holdning er til besvigelser i danske virksomheder, idet vi forventede en svarprocent på omkring 25.

4.1.1 Spørgeskemaets udformning

Som udgangspunkt ønskede vi at få information om, hvilken regnskabsklasse den pågældende virksomhed tilhører. Her ønskede vi ligeledes at undersøge, om der skulle være en differentiering mellem, hvorledes virksomhederne i de forskellige klasser ser på begrebet besvigelser.

Herefter spurgte vi, hvem i virksomheden der havde besvaret spørgsmålene. Dette for at finde frem til, om der skulle være en forskel på svarene, alt efter om det er en regnskabskyndig, der til dagligt arbejder med regnskaberne, eller bestyrelsesformanden der ikke nødvendigvis har en økonomisk baggrund og som ikke arbejder med virksomhedens regnskab til dagligt.

Dernæst fulgte de egentlige spørgsmål omkring besvigelser. Først valgte vi at undersøge, hvorledes virksomhedens syn på revisors rolle i forbindelse med besvigelser og afsløringen af disse er. Her fandt vi, efter vores opfattelse, frem til fem spørgsmål, der skulle afdække hvorledes virksomheden forventer, at revisor behandler begrebet besvigelser. Herved spurgte vi således om virksomhedens repræsentanter mener at en undersøgelse af, om besvigelser er tilstede i regnskabet, bør være et selvstændigt område, når revisor foretager revision af et regnskab, eller om revisor kun, hvis han støder på forhold der indikerer besvigelser, skal foretage undersøgelser vedrørende besvigelserne. Dette skyldes, at RS 240, som tidligere nævnt, fastlægger, at det ikke er revisors opgave at afsløre besvigelser men, at dette er ledelsens opgave og at revisor blot skal rådgive ledelsen omkring virksomhedens interne kontroller, der har til hensigt at afsløre besvigelser. I forlængelse af dette ønskede vi desuden at undersøge, om virksomhederne forventer, at revisor altid opdager alle former for besvigelser. Endelig adspurgte vi virksomhederne omkring deres holdning til, hvilken konsekvens det vil have

at fjerne revisionspligten i regnskabsklasse B, idet dette er et diskuteret emne i branchen. Dette skyldes bl.a. den internationale konkurrence idet mange lande ikke har denne revisionspligt.

Hernæst ønskede vi at undersøge, om de adspurgte virksomheder har egne erfaringer med besvigelser. Vi spurgte således, om virksomhederne har oplevet besvigelser, om deres interne kontroller har opdaget besvigelser og om virksomhedens revisor har opdaget besvigelser i forbindelse med revisionen af virksomhedens regnskab.

Idet der, som beskrevet i den forrige del af specialet, har været en stor udvikling på området omkring revisors pligter i forbindelse med besvigelser i et regnskab, ønskede vi hernæst at undersøge, om virksomhederne dermed også har følt denne udvikling. Som udgangspunkt udspurgte vi således virksomhederne, om de internt i virksomhederne har lavet nogle stramninger på området. Vi ønskede at finde ud af, om virksomheden indenfor de sidste fem år⁵⁶ har foretaget ændringer i deres interne kontroller, der har haft til hensigt at opdage og forebygge besvigelser. Som en forlængelse på dette, adspurgte vi hernæst, hvorledes revisor indenfor de sidste fem år har rådgivet virksomheden for at forbedre virksomhedens interne kontroller i forbindelse med besvigelser. For at få et overordnet overblik over virksomhedernes vurdering af fokuseringen på besvigelser gennem de sidste fem år undersøgte vi således gennem det efterfølgende spørgsmål, om virksomhedernes fokusering og opmærksomhed omkring besvigelser eventuelt har ændret sig gennem den nævnte årrække. Da det, som tidligere nævnt, er revisors pligter der har ændret sig, ønskede vi hernæst at få virksomhedernes vurdering af, om revisors opmærksomhed omkring besvigelser har ændret sig gennem de sidste fem år. Endelig ønskede vi, omkring udviklingen, at finde ud af, om eventuelt ingen ændringer fra virksomhedens side skyldes, at de vurderer, at deres foranstaltninger fungerer optimalt. Denne og den efterfølgende del af spørgeskemaet behandles særskilt i afsnit 5.

Endelig ønskede vi virksomhedsrepræsentanternes holdninger til, hvilke tiltag der kan øge muligheden for, at besvigelser opfanges. Først foreslog vi således virksomheden, at

⁵⁶ Vi har valgt perioden på fem år ud fra at belyse den udvikling der har været fra RVL 21 til RS 240 i og med at RVL 21 udkom i 1999 og RS 240 udkom i 2003

revisor bør drøfte med ledelsen, hvilke forhold der er væsentlige i forhold til besvigelser. Hernæst medtog vi således et udsagn om, at det er ledelsen, der overfor revisor, bør tilkendegive hvilke områder, den finder risikofyldte i netop deres tilfælde og som den derefter gerne vil have undersøgt. Hernæst fulgte et forslag om, at de forskellige brancheforeninger bør angive hvilke områder, der er specielt risikofyldte og væsentlige med hensyn til besvigelser i de respektive brancher. Afslutningsvis adspurgte vi virksomhederne, om det eventuelt er lovgivningen på området der skal strammes i form af skærpede krav til henholdsvis virksomhedens interne kontroller mod besvigelser, eller til revisors indsats for at afsløre besvigelser.

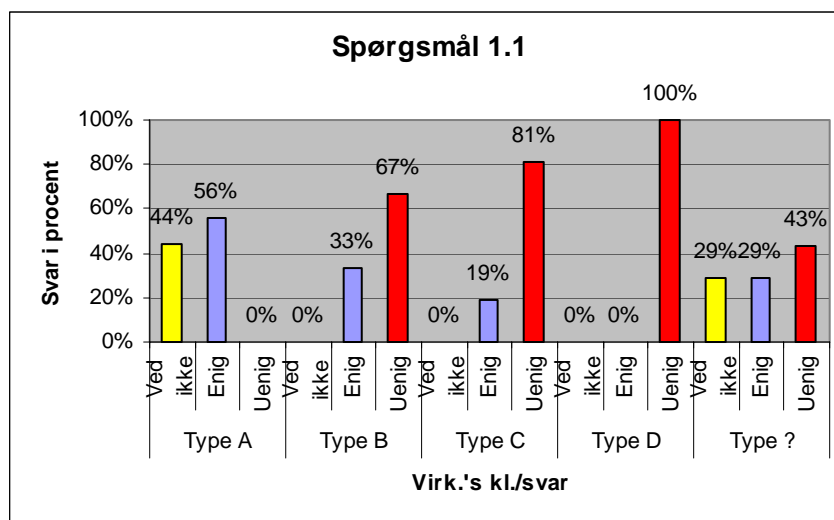
4.1.2. Analyse af spørgeskemaer

Vi vil nu behandle de data vi har fået ind ved hjælp af spørgeskemaerne. Der var 46 virksomheder, og dermed en besvarelsesprocent på 13,14, der besvarede vores spørgeskema, hvilket er lige i underkanten af det forventede niveau på omkring 25 %. Vi har i denne forbindelse ikke haft mulighed for at udsende rykkere, idet svarerne var anonyme. Vi mener dog stadig vi kan lave en analyse der giver et fingerpeg om hvordan virkeligheden er. Besvarelsene fordelte sig med 9 virksomheder fra klasse A, 9 virksomheder fra regnskabsklasse B, 16 virksomheder fra klasse C og endelig 5 fra regnskabsklasse D. Herudover har 6 slet ikke besvaret spørgsmålet omkring regnskabsklassen, hvilket der kan være flere grunde til. Enten har de blot glemt det, eller også har den person der har udfyldt skemaet ikke haft den viden. I de tilfælde hvor vi deler svarerne op efter virksomhedsklasser, har vi således valgt ikke at kommentere disse. Herudover fik vi besvarelser fra 34 regnskabschefer/bogholdere, 1 bestyrelsesformand og 12 fra kategorien anden. Det, at der kun er 5 fra klasse D der har svaret gør, at når vi i analysen samler op på resultaterne, vil især procentsatser for disse ikke være repræsentative, og derfor er analysen udarbejdet under hensyn hertil. Ligeledes har vi valgt at se bort fra den ene besvarelse fra bestyrelsesformanden, når vi deler svarerne op ud fra dette.

4.1.2.1. Hvilke forventninger har I til, at revisor afslører besvigelser i jeres virksomhed?

I første omgang undersøgte vi, hvilke forventninger virksomhederne har til revisor. Til spørgsmålet om hvorledes de adspurgte er enige eller uenige i, at en undersøgelse af

tilstedeværelsen af besvigelser bør være et selvstændigt område af revisionen, svarede 65 % at de er uenige. Det der dog specielt er værd at bemærke her, mener vi, er, at 28 % altså næsten en tredjedel af virksomhederne, er enige, hvilket vi mener, er en forholdsvis stor andel og dermed en gruppe virksomheder man skal være opmærksom på. Endelig svarede 7 %, at de enten ikke kan tage stilling eller ikke ved hvad de skal svare på spørgsmålet.

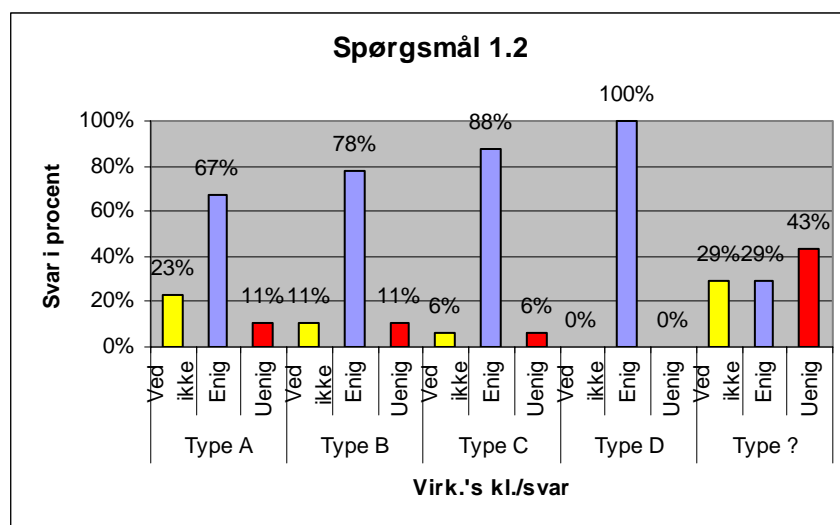

Tabel 2: Resultatet af spørgsmål 1.1

Går man ind og kigger på, hvorledes det forholder sig for de enkelte regnskabsklasser, er der en tydelig tendens til, at jo større virksomhed, og dermed formodentlig mere komplekse regnskaber, jo større en andel er uenige i, at det bør være et selvstændigt område af revisionen. Således er ingen af besvarelserne fra regnskabsklasse A uenige, hvorimod 100 % af besvarelserne fra regnskabsklasse D har tilkendegivet, at de er uenige i dette udsagn. Ser man derimod på besvarelser fra henholdsvis en regnskabskyndig og en anden⁵⁷, ligner disse meget hinanden. Således har 58 % af kategorien anden svaret at en undersøgelse af tilstedeværelsen af besvigelser ikke bør være et selvstændigt område af revisionen, medens den tilsvarende andel fra regnskabschefen eller bogholderen er 65 %.

⁵⁷ Jf. bilag 2

Det efterfølgende spørgsmål behandler den modsatte situation. Dette betyder, at virksomhederne skal afgøre om det kun er, hvis revisor under revisionen støder på forhold der indikerer besvigelser, at han skal foretage selvstændige undersøgelse af dette. Heri er 81 % af de adspurgte virksomhedsdeltagere enige, hvilket dermed er en endnu større andel end den, der ikke mente, at undersøgelsen af tilstedeværelsen af besvigelser skulle være et selvstændigt område af revisionen. Det er vores vurdering, at det således er denne holdning, der er den reelle. Således er kun 14 % uenige i dette udsagn, hvilket ikke hænger helt sammen med, at hele 28 % mener, at en undersøgelse af tilstedeværelsen af besvigelser bør være et selvstændigt område af revisionen. Vi vurderer, at idet langt størstedelen af virksomhederne der er uenige kommer fra virksomheder i klasse A og B og deres kendskab til revisors arbejdsopgaver er begrænset, har nogle af disse svaret, at de er enige i spørgsmål 1.1 uden helt at være klar over, hvad de har svaret på. Herudfra vurderer vi således, at spørgsmålet om, at kun hvis revisor støder på forhold der indikerer besvigelser, skal denne foretage en undersøgelse af dette, angiver den generelle holdning blandt virksomhederne.

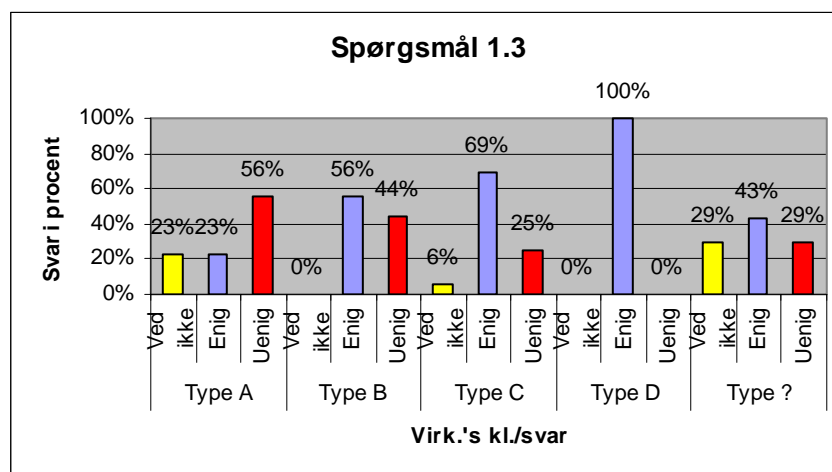

Tabel 3: Resultat af spørgsmål 1.2

Ovenstående understøttes endvidere, hvis man deler svarene op efter regnskabsklasser, idet 67 % af virksomhederne i klasse A har svaret, at de er enige i, at det kun er, hvis revisor støder på forhold der indikerer besvigelser, der skal foretages en undersøgelse vedrørende dette. Her er tendensen, som i det forrige spørgsmål, at jo større regnskabsklasse, jo større enighed er der til dette udsagn. Således mener 100 % af

virksomhederne i klasse D kun, at revisor skal foretage en undersøgelse vedrørende besvigelser, hvis han støder på forhold der indikerer, at disse forekommer. Ser man til sidst på besvarelserne fra henholdsvis kategorien anden og kategorien regnskabschef/bogholder, er de ret enige. Således mener henholdsvis 67 % og 79 % det kun, er hvis revisor støder på forhold der indikerer besvigelser, at han skal foretage en undersøgelse af dette.

Hernæst forsøger vi at afklare virksomhedernes egen holdning til deres rolle i forbindelse med besvigelser. Her er holdningen mere splittet. 58 % er således enige i, at det ikke er revisors opgave at afsløre besvigelser, men at han blot skal rådgive virksomheden om, hvorledes de tilpasser deres interne kontroller således, at de, med størst mulig sandsynlighed, afslører besvigelser. Selvom dette er over halvdelen, mener vi, det er bemærkelsesværdigt, at 40 % var uenige i dette udsagn. Det vil altså sige, at 40 % af de adspurgte mener, det er revisors opgave at afsløre besvigelser og ikke blot at rådgive virksomheden omkring deres interne kontroller til afsløring af besvigelser. Her mener vi dog ligeledes det er muligt, at de adspurgte vil skifte mening, hvis de havde større indsigt i revisors arbejdsmetoder.

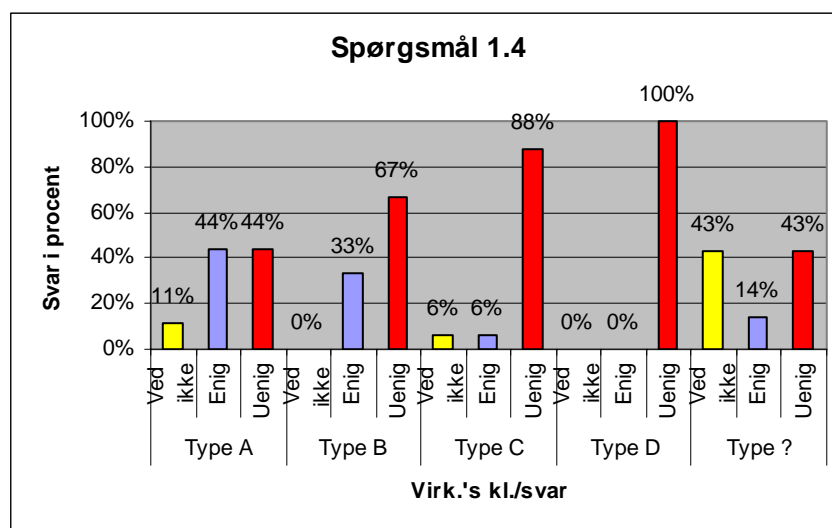

Tabel 4: Resultat af spørgsmål 1.3

Dette mener vi således også fremgår af, at 56 % af virksomhederne i regnskabsklasse A er uenige i, at det ikke er revisors opgave at opdage besvigelser, hvorimod 56 % af klasse B, 69 % af klasse C og 100 % af besvarelserne fra klasse D er enige i dette udsagn. Det er således også vores opfattelse, at der oftest i de større virksomheder sidder en medarbejder med tidligere revisorerfaring eller med indsigt i revisors arbejdsmetoder,

hvorimod dette sjældent er tilfældet med virksomhederne i regnskabsklasse A. Således viser undersøgelsen også, at deler man svarene op efter, om det er en anden eller regnskabschefen/bogholderen der har besvaret spørgeskemaet, er der ikke helt enighed. Fra kategorien anden er således 42 % enige og 42 % uenige om, at det ikke er revisors opgave at opdage besvigelser. Ser man derimod på regnskabschefen/bogholderens holdning er enigheden oppe på 59 % og uenigheden nede på 35 % som besvarelse på samme spørgsmål.

I forbindelse med at afgøre de adspurgte virksomheders konkrete forventninger til revisor omkring afsløringen af besvigelser, finder vi det dog alarmerende, at 23 % mener, at revisor altid bør opdage alle former for besvigelser. Hertil svarede 73 %, at de ikke er enige i dette, mens 4 % ikke ved det eller ikke kan tage stilling. Man kan her gisne om, hvorfor det forholder sig således. Vores vurdering er, at en del af forklaringen her ligeledes er, at de virksomhedsdeltagere der har besvaret spørgsmålene, ikke har særlig stort kendskab til, hvorledes revisor planlægger og udfører sin revision. En anden årsag kunne være, at virksomhederne reelt mener, at det er revisors opgave at opdage alle besvigelser.

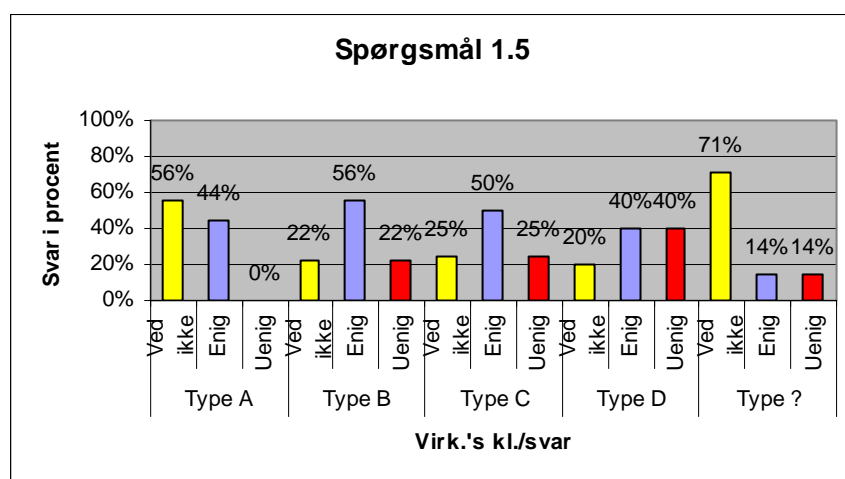

Tabel 5: Resultat af spørgsmål 1.4

Ser man nærmere på, hvorledes det forholder sig med de enkelte regnskabsklasser, mener vi, disse resultater, sammen med vores tidligere antagelse om, at medarbejderne i regnskabsklasse A har mindre kendskab til revisors arbejde viser, at dette kan være årsagen til disse svar. Således er klasse A virksomhederne splittede i spørgsmålet, idet 44

% har svaret enig og 44 % har svaret uenig. Modsat mener 67 % af klasse B virksomhederne ikke, at revisor skal opdage alle besvigelser og ligeledes forholder det sig for 88 % af klasse C virksomhederne og 100 % af klasse D virksomhederne. Denne tendens understøttes endvidere, hvis man opdeler besvarelsenerne efter, hvilke personer der har svaret, idet 58 % fra kategorien anden, ikke mener, at revisor skal opdage alle fejl, medens den tilsvarende andel for regnskabscheferne/bogholderne er 76 %.

Det faktum, at 49 % af de adspurgte mener, at risikoen for besvigelser øges, hvis revisionspligten for virksomheder i klasse B fjernes, mener vi, vidner om en vis forebyggende effekt af revisors tilstedeværelse i virksomheden. Det vidner dog også om en usikkerhed eller knap så stor kendskab til revisors arbejde, at 27 % ikke ved, om de er enige eller uenige i dette. Endelig er 24 % uenige i, at en sådan fjernelse af revisionspligten vil øge risikoen for besvigelser.

Tabel 6: Resultat af spørgsmål 1.5

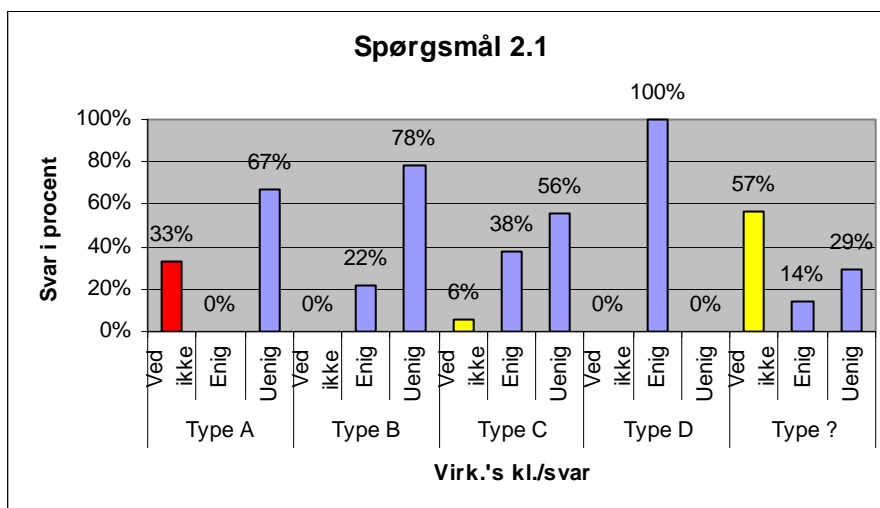
Usikkerheden bliver ikke mindre, hvis man går ind og kigger på svarene fra de enkelte regnskabsklasser. 56 % af virksomhederne i klasse A ved ikke hvad de skal svare på spørgsmålet og 44 % af dem er enige. Vi finder det meget naturligt, at en så stor andel er i tvivl, idet spørgsmålet slet ikke berører dem og de dermed formodentlig slet ikke har nogen holdning til dette. Kigger man på virksomhederne i klasse B, mener 56 %, at dette er tilfældet. Det er således interessant, at over halvdelen af de berørte virksomheder selv mener, at risikoen for besvigelser øges, hvis revisionspligten for dem fjernes. Samme tendens er der for besvarelsenerne i klasse C. Flere af disse har formodentlig også selv

været i klasse B på et tidspunkt. Holdningen bliver mere spredt, hvis man kigger på virksomhederne i klasse D, idet 40 % ikke mener dette er tilfældet medens ligeledes 40 % mener dette er tilfældet. Ser man på fordelingen mellem regnskabscheferne/bogholderne og kategorien anden, er disse heller ikke helt enige. Således er 50 % af regnskabscheferne/bogholderne enige, medens den tilsvarende andel for kategorien anden kun er på 25 %. Her er således hele 57 % i tvivl om, hvad deres holdning til fjernelsen af revisionspligten for regnskabsklasse B er. Derimod er denne andel for regnskabscheferne/bogholderne kun på 24 %. Endelig mener henholdsvis 26 % af regnskabscheferne/bogholderne og 17 % fra kategorien anden ikke mener, det vil have nogen indflydelse på andelen af besvigelser at fjerne denne pligt.

Vi mener dermed, at en samlet konklusion på denne del af spørgsmålet må være, at størstedelen af de adspurgte mener, de også selv har en opgave i forbindelse med forebyggelse af besvigelser, men at der også er en bemærkelsesværdig andel der mener, det udelukkende er revisors pligt. Vi mener dog at kunne spore en del usikkerhed omkring holdningen og det er måske først og fremmest dette, der skal skrides ind overfor. Alt i alt tyder det på, at jo større virksomheden er, jo større kendskab har virksomheden til revisors arbejdsmetoder, og virksomheden påtager sig dermed også et større ansvar for selv at foretage foranstaltninger til at forebygge besvigelser.

4.1.2.2. Hvilke erfaringer har I, i jeres virksomhed, med besvigelser – opdagelsen og forebyggelsen af disse?

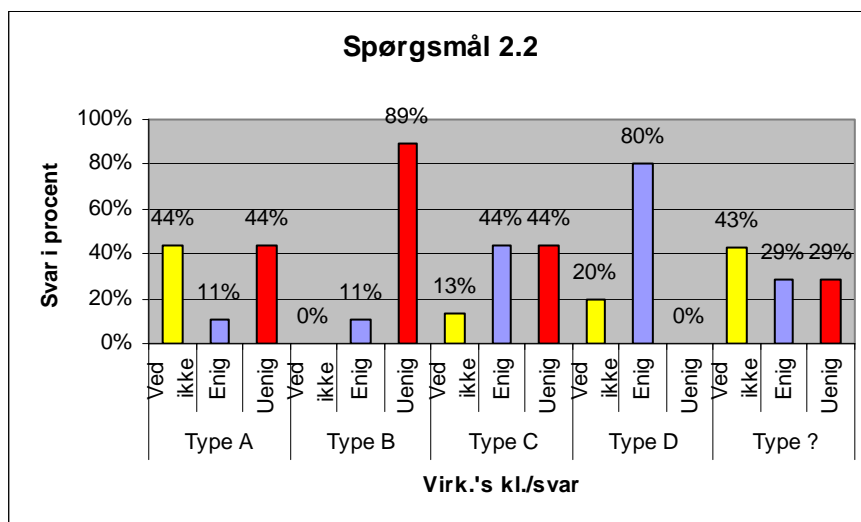
Den efterfølgende del af spørgeskemaet omhandlede hernæst virksomhedens egne erfaringer med hensyn til besvigelser, såvel i form af opdagelse og forebyggelse heraf. Her svarer 37 %, at de i deres virksomhed har oplevet besvigelser. Det stemmer således meget godt overens med den undersøgelse, vi omtalte i vores indledning foretaget af KPMG i 1997, hvor det vurderedes, at 29 % af danske virksomheder havde oplevet besvigelser og man kan derved sætte spørgsmålstegn ved, hvilken effekt den øgede fokus på begrebet besvigelser gennem de sidste 10 år har haft. 56 % svarede, at de ikke har oplevet besvigelser i deres virksomhed, medens 7 % ikke ved det.

Tabel 7: Resultat af spørgsmål 2.1

Ser man nærmere på, hvorledes det forholder sig for de enkelte regnskabsklasser, har ingen i klasse A oplevet besvigelser, medens tallene for de andre klasser er henholdsvis 22 % for klasse B, 38 % for klasse C og for klasse D har hele 100 % oplevet besvigelser. Dette er en meget stor andel, men det viser også, at jo større virksomheden er, jo større risiko er der for at opleve besvigelser. Medarbejderne har sandsynligvis ikke samme loyalitet overfor de store virksomheder, hvor organisationen er så stor, at de ikke kender deres øverste chef. Det er vores vurdering, at dette ikke nødvendigvis betyder, at man herudfra kan konkludere, at alle børsnoterede virksomheder har oplevet besvigelser, idet der kun er fem virksomheder der har svaret. Vi mener dog, at tendensen er klar.

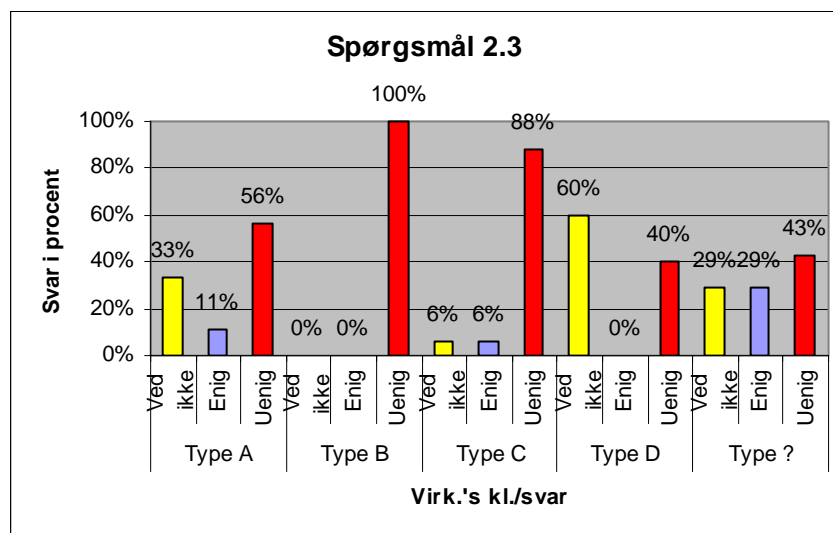
Herefter adspurgte vi, om det er virksomhedens egne interne kontroller eller revisor, der eventuelt har opdaget de pågældende besvigelser. Her tilkendegiver 35 %, at deres egne interne kontroller har opdaget besvigelser, mens 49 % ikke har og hele 16 % ikke ved eller ikke kan tage stilling til spørgsmålet.

Tabel 8: Resultat af spørgsmål 2.2

Deler man disse besvarelser op efter regnskabsklasser fremgår det, at 44 % af virksomhederne i klasse A ikke har opdaget dette, medens ligeledes 44 % af disse virksomheder ikke ved det. Ser man derimod på klasse B, har kun 11 % opdaget besvigelser ved hjælp af egne interne kontroller, medens 89 % ikke har. For virksomheder i klasse C er de tilsvarende andele henholdsvis 44 %, der ikke har opdaget besvigelser og 44 % der har opdaget besvigelser. Endelig har 80 % af virksomhederne i klasse D opdaget besvigelser ved hjælp af deres interne kontroller medens kun 20 % ikke har. Vi mener ud fra dette at kunne konkludere, at dette viser, at jo større virksomheden er og jo større beløb der arbejdes med i virksomheden, jo mere effektive er virksomhedernes interne kontroller og det er ligeledes vores opfattelse, at disse virksomheder lægger større vægt på arbejdet med disse.

Til gengæld har revisor kun i 9 % af virksomhederne opdaget tilsvarende besvigelser. Medens 77 % siger dette ikke er tilfældet, og 14 % ikke ved det eller ikke kan tage stilling til spørgsmålet. Dette stemmer ligeledes overens med det skøn vi omtalte i indledningen om, at revisor kun opdager 1 % af besvigelserne. Vi har i denne proces ikke undersøgt, hvilke besvigelser der i dette tilfælde var tale om.

Tabel 9: Resultat af spørgsmål 2.3

Ser man isoleret på virksomhederne i regnskabsklasse A, har revisor i 56 % af virksomhederne ikke opdaget besvigelser, medens 33 % ikke ved det og kun 11 % af virksomhederne svarede, at revisor har opdaget besvigelser i deres virksomhed. Dette er ikke overraskende, idet der ikke er revisionspligt for virksomheder i klasse A. Ser vi derimod isoleret på virksomhederne i klasse B, har revisor ikke i nogen tilfælde opdaget besvigelser. Ved regnskabsklasse C har revisor opdaget besvigelser i 6 % af virksomhederne, medens 6 % ikke ved det og 88 % af virksomhederne ikke har oplevet, at revisor har opdaget besvigelser. Endelig ved 60 % af virksomhederne i klasse D ikke, om revisor har opdaget besvigelser, medens 40 % siger, at revisor ikke har opdaget disse. Ser man på besvarelserne opdelt efter, hvem der har svaret, er det interessant, at 25 % af gruppen anden har svaret, at revisor har opdaget besvigelser i den pågældende virksomhed, medens det tilsvarende antal for regnskabscheferne/bogholderne blot er 3 %. Her kunne det igen have været interessant med et uddybende interview for at finde ud af, om det reelt er tilfældet, eller om der er forskel på, hvornår man mener, det er revisor der har opdaget besvigelsen alt efter, hvem man er. Umiddelbart er det vores gæt, at det blot er en tilfældighed, at der er denne forskel.

Hvis vi foretager en dybere analyse af svarerne, og herved undersøger, om dem som har svaret ja, til at de har oplevet besvigelser i virksomheden, samtidig har svaret, at det ikke er de interne kontroller eller revisor der har opdaget disse, viser det sig, at ud af de 37 % som svarede ja til, at de har oplevet besvigelser er 27 % af de 37 % hverken er opdaget af

revisor eller de interne kontroller. Dette giver et meget klart billede af, at det langt fra er revisor og de interne kontroller der opdager alle besvigelser. Her kunne det have været interessant at få uddybet, hvordan besvigelserne så er blevet opdaget. Vi har en formodning om, at det enten kan være medarbejderne, ledelsen eller eventuelt en ekstern person.

Alt i alt stemmer dette godt overens med KPMG's undersøgelse fra 1997 og det tyder på at jo større virksomheden er, jo større sandsynlighed er der for at virksomheden har været udsat for besvigelser.

4.2. Delkonklusion

I dette delområde af specialet har vi til at begynde med, gennemgået det spørgeskema vi har sendt ud. Herunder hvorfor vi har lavet det, hvorfor det er kommet til at se ud som det gør, hvem vi har sendt det ud til og hvorfor vi lige har sendt det ud til de pågældende virksomheder. Vi har forsøgt at finde frem til de spørgsmål der på bedste vis dækker området besvigelser, så vi i sidste ende er i stand til at finde frem til en løsning på vores hovedspørgsmål omkring hvorvidt virksomhedernes forventninger til revisor i forbindelse med forekomsten af besvigelser stemmer overens med revisors pligter på området og hvordan dette har udviklet sig gennem de sidste fem år. Herefter gennemgik vi hvorledes virksomhederne har svaret på de første to dele af spørgeskemaet og forsøgte i denne sammenhæng at komme med nogle bud på, hvad årsagen til disse svar kan være.

Den første del gik på hvilke forventninger virksomhederne har til, at revisor afslører besvigelser. Her var 65 % uenige i, at tilstedeværelsen af besvigelser bør være et selvstændigt område, men det bemærkelsesværdige var, at 28 % var enige i det samme udsagn. Delte man op efter virksomhedsklasser viste det sig dog, at jo større virksomhed, jo større var andelen der ikke mente dette skulle være et selvstændigt område der altid skal undersøges. Denne tendens blev endvidere understøttet af det følgende udsagn, hvor virksomhederne skulle tilkendegive hvorvidt de mener, det kun er hvis revisor mere eller mindre tilfældigt gennem sin revision støder på forhold der indikerer besvigelser, at han skal foretage en undersøgelse af dette. Således var 81 % enige i dette, og tendensen var også her, at jo større virksomhed, jo større enighed. Det næstfølgende spørgsmål vakte

dog en vis undren hos os, idet 40 % svarede, at de mente det er revisors opgave at afsløre besvigelser og at det dermed ikke er nok, at han rådgiver virksomheden omkring deres interne kontroller. Dette mener vi er en forholdsvis stor andel, idet revisor umuligt kan opdage dem alle. Deler man svarene op efter regnskabsklasser er her den samme tendens som ved de forrige spørgsmål, at jo større virksomheden bliver, jo flere er enige i, at det ikke altid er revisors opgave at afsløre besvigelser, men at han skal rådgive virksomheden omkring deres interne kontroller. Efter vores vurdering er det den samme tendens der kommer til udtryk ved opdelingen mellem hvilken person der har udfyldt spørgeskemaet, idet 42 % af kategorien anden er enige i udsagnet, medens den tilsvarende andel for regnskabscheferne/bogholderne er på 59 %. Det er endvidere bemærkelsesværdigt, at hele 23 % af virksomhederne mener, at revisor altid skal opdage alle former for besvigelser. Tendensen her er dog indlysende, idet dette kan opdeles efter virksomheder således, at 44 % af A virksomhederne, 33 % fra klasse B, 64 % fra klasse C og 0 % fra regnskabsklasse D er enige. Selvom vi har nævnt det spinkle analyse grundlag for regnskabsklasse D, mener vi alligevel det kan forsvares at medtage denne regnskabsklasse, idet tendensen selv uden denne regnskabsklasse er forholdsvis klar. Dette er dog ikke tilfældet i det sidste spørgsmål i denne del, idet 49 % af de samlede virksomheder mener det vil øge risikoen for besvigelser hvis revisionspligten for regnskabsklasse B fjernes, medens de tilsvarende andele for regnskabsklasserne er henholdsvis 44 % for A, 56 % for B, 50 % for C og 40 % for D. Vi mener dog det er svarene fra virksomhederne i regnskabsklasse B der er de væsentligste, idet der er disse virksomheder der eventuelt bliver berørt. Alt i alt for denne del af spørgeskemaet kan man konkludere, at jo større virksomheden er, jo større ansvar tager de selv for at forebygge og opdage besvigelser.

Den sidste del gik herefter på hvilke erfaringer de pågældende virksomheder selv har haft med besvigelser. Her fremgik det, at 37 % har oplevet besvigelser. Som vi beskrev stemmer dette nogenlunde overens med den undersøgelse KPMG lavede i 1997 hvor den tilsvarende andel var 29 %. Efter vi delte svarene op efter regnskabsklasser viste der sig en klar tendens. Jo større virksomhed, jo flere af dem har været udsat for besvigelser. Således svarede 100 % af D virksomhederne, at de har været udsat for besvigelser, hvilket vi dog ikke mener, er et udtryk for, at alle børsnoterede virksomhederne har været udsat for besvigelser, men sandsynligheden for, at de oplevet dette er noget større end

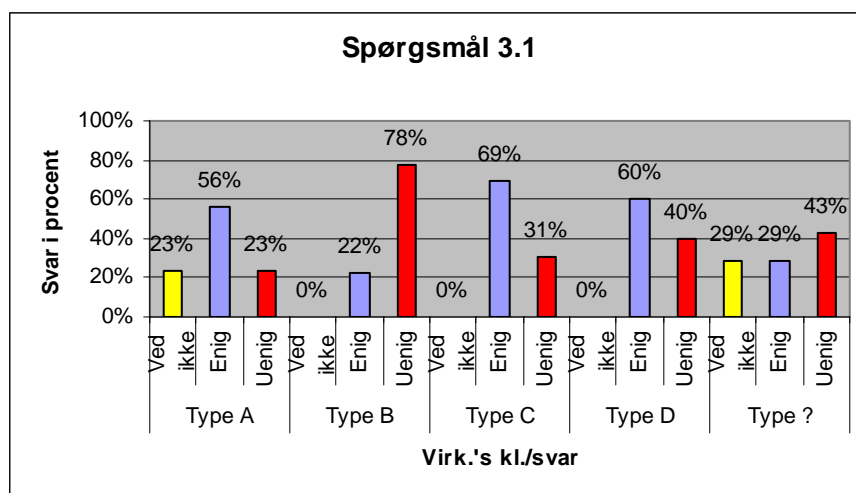
f.eks. en virksomhed i klasse B. Herefter undersøgte vi om det var virksomhedens interne kontroller eller revisor der i de pågældende virksomheder har opdaget besvigelser. 35 % tilkendegav, at deres interne kontroller har opdaget besvigelser, og tendensen var endvidere, at større virksomheden er, jo flere af dem har opdaget besvigelser via deres interne kontroller. Endvidere svarede 9 %, at revisor har opdaget besvigelser i deres virksomhed. Vores analyse grundlag taget i betragtning, mener vi dette stemmer meget godt overens med den omtalte vurdering af, at revisor i gennemsnit opdager 1 % af alle besvigelser. Det der var mest bemærkelsesværdigt i denne sammenhæng var dog, at 27 % af dem der havde tilkendegivet, at de har oplevet besvigelser, hverken har svaret, at det er deres interne kontroller eller revisor der har opdaget disse. Dette viser dog blot, at besvigelser også kan opdages af andre end lige revisor og de interne kontroller. Konklusionen på denne del af spørgeskemaet bliver således, at ikke mange virksomheder oplever besvigelser, men jo større de bliver, jo større er sandsynligheden for, at de oplever besvigelser, og jo større er sandsynligheden for, at de selv opdager dem via deres interne kontroller.

5. Har indførelsen af RVL 21/RS 240 styrket opmærksomheden på besvigelser?

Eftersom kravene til revisor i forbindelse med besvigelser, som omtalt i afsnit tre, er blevet strammet, brugte vi den resterende del af spørgeskemaet til at undersøge hvorvidt virksomhederne føler, de har bemærket disse stramninger. Vi undersøger således både, hvorvidt virksomhederne selv har foretaget nogle ændringer, og hvis dette er tilfældet, om dette skyldes revisor. Herudover vil vi ind på hvilke ændringer virksomhederne mener, der vil kunne øge sandsynligheden for at opdage besvigelser i fremtiden. Årsagen til at vi i spørgeskemaet har brugt en tidsramme på fem år er for at belyse udviklingen fra RVL 21 til RS 240.

5.1. Hvilke ændringer til holdningen og fokuseringen på besvigelser mener I der har været gennem de sidste 5 år?

I spørgeskemaet undersøgte vi, hvilke ændringer til holdningen og fokuseringen på besvigelser virksomhederne mente, der har været gennem de sidste fem år. Vi fandt frem til, at 55 % af de adspurgte virksomheder inden for de sidste fem år har øget virksomhedens interne kontroller for at opdage og forebygge besvigelser. Samtidig er der 43 % der ikke har øget de interne kontroller og 2 % der ikke ved, om de interne kontroller er blevet øget. Da det her er interessant at se, hvem det er der har ændret disse, har vi igen valgt at opdele svarene efter virksomhedsklasser. Resultatet heraf er følgende:

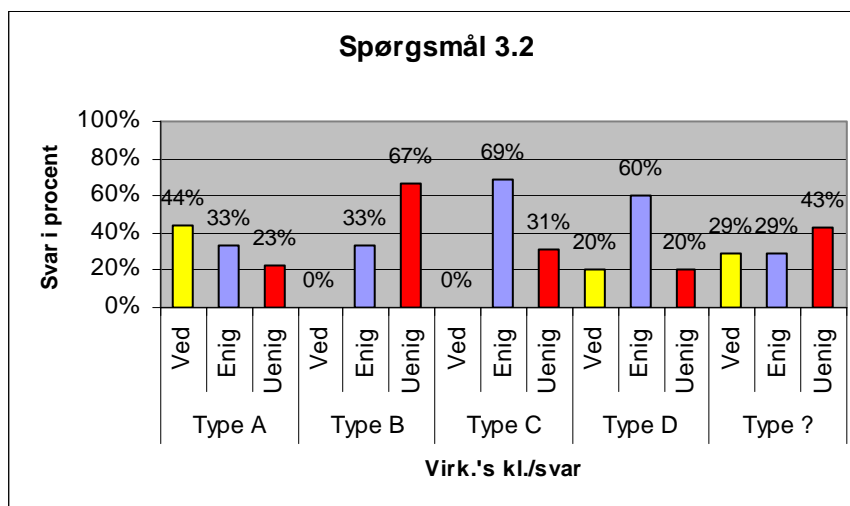

Tabel 10: Resultat af spørgsmål 3.1

Her viser det sig, at 56 % af virksomhedsklasse A, 69 % af C og 60 % af D har ændret deres interne kontroller, mens hovedparten af virksomhedsklasse B, dvs. 78 % ikke har ændret på de interne kontroller. Dette indikerer, at hovedparten af virksomhederne i klasse A, C og D har øget deres interne kontroller for at forebygge og opdage besvigelser. Det interessante er her, at dette ikke er tilfældet for klasse B og det er dem som hovedsageligt ikke har øget de interne kontroller. At virksomhedsklasserne C og D begge hovedsageligt har øget deres interne kontroller kommer ikke som nogen overraskelse for os, men derimod undrer det os, at der er 78 % af B-virksomhederne, der ikke har ændret kontrollerne, mens 56 % af A-virksomhederne har. Umiddelbart havde vi forventet, at det ville være omvendt, idet virksomhederne i regnskabsklasse A ikke har revisionspligt⁵⁸, medens virksomhederne i klasse B har.

Det kunne være interessant at undersøge, om der er noget der kunne tyde på, hvorfor virksomhederne har henholdsvis ændret eller ikke ændret de interne kontroller. Derfor spurgte vi, om revisor indenfor de seneste fem år har rådet virksomhederne til at forbedre de interne kontroller og her viser det sig, at 52 % af virksomhederne er blevet rådet af revisor til at forbedre de interne kontroller, mens 39 % ikke er. Hermed viser det sig, at det ofte sker, at revisor råder virksomhederne til at ændre deres interne kontroller og hermed på en indirekte måde mindsker muligheden for forekomsten af væsentlige fejl og mangler. Tilsvarene er der 9 %, der ikke ved, om de er blevet rådet til forbedringer af revisor. Dette kunne tyde på, at personen der har udfyldt spørgeskemaet, ikke er blevet rådet af revisor, men samtidig er uvidende overfor om andre i virksomheden er det. Ser vi på besvarelsen ovenfor, var der kun en virksomhed (2 %), der ikke vidste om de interne kontroller var blevet øget. Dette indikerer, at der muligvis kan være tale om tre virksomheder som måske er blevet rådgivet af revisor til at forbedre de interne kontroller, men som ikke har gjort det. Ved en ekstra gennemgang af spørgeskemaerne, viser dette sig at være tilfældet. Her har vi igen valgt at se nærmere på, hvilke virksomhedsklasser der er blevet rådet til at forbedre deres interne kontroller af revisor, og resultatet fremgår af nedenstående figur:

⁵⁸ Jf. ÅRL § 2 jf. § 18

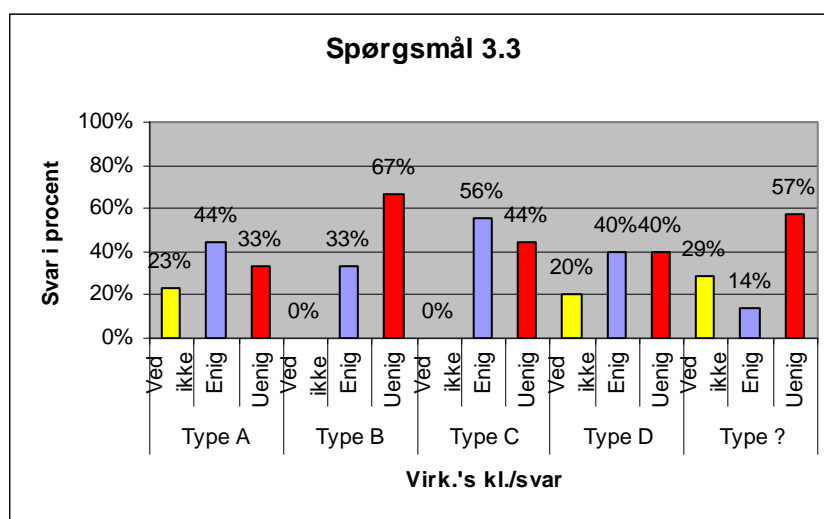

Tabel 11: Resultat af spørgsmål 3.2

Her er det igen virksomhederne C og D, der oftest er blevet rådet af revisor til at ændre de interne kontroller. Hvis vi ser på procentsatserne, så er det 69 % af C-virksomhederne, som er blevet rådet af revisor og 60 % af D-virksomhederne. Her er det værd at bemærke, at disse procentsatser er nøjagtig de samme som ovenfor og dette kunne tyde på, at der er en sammenhæng. Ved en ekstra gennemgang af spørgeskemaerne viser denne sammenhæng sig stort set at være korrekt med en enkelt undtagelse. B-virksomhederne er igen uenige her, da 67 % ikke er blevet rådet af revisor til at forbedre deres interne kontroller. Dette stemmer igen overens med, at det også er dem som har foretaget færrest ændringer i de interne kontroller. Hvis vi ser nærmere på B-virksomhederne, er der en mindre procentandel, der er uenig her, end i spørgsmålet ovenfor. Dette kunne indikere, at nogle B-virksomheder faktisk er blevet rådet af revisor til at forbedre deres interne kontroller, men som ikke har gjort det, hvilket vi undersøger senere. For A-virksomhederne har hovedparten svaret ved ikke og dette kan hænge sammen med, at disse, som tidligere nævnt, ikke skal have revideret deres regnskaber af en revisor.

Til spørgsmålet, om virksomhedernes fokusering og opmærksomhed omkring besvigelser er ændret gennem de sidste fem år, er resultatet, at dette er tilfældet ved 45 % af virksomhederne. Hos 50 % er dette ikke tilfældet og 5 % ved man ikke, om det er tilfældet eller ej. Dette indikerer igen, at der er delte meninger om, hvorvidt der er sket en ændring på området. I de to første spørgsmål fremgik det, at der var et snævert flertal, som har øget deres interne kontroller, eller som er blevet rådet af revisor til at øge disse og nu er

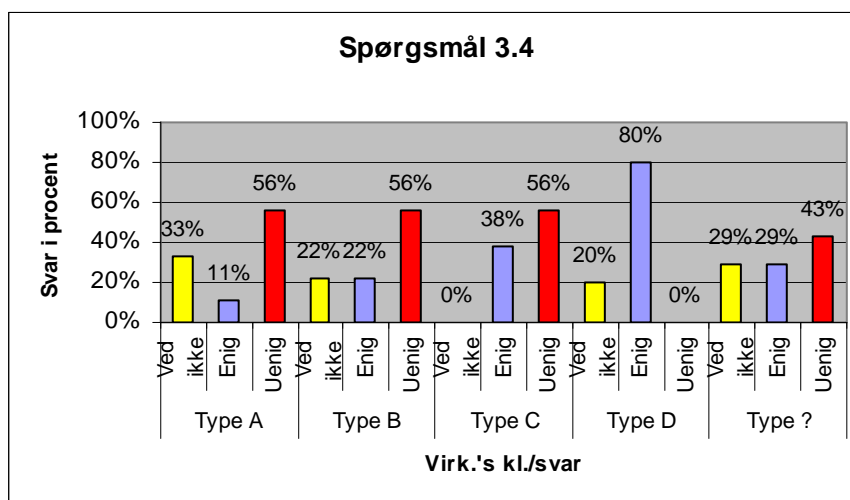
der et snævert flertal, der ikke har ændret fokuseringen eller opmærksomheden de sidste fem år. Deler vi det op på virksomhedsklasserne, fremkommer følgende resultat:

Tabel 12: Resultat af spørgsmål 3.3

Fokuseringen og opmærksomheden omkring besvigelser har ikke ændret sig de sidste fem år for hovedparten af virksomhederne i klasse B. Der er her 67 %, der ikke har ændret opmærksomheden og fokuseringen. Dette stemmer meget godt overens med, at det også er dem, hvor hovedparten ikke har øget deres interne kontroller eller er blevet rådet af revisor til at øge disse. Dette kan eventuelt skyldes, at de mener, at alt har fungeret optimalt, men det undersøges senere. I virksomhedsklasse A og C er hovedparten enige i, at fokuseringen og opmærksomheden har ændret sig, hvor 44 % således er enige i klasse A og 56 % i klasse C. Dette stemmer også overens med, at disse har ændret deres interne kontroller og dette er jo i sig selv en øget opmærksomhed eller fokusering på besvigelser. Resultatet fra klasse D er meget jævnt, for der er 40 % der er enig og 40 % der ikke er. Dette virker lidt mærkeligt, idet hovedparten har ændret deres interne kontroller. Forklaringen skal nok findes i den lave svarprocent fra denne regnskabsklasse. Ved nærmere analyse viser det sig, at der er en af D virksomhederne, der har svaret ja, til at de inden for de sidste fem år har øget deres interne kontroller, men nej til at virksomhedens fokusering og opmærksomhed omkring besvigelser er ændret gennem de sidste fem år. Denne virksomhed har samtidig svaret, at de ikke har ændret noget de sidste fem år, da alt fungerer optimalt, hvilket underbygger os, idet vi er af den opfattelse, at hvis man øger de interne kontroller så har man gjort dette pga. alt ikke har fungeret optimalt.

Da vi spurgte, om virksomhederne mener, at revisors opmærksomhed omkring besvigelser er blevet ændret gennem de sidste fem år, viser det sig, at kun 35 % af virksomhederne mener, at dette er tilfældet, mens 53 % ikke mener, at revisors opmærksomhed har ændret sig. Dette er lidt bemærkelsesværdigt, idet der indenfor lovgivningen er sket en udvikling indenfor dette område. Der er 12 % der ikke ved, om dette er tilfældet. Her vil vi igen se lidt nærmere på, hvilke regnskabsklasser det er, der ikke mener, at revisors opmærksomhed har ændret sig gennem de sidste fem år.

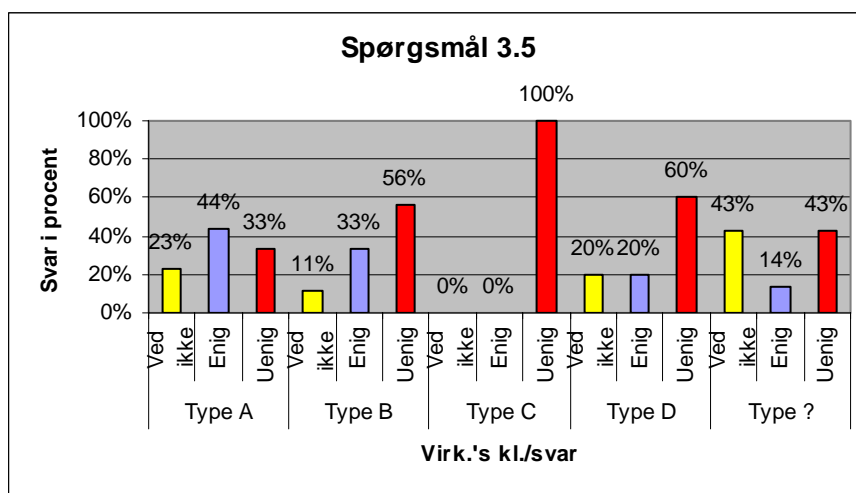

Tabel 13: Resultat af spørgsmål 3.4

Af tabel 13 ovenfor fremgår det, at hovedparten i virksomhedsklasse A, B og C alle er uenige og hermed ikke mener, at revisors opmærksomhed omkring besvigelser har ændret sig de sidste fem år. I klasse A, B og C er der i hver 56 %, som er uenige. For klasse D er der 80 %, som er enige i, at revisors opmærksomhed er ændret og det er lidt bemærkelsesværdigt, idet der her ikke er nogen som er uenige. Hvad dette kan skyldes, kan man kun gisne om, men hvis vi ser på enighedsprocenterne for klasse A, B, C og D, er de henholdsvis 11 %, 22 %, 38 % og 80 %, hvilket jo indikerer, at jo større virksomheden bliver og jo flere regnskabskrav der hermed stilles til den, desto mere er man enige i, at revisors opmærksomhed omkring besvigelser har ændret sig.

Hvis vi ser på, om virksomhederne ikke har ændret noget de sidste fem år, idet alt har fungeret optimalt, viser det sig, at det er tilfældet for 23 %. 68 % har foretaget ændringer

de sidste fem år og 9 % ved ikke, om det er tilfældet. Her kunne det således have været interessant at have undersøgt, om revisor også vurderer, at kontrollerne fungerer optimalt i de 23 % af tilfældene, hvor virksomhederne selv mener, de gør, men dette har ikke været muligt. I stedet har vi igen inddelt svarene efter virksomhedsklasser og resultatet blev følgende:

Tabel 14: Resultat af spørgsmål 3.5

Dette resultat er meget interessant, hvis vi ser lidt nærmere på tallene og sammenholder disse med antallet af respondenter. Som det fremgår af figuren ovenfor, er hovedparten i klasse B, C og D alle uenige i spørgsmålet om, at virksomhederne ikke har ændret noget, da alt fungerer optimalt. Procentsatserne for denne uenighed er for klasse B 56 %, C 100 % og D 60 %. Det, at der er 100 % af C-virksomhederne, der er uenige, er meget interessant, idet det også var fra disse, vi fik flest svar. Dvs. alle de seksten C-virksomheder er her uenige. Der var derimod kun fem svar fra D-virksomhederne og de har fordelt sig på følgende måde; en ved ikke, en enig, tre uenig. Om dette er repræsentativt kan diskuteres, men vi har alligevel valgt at bruge disse fem svar, da vi mener, det giver et praj om, hvordan det er i grove træk. Resultatet fra de fem virksomheder er, at hovedparten er uenig, hvilket ikke overrasker, da det er sjældent, at noget fungerer optimalt over en periode på fem år i en stor virksomhed. Det interessante er, hvorfor der er en virksomhed der mener, at alt har fungeret optimalt i fem år og derfor ikke har ændret noget. Svaret herpå har vi ikke, men vi er opmærksomme på, at det hermed ikke er alle store virksomheder, der løbende foretager ændringer for at undgå

besvigelser. Hvis vi vender tilbage til tabel 14 viser det sig, at for klasse A er 44 % enige og 33 % uenige. Det, at der her er flere, der er enige end uenige, mener vi skyldes, at A-virksomhederne er de mindre virksomheder, hvor der kun er få ansatte og som samtidig ikke har så mange ressourcer til at forbygge besvigelser. Endelig er det ikke nødvendigt med komplicerede kontrolsystemer i en lille virksomhed, idet selve opbygningen af denne i sig selv er simpel.

Vi har nu arbejdet ud fra hovedspørgsmålet om, hvilke ændringer til holdningen og fokuseringen på besvigelser virksomhederne mener, der har været gennem de sidste fem år og herigennem analyseret de indsamlede resultater. Vi mener hertil, at det også er interessant at finde ud af, om der er en sammenhæng mellem de forskellige resultater og vi vil derfor nu udvælge enkelte spørgsmål, som bliver analyseret i forhold til hinanden.

Ser man på spørgsmål 3.1, hvor virksomhederne blev spurgt om, hvorvidt de har øget deres interne kontroller indenfor de sidste fem år, viser det sig, at 50 % af de virksomheder, der er enige, også har tilkendegivet, at de har været udsat for besvigelser, og at disse er blevet opdaget. Ligeledes viser der sig at være en sammenhæng mellem, hvorvidt virksomheden har øget de interne kontroller og hvorvidt virksomheden er blevet rådgivet af revisor til at forbedre disse, idet 79 % er enige i begge udsagn. Derimod undrer det os, at 45 % af de virksomheder der har tilkendegivet, at de har opdaget besvigelser, ikke har øget deres interne kontroller. Tilsvarende er 20 % af virksomhederne, af revisor blevet rådgivet til at forbedre de interne kontroller, men har ikke gjort det. Endvidere har 50 % af disse virksomheder opdaget besvigelser. Vi finder det besynderligt, at de pågældende virksomheder har opdaget besvigelser og er blevet rådgivet af revisor til at forbedre de interne kontroller, uden at have foretaget sig noget.

Ser man på de virksomheder, der indenfor de sidste fem år er blevet rådgivet af revisor til at forbedre deres interne kontroller, har 52 % af disse også opdaget besvigelser. Dette betyder således også, at 48 % er blevet rådgivet til at forbedre de interne kontroller, uden at der har været tegn på besvigelser. Dette hænger sammen med vores opfattelse af, at opmærksomheden omkring besvigelser er blevet skærpet.

Hernæst har vi set nærmere på de virksomheder, der har ændret deres fokusering og opmærksomhed omkring besvigelser og hvorledes dette har en sammenhæng med, om

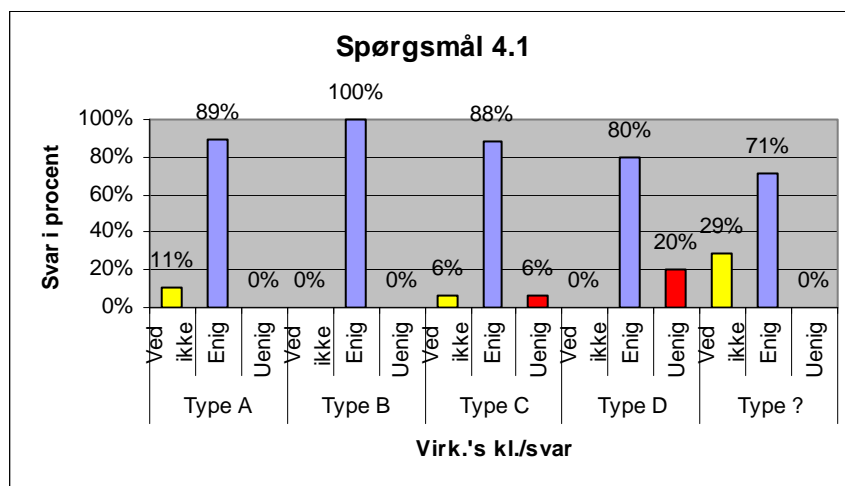
den pågældende virksomhed har oplevet besvigelser. Vores udregning viser, at 42 % af de virksomheder, der har ændret deres fokus, også har oplevet besvigelser. Dette viser en vis tendens til, at det først er når man har oplevet besvigelser, at man ændrer sin fokusering på disse. Dette hænger dog ikke helt sammen med det resultat man får, hvis man først ser på, om virksomheden har oplevet besvigelser og derefter, om den pågældende virksomhed dermed også har ændret sit fokus. Således har 44 % af virksomhederne oplevet besvigelser, men ikke ændret fokuseringen.

Endelig har vi set på spørgsmålet omkring ændring af revisors opmærksomhed omkring besvigelser og her viser det sig, at 91 % af de virksomheder der ikke fornemmer, at revisors opmærksomhed har ændret sig, heller ikke er blevet rådet til at forbedre deres interne kontroller. Der er således en god sammenhæng i dette.

Alt i alt må man sige, at meningene omkring, hvorvidt holdningen og fokuseringen på besvigelser har ændret sig gennem de sidste fem år, er forholdsvis splittet. Der er dog en lille tendens mod, at der er blevet større fokus, men andelene der ikke mener dette, er ligeledes af en betydelig størrelse.

5.2. Hvilke tiltag, mener I, kan medføre en øget mulighed for, at besvigelser opdages?

Med spørgeskemaet undersøgte vi også, hvilke tiltag virksomhederne mener, kan medføre en øget mulighed for, at besvigelser opdages. Hertil mente 91 %, at revisor bør drøfte med ledelsen hvilke forhold, der er væsentlige i forhold til besvigelser. Det interessante er, at 7 % ikke mener, at revisor skal drøfte det med ledelsen og 2 % ikke ved det. I denne forbindelse ville det have været interessant, hvis vi havde haft mulighed for at foretage interviews, der kunne uddybe baggrunden for disse besvarelser, men i stedet opdeler vi svarene på regnskabsklasser for at finde ud af, hvilken klasse de 7 % tilhører.

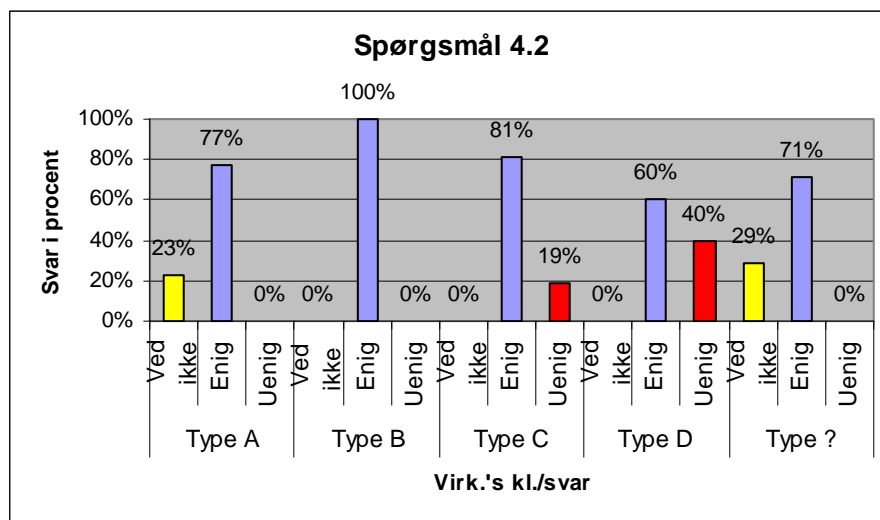
Tabel 15: Resultat af spørgsmål 4.1

Af figuren ovenfor fremgår det meget overraskende, at de 7 % der ikke mener, at revisor bør drøfte med ledelsen, hvilke forhold der er væsentlige i forhold til besvigelser, skal findes hos C og D⁵⁹ virksomhederne. Dette er overraskende, da det netop er disse virksomheder, der burde have mest kendskab til revisors arbejde og endda også have drøftet med revisor, hvilke forhold der er væsentlige. Det kunne være interessant i et interview at få uddybet, hvorfor de pågældende virksomheder ikke mener, revisor bør drøft med ledelsen, hvilke forhold der er væsentlige i forhold til besvigelser. Umiddelbart formoder vi, at forklaringen er, at de pågældende virksomheder mener, at revisor skal være i stand til selv at lokalisere de risikofyldte områder uden indflydelse fra ledelsen. Man kunne forestille sig, at disse virksomheder frygter, at virksomhedernes ledelse vil have mulighed for at lede revisors opmærksomhed i den ene retning og derefter selv foretage besvigelser i et andet område af regnskabet.

86 % mener, at ledelsen overfor revisor bør tilkendegive, hvilke områder den opfatter som risikofyldte og som den derfor gerne vil have undersøgt. Det interessante her er, at 11 % ikke mener dette og 2 % ikke kan tage stilling. Hvad det er der gør, at der er 11 %, som ikke mener, at dette øger muligheden for, at besvigelser opdages, undre os, for hvis ledelsen netop oplyser sådanne risikofyldte områder til revisor, har revisor hermed en

⁵⁹ Igen gør vi opmærksom på, at der her kun er en virksomhed der er uenig, men vi mener alligevel, at det giver et praj om, at det ikke er alle D virksomheder, der er enige. Specielt når tendensen er den samme hos C virksomhederne.

større chance for at undersøge det nærmere. For igen at få uddybet hvilke virksomhedsklasser der er uenige, har vi således valgt at medtage følgende tabel:

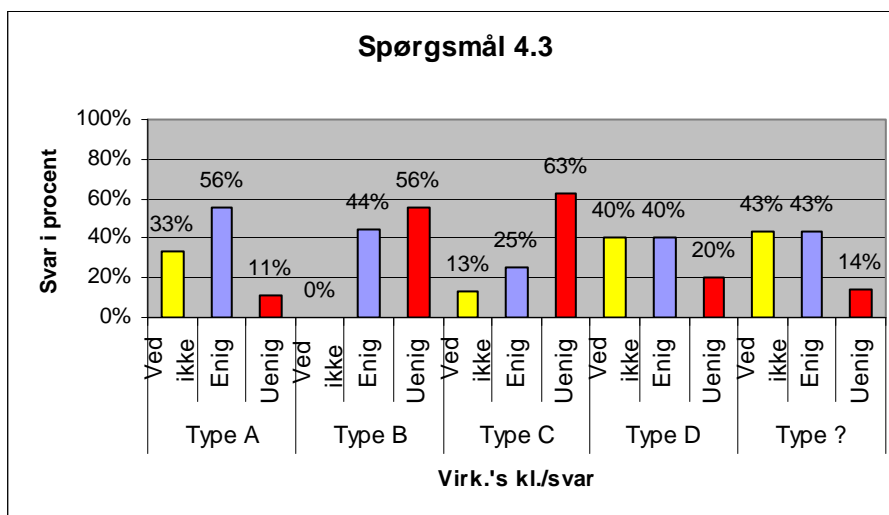

Tabel 16: Resultat af spørgsmål 4.2

Heraf fremgår det, at det igen kun er C og D virksomheder, der er uenige, hvor 19 % af C-virksomhederne og 40 % af D-virksomhederne er uenige. Vi finder det interessant, at det netop er blandt de større virksomheder, at dem som er uenige befinder sig, men hvad dette præcist skyldes kan vi ikke ud fra spørgeskemaet få en nærmere forklaring på. Hvis vi yderligere ser på, hvilke personer det er, der har udfyldt spørgeskemaet, så fremgår det, at de 11 % som var uenige alle enten er bogholder eller regnskabschef⁶⁰.

I spørgsmålet om virksomhederne mener, at brancheforeningerne bør angive, hvilke områder den opfatter som risikofyldte og som derfor skal undersøges, er der 43 % der mener, dette er tilfældet, mens 41 % ikke mener dette og 16 % ikke kan tage stilling. Her er meningene meget delte. Dette, mener vi, bl.a. kan skyldes, at der er stor forskel på, hvorledes virksomhederne benytter deres brancheforeninger og dermed hvor stor betydning de mener, den pågældende brancheforening har, på det pågældende område. Opdeling efter virksomhedsklasse giver følgende resultat:

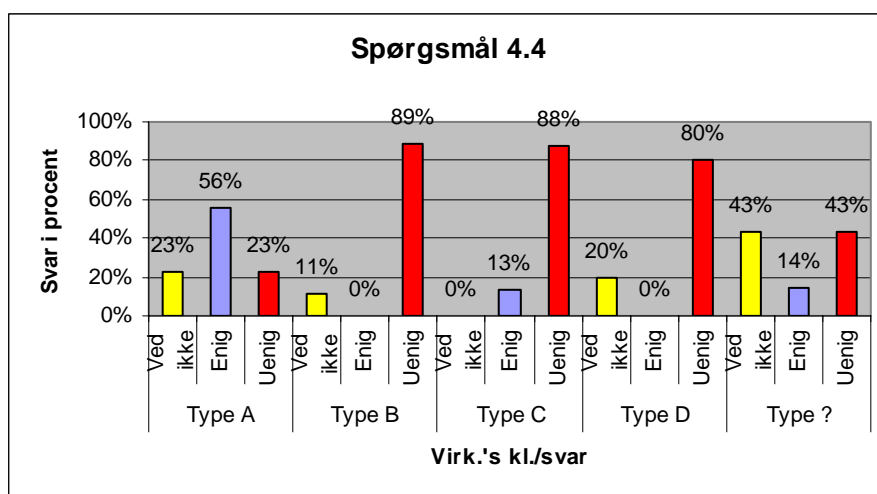
⁶⁰ Jf. bilag 2

Tabel 17: Resultat af spørgsmål 4.3

Heraf fremgår det, at det eneste sted hvor hovedparten er enige, er hos A-virksomhederne. Vi mener, at dette bl.a. kan skyldes, at der her er mange håndværkervirksomheder og at der for disse er et tættere forhold til brancheforeningerne end hos de andre større virksomheder.

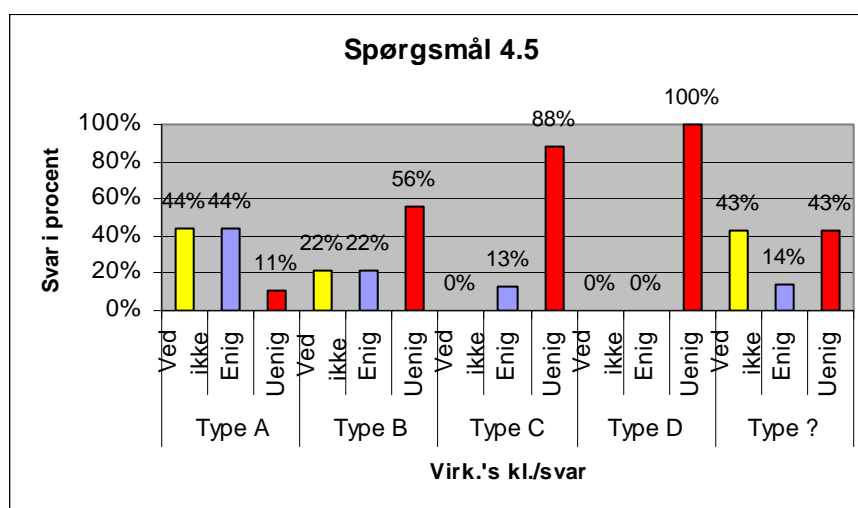
Efter at have set på revisors, ledelsens og brancheforeningens rolle undersøger vi også, om virksomhederne mener, at lovgivningen kan medføre en øget mulighed for, at besvigelser opdages. 18 % mener, at lovgivningen bør skærpe kravene til virksomhedens interne kontroller mod besvigelser og 73 % mener ikke, at kravene skal skærpes og der er 9 % som ikke kan tage stilling hertil. Når vi opdeler efter virksomhedsklasser bliver resultatet følgende:

Tabel 18: resultat af spørgsmål 4.4

Her er der meget stor forskel på, om det er en A, B, C eller D-virksomhed der har svaret. Hovedparten af A-virksomhederne, dvs. 56 % mener, at lovgivningen bør skærpe kravene til virksomhedens interne kontroller, hvorimod hovedparten af B, C og D-virksomhederne med henholdsvis 89 %, 88 % og 80 % ikke mener, dette vil øge muligheden for, at besvigelser opdages. Der er slet ikke nogen virksomheder fra klasse B og D der er enige i, at dette vil øge muligheden for at opdage besvigelser.

Samtidig mener 21 %, at lovgivningen bør skærpe kravene til revisors indsats for at afsløre besvigelser. Her er der 67 % der ikke mener, dette er tilfældet og 12 % har ikke taget stilling. Hvis vi igen ser på, hvordan fordelingen er, ud fra hvilke klasser virksomhederne tilhører, fremkommer denne figur:

Tabel 19: Resultat af spørgsmål 4.5

Her minder resultatet meget om det fra før, men der er dog en lille forskel. Hovedparten af virksomhederne i klasse B, C og D er også her uenige og mener ikke, at lovgivningen skal skærpe kravene til revisors indsats for at afsløre besvigelser. Det samlede resultat for klasse C er her helt uændret i forhold til spørgsmålet ovenfor, hvilket kan tyde på, at dem som før var enige, er de samme, som er enige her. Men for klasse B er der lidt flere, der er enige end der var til spørgsmålet om at skærpe kravene til de interne kontroller og for klasse A er der stadig flere, der er enige end uenige, men der er her lige så mange som

ikke ved det som der er enige. Dette mener vi, kan skyldes, at klasse A ikke er underlagt revisionspligten og hermed ikke har nok indblik i revisors arbejde til at kunne svare.

Slutteligt kan man sige, at der er en tendens til, at virksomhederne er stor tilhænger af mere dialog ledelsen og revisor imellem, for at øge muligheden for at opdage besvigelser. Derimod er de ikke stor tilhænger af, at lovgivningen på området strammes, hverken overfor dem selv eller revisor.

5.3. Delkonklusion

I denne del af specialet valgte vi at gennemgå de dele af spørgeskemaet der omhandler den historiske udvikling omkring besvigelser. I første omgang undersøgte vi hvor mange virksomheder der har ændret deres interne kontroller indenfor de sidste fem år. Hertil svarede 55 %, at det havde de gjort. Det der undrede os mest i denne sammenhæng var, at hele 78 % af virksomhederne i klasse B ikke har ændret noget, hvilket er væsentlig mere end for de andre klasser der ligger på henholdsvis 23 %, 31 % og 40 %. Ser man bort fra virksomhederne i klasse B er der således en tendens til, at jo større virksomheden er, jo flere har ikke ændret noget, hvilket vi også stiller os en smule undrende overfor, idet disse er dækket af revisionspligten og dermed indirekte af de ændringer der har været indenfor revisors område.

Herefter ønskede vi at finde frem til hvor mange af virksomhederne der er blevet rådet af deres revisor til at ændre deres interne kontroller. Til dette svarede 52 % positivt. Det interessante for os her var om virksomhederne også har fulgt dette råd, og det er tilfældet for langt de fleste virksomheder i klasse C og D. Vi har dog valgt at se mere eller mindre bort fra virksomhederne i klasse A i forbindelse med dette spørgsmål, idet disse ikke er dækket af revisionspligten, og man dermed ikke kan forvente, at de overhovedet har haft kontakt med revisor.

Samtidig undersøgte vi om virksomhederne selv mener, at de har ændret deres fokusering og opmærksomhed omkring besvigelser gennem de sidste fem år. Dette finder vi interessant, idet dette i teorien godt kan finde sted selvom de ikke har ændret nogle af deres kontroller. 45 % bekræftede, at dette er tilfældet. Det mest forundrende er dog, at

der ikke er nogen tendens med hensyn til de forskellige klasser. Således fordeler de positive besvarelser sig med 44 % i klasse A, 33 % i klasse B, 56 % i klasse C og 40 % i klasse D.

Det næstfølgende spørgsmål drejede sig om virksomhedernes vurdering af, om revisors opmærksomhed omkring besvigelser har ændret sig, idet man kunne forestille sig, at dette er tilfældet, de ændringer der har været taget i betragtning. Derfor vakte det en vis undren hos os, at 53 % af virksomhederne ikke mener, at dette er tilfældet, medens kun 35 % har svaret positivt til, at de mener at dette er tilfældet. Det viser sig dog, hvis man deler svarene op efter regnskabsklasser, at jo større virksomheden er, jo flere mener, at revisors opmærksomhed omkring besvigelser er blevet øget gennem de sidste fem år.

Som det sidste indenfor denne del af spørgeskemaet ønskede vi at undersøge hvor mange af virksomhederne der slet ikke har ændret noget gennem de sidste fem år, idet de mener, at alt fungerer optimalt. Vi finder dette interessant, idet der efter vores vurdering har været mere og mere fokus på begrebet og vi derfor ikke kunne forestille os, at ret mange har undladt at foretage ændringer. 23 % svarede, at de ikke har ændret noget, hvilket vi finder forholdsvis højt. Der viser sig dog også, en vis tendens til, at jo større virksomheden er, jo færre har svaret positivt på spørgsmålet. Dette hænger fint sammen med vores opfattelse af, at de større virksomheder er mere forandringsvillige og opmærksomme på de ændringer der sker i samfundet.

Den sidste del af spørgeskemaet gik på at finde frem til nogle af virksomhedernes holdninger til hvad der kan gøres for at øge muligheden for at opdage besvigelser. I første omgang forhørte vi os om hvorvidt virksomhederne mener, at revisor bør drøfte med ledelsen hvilke forhold der er væsentlige i forhold til besvigelser. Dette responderede 91 % positivt på, hvilket stemmer fint overens med vores forventninger. Den generelle tendens i samfundet går imod mere og mere dialog, hvilket dermed på sin vis bekræftes her. Det undrer os dog, at den lille andel der har svaret negativt på udsagnet skal findes hos C og D virksomhederne. Det er vores vurdering, at dette skyldes, at disse virksomheder frygter, at revisor herved vil blive for tæt knyttet til virksomhedens ledelse, og dermed vil have større risiko for at se igennem fingrer med ting der egentlig ikke er i orden.

I denne sammenhæng undersøgte vi ligeledes hvorvidt virksomhederne mener, at ledelsen overfor revisor bør tilkendegive hvilke områder den finder risikofyldte, og som den derfor gerne vil have undersøgt. Dette er 86 % af virksomhederne enige i, hvilket hænger fint sammen med det ovenstående spørgsmål. 11 % mener ikke dette er en god ide, og som ved det forrige spørgsmål er det kun virksomheder i klasse C og D der er repræsenteret her. Årsagen til dette vurderer vi er den samme som ved det forrige spørgsmål.

Herefter foreslog vi, at de forskellige brancheforeninger bør angive nogle områder, der er specielt risikofyldte og væsentlige med hensyn til besvigelser, og som revisor derfor bør kigge nærmere på i de pågældende virksomheder. Som forventet er holdningen her ret splittet, idet 43 % er enige, medens 41 % er uenige. Opdelt efter virksomhedsklasser er der flest i klasse A der er enige, og det er vores vurdering, at dette hænger sammen med, at disse små virksomheder har en større tilknytning til deres brancheforeninger end de store virksomheder der måske slet ikke er medlem af en sådan.

Endelig undersøgte vi i hvilken udstrækning virksomhederne mener, at lovgivningen omkring kravene til henholdsvis virksomhedernes interne kontroller og kravene til revisor bør skærpes. Her forventede vi ikke den store tilknytning, hvilket heller ikke er tilfældet, idet 18 % mener, at kravene til de interne kontroller bør skærpes, medens 21 % mener, at kravene til revisor omkring besvigelser bør skærpes. Ser man dette i sammenhæng med, at 37 % har svaret, at de har oplevet besvigelser tyder dette på, at det er nogle af de virksomheder der har oplevet besvigelser der mener, at der er behov for stramninger på område.

6. Diskussion

Vi har valgt at dele vores diskussion op i tre dele. I den første del vil vi bedømme resultaterne af spørgeskemaerne ud fra hvordan lovgivningen er. Herefter vil vi sammenligne disse med resultater fra en anden undersøgelse, som er lavet af en cand.merc.stud. i 1999, for at se om resultatet var anderledes for seks år siden. Vi vil samtidig også sammenligne resultaterne med Bent Warming-Rasmussens undersøgelse, for at se om der er sket en udvikling, siden han foretog hans undersøgelse i 1990. I den sidste del vil vi give vores bud på, hvad svaret til vores problemstilling kan være.

6.1. Resultaterne fra spørgeskemaerne sammenlignet med lovgivningen og standarder

For at gøre dette afsnit så overskuelig som muligt har vi valgt at opdele dette på samme måde som spørgeskemaet og analysen heraf. Afsnittet bliver hermed opdelt i fire dele samt en opsamling til sidst. Vi vil her sammenligne svarerne med hvad lovgivningen er på området besvigelser dvs. i forhold til afsnit 2.

6.1.1. Hvilke forventninger har I til, at revisor afslører besvigelser i jeres virksomhed?

For at skabe et billede af hvilke forventninger virksomhederne har til, at revisor afslører besvigelser i virksomhederne, opstillede vi i spørgeskemaet fem spørgsmål som hver indikerer hvad virksomhederne forventer af revisor i forbindelse med hans arbejde.

Vi undersøgte om virksomhederne, er af den opfattelse, at tilstedeværelsen af besvigelser er et selvstændig område af revisionen. De fleste er uenig heri, men alligevel er der 28 %, som er enige. Hvis vi vender blikket mod lovgivningen og standarderne fremgår det ikke nogen steder, at dette er tilfældet. I afsnit 3.1 fremgår det at begreber som "*indser revisor*" og "*begrundet formodning*" er helt centrale i forbindelse med, hvornår revisor skal være opmærksom på tilstedeværelsen af besvigelser og herudover fremgår det også at "*revisor skal i rimeligt omfang være opmærksom på forhold, der kan tyde på besvigelser og andre*

uregelmæssigheder, og som er af betydning for regnskabsbrugerne⁶¹, samt at "revisor skal overveje risikoen for væsentlig fejlinformation i regnskabet som følge af besvigelser eller fejl"⁶². Revisor skal altså først reagere idet han støder på ting som kunne skyldes besvigelser og man kan hermed sige, at hvis han under sin revision ser nogle røde lamper som blinker, skal han tilrettelægge revisionen og herigennem sørge for, at disse bliver slukket. Eftersom der var 28 % som mente, at tilstedeværelsen af besvigelser er et selvstændig område af revisionen, indikerer dette, at disse 28 % ikke er bevidst om, hvad revisors opgave er og hermed heller ikke er bekendt med lovgivningen på området. Af analysen fremgår det samtidig, at jo større virksomheden er, desto flere er uenige, hvilket også betyder, at jo større virksomheden er, desto bedre kendskab er der til revisors arbejde og til lovgivningen.

Af ovenstående og af afsnit 3 fremgår det, at hvis revisor støder på forhold, der indikerer besvigelser skal han foretage en selvstændig undersøgelse af dette. I analysen viser det sig, at 81 % af virksomhederne er enige i dette og dermed også af samme opfattelse af revisors arbejde som lovgivningen fastsætter. 14 % af virksomhederne er uenige og af disse fremgår det igen af analysen, at hovedparten disse tilhører de mindre virksomheder og der er her igen en sammenhæng mellem, at de virksomheder som er uenige og hermed ikke har samme opfattelse som lovgivningen, er de mindre virksomheder. Igen bliver det påpeget, at jo større virksomhederne bliver, desto mere enighed er der med lovgivningen, hvilket jo tyder på, at de større virksomheder har mere kendskab til revisors arbejde.

Af RS 240 fremgår det, at det ikke er revisors opgave at afsløre besvigelser men, at han skal rådgive virksomheden om, hvordan de tilpasser de interne kontroller således, at de med størst mulig sandsynlighed afslører besvigelser. Meget overraskende er der her 40 %, som er uenige og hermed mener, at det er revisors opgave at afsløre besvigelser og her er tendensen igen den, at jo større virksomheden er, jo flere er enige og hermed også enige i hvad Standarden kræver af revisor. Dette viser også, at mange virksomheder i dag forventer, at revisor opdager besvigelser, selvom dette er ledelsens ansvar.

⁶¹ EKL § 20, 2. pkt.

⁶² RS 240 pkt. 2.

23 % af de adspurgte virksomheder mener, at revisor altid bør opdage alle former for besvigelser og dette er mange i forhold til, at det efter love og standarder ikke er revisors opgave. Her er enighedsprocenten igen faldende, jo større virksomheden er. De 23 % mener altså, at når der er en revisor der reviderer regnskaberne, tror virksomhederne, at de kan være sikre på, at det pågældende regnskab ikke indeholder besvigelser.

Vi undersøgte også, om virksomhederne tror, at hvis revisionspligten for klasse B fjernes, medfører dette en øget risiko for, at besvigelser forekommer. 49 % af de adspurgte virksomheder er enige i dette og af de 49 % er der flest fra klasse A, B og C. Men ser vi på hvem det er, der har udfyldt spørgeskemaet, er der flest af regnskabschef/bogholder som er enige. Det, at halvdelen mener, at risikoen for besvigelser stiger hvis revisionspligten fjernes for klasse B, synes vi stemmer meget godt overens med resultaterne fra de andre spørgsmål. Vi undersøgte bl.a. i spørgsmål 2.1 om virksomheden har oplevet besvigelser og her viste det sig, at ingen af A-virksomhederne har oplevet besvigelser, mens 22 % af B-virksomhederne har oplevet besvigelser. Dette viser, at der forekommer besvigelser hos B-virksomhederne og at der hermed er noget at forebygge. Vi er også af den opfattelse, at risikoen for besvigelser øges. Dette skyldes at revisor reviderer regnskaberne på baggrund af, at der er en høj grad af sikkerhed for, at der ikke i regnskabet forekommer væsentlige fejl og mangler. Samtidig mener vi også, at det har en vis forebyggende effekt, at revisor udfører revision hos en virksomhed, dette skyldes bl.a. at, som det fremgår af undersøgelsen, har mange virksomheder den opfattelse, at det er revisors opgave at opspore besvigelser i virksomhederne. Af virksomhederne der er i klasse B, er der 56 %, som er enige og dette indikerer, at virksomhederne selv er af den opfattelse. Vi er af den opfattelse, at revisionspligten ikke skal frafalde, idet det vil medføre en større usikkerhed omkring regnskaberne for B-virksomhederne, idet revisor er offentlighedens tillidsrepræsentant og gennem revisionen sikre at regnskaberne giver et retvisende billede af virkeligheden.

Hvis vi vender tilbage til spørgsmålet om, hvilke forventninger virksomhederne har til, at revisor afslører besvigelser i virksomhederne, kan vi ud fra ovenstående konkludere, at forventningerne er forskellige, alt efter hvilken regnskabsklasse virksomheden tilhører. Der er en tendens til, at jo større virksomheden bliver, desto mere stemmer virksomhedens

forventninger til revisor overens med lovgivningen og standarder på området. De mindre virksomheder har derimod en tendens til ikke at forstå, hvad revisors opgaver præcist er. Disse er oftest af den opfattelse, at det er revisor som skal opdage besvigelser, hvilket jo ikke er i overensstemmelse med lovgivningen og standarderne. Disse påpeger at revisor skal være opmærksom på faesignaler, som kan tyde på at der kan forekomme besvigelser og reagere når disse kommer til revisors kendskab. Samtidig er det ledelsens ansvar, at der bliver etableret passende kontroller for at forebygge og opdage besvigelser og fejl i virksomheden.

Blandt de mindre virksomheder er der en tendens til, at virksomhederne er af den opfattelse, at når revisor reviderer et regnskab, er det ensbetydende med, at han finder alle besvigelser. Dette viser klart, at det langt fra er alle, som er klar over, hvad lovgivningen er på området. I lovgivningen er virksomhederne i regnskabsklasse B underlagt revisionspligt og dette mener vi, de skal blive ved med, idet det medfører en større sikkerhed omkring regnskaberne for virksomhederne i regnskabsklasse B, da revisor er offentlighedens tillidsrepræsentant og gennem sin revision sikrer et retvisende billede af regnskaberne.

6.1.2. Hvilke erfaringer har I, i jeres virksomhed med besvigelser – opdagelsen og forebyggelsen af disse?

For at få besvaret dette spørgsmål opstillede vi tre spørgsmål og vil vi nu se på hvordan svarene hertil stemmer overens med lovgivningen og standarderne på området.

I analysen kom vi frem til, at der er 37 % af de adspurgte virksomheder, som har oplevet besvigelser og jo større virksomheden er, desto flere er der, som har oplevet besvigelser. Vi mener, at dette kan skyldes, at jo større virksomheden er, jo lettere er det at skjule sig i mængden og hvis man besidder en stilling, hvor man kan omgå de interne kontroller, kan det være svært for andre at spore den begåede kriminalitet. Hvis vi vender tilbage til spørgsmålet om revisionspligten for B-virksomheder skal bortfalde, taler resultaterne fra dette spørgsmål imod, idet der er 22 % af B-virksomhederne, som har oplevet besvigelser og ingen af A-virksomhederne som har oplevet besvigelser. Idet der er 37 % som har oplevet besvigelser, giver dette et klart billede af, at det ikke er fremmed for virksomhederne, at dette kan ske og det gør også, at lovgivningen har noget at leve op til,

for at regnskaberne kan blive så retvisende som muligt. Vi vil senere i diskussionen se på om lovgivningen lever op til at mindske muligheden for at besvigelser kan forekomme.

For at få et indblik i, om det er de interne kontroller, som har opdaget besvigelserne eller om det er revisor, spurgte vi ind til dette. Af analysen fremgår det, at i 35 % af virksomhederne har de interne kontroller opdaget besvigelser og igen er der her en sammenhæng med hvad størrelse virksomheden har. Jo større virksomheden er, desto flere besvigelser opdager de interne kontroller. Dette kan hænge sammen med, at der som sagt også sker flere besvigelser hos de større virksomheder. De interne kontroller viser sig hermed at være effektive mod opdagelsen af besvigelser, derfor er det også vigtigt, at lovgivningen er struktureret således, at der er interne kontroller tilstede i virksomhederne. Som vi nævnte tidligere, er det jf. RS 240 pkt. 10 ledelsens ansvar, at de interne kontroller fungerer optimalt, men revisor skal også kontrollere, om dette er tilfældet. I RVL 14 og 17 skal revisor bl.a. vurdere om de interne EDB-kontroller fungerer optimalt. Hermed er revisor en slags sikkerhedsventil for, at der er visse mindste krav til de interne kontroller, som er opfyldt. Som eksempel kan nævnes, at hver ansat i virksomheden har et password til computerne, så fremmede ikke har adgang hertil. Samtidig kræves der i de større virksomheder endvidere, at der er etableret et LOG system, som er et system der sladrer om, hvem der har foretaget specifikke transaktioner. Hermed kan vi fastslå, at lovgivningen er struktureret således, at interne kontroller virker så optimale som muligt, gennem et eftersyn af revisor.

Af analysen fremgår det, at revisor har opdaget besvigelser i 9 % af virksomhederne og dette er meget færre tilfælde end ved de interne kontroller. Der hvor revisor har opdaget flest besvigelser er i A og C-virksomhederne, men hvordan det kan være tilfældet for A-virksomhederne er her lidt uinteressant, idet disse ikke er underlagt revisionspligten. Som vi var inde på tidligere, er det ikke revisors pligt at forebygge, at besvigelser opstår og dette er måske noget af forklaringen til, at han ikke opdager mere. På den anden side er han med til at tjekke, at de interne kontroller fungerer optimalt så det, at revisor reviderer et regnskab, giver en vis forebyggende effekt mod, at besvigelser forekommer.

De erfaringer som virksomhederne har med besvigelser er, at 37 % har oplevet besvigelser og oftest er det de interne kontroller, som opdager disse. Revisor opdager kun

en mindre del, men det betyder ikke, at han ikke gør noget for at forebygge besvigelser. Lovgivningen er indrettet sådan, at han skal kontrollere, at de interne kontroller fungerer optimalt og at han herefter skal reagere, hvis der er ting, som tyder på, at der kan forekomme besvigelser. Vi kan hermed konkludere, at der er 37 % af virksomhederne, som har erfaring med besvigelser og jo større virksomheden er, desto flere tilfælde af besvigelser forekommer der. Hermed er det vigtigt, at lovgivningen er indrettet således, at risikoen for, at disse forekommer, er så lille som mulig, og dette fremgår helt tydeligt, idet revisor skal tjekke, om de interne kontroller fungerer optimalt.

6.1.3. Hvilke ændringer til holdningen og fokuseringen på besvigelser mener I der har været gennem de sidste 5 år?

Her vil vi undersøge om virksomhederne har ændret deres holdning og fokusering på besvigelser, idet lovgivningen på området er strammet. Samtidig vil vi undersøge deres vurdering af, hvorvidt revisors holdning og fokusering har ændret sig. Vi vil undersøge om denne stramning har gjort nogen forskel og om den overhovedet er optimal.

55 % af de adspurgte virksomheder har inden for de sidste fem år øget deres interne kontroller for at opdage og forebygge besvigelser. Det viser, at især mange C og D-virksomheder har foretaget denne ændring. Præcist hvad denne ændring skyldes gives der ikke svar på her, men det kan konstateres, at der er sket en ændring og ser vi på lovgivningen, er dette også tilfældet her. Således kom der i 1999 RVL 21, som i 2001 blev erstattet af RS 240, som skal være med til at sikre, at der er en høj grad af sikkerhed for, at regnskaberne ikke indeholder væsentlig fejlinformation og mangler. En anden væsentlig ændring var indførelsen af den nye revisorlov, hvor bl.a. anmeldelsespligten blev fremskudt.

Som vi var inde på tidligere, skal revisor under sin revision tjekke, at de interne kontroller fungerer optimalt. Det viser sig, at revisor hos 52 % af virksomhederne har rådet disse til at forbedre deres interne kontroller og det er her også de større virksomheder, der oftest bliver rådet. Det, at regnskabet bliver revideret af en revisor, gør, på en indirekte måde, at revisor er med til at mindske risikoen for, at besvigelser opstår. Det kan her diskuteres om stramning af lovgivningen har medført en ændring i praksis, men det viser sig, at der er

sket en ændring. Det, at revisor skal tjekke om de interne kontroller fungerer optimalt, står beskrevet i RVL14 og 17 og er fra hhv. 1989 og 1990 så det er i sig selv ikke noget nyt.

Fokuseringen og opmærksomheden omkring besvigelser har ændret sig gennem de sidst fem år hos 45 % af virksomhederne. Dette indikerer, at der er sket noget de seneste par år og at nogle virksomheder er blevet mere bevidste omkring besvigelser. Dette kunne tyde på, at stramningen af lovgivningen har medført en øget opmærksomhed herpå. Enighedsprocenten er størst hos virksomhederne i klasse C hvor 56 % er enige, mens der hos virksomhederne i klasse B er 67 % som er uenige. Det fremkommer således, at der er delte meninger omkring hvorvidt fokuseringen og opmærksomheden omkring besvigelser har ændret sig. Til forskel fra mange af de andre spørgsmål i undersøgelsen er der her ikke engang en tendens, alt efter hvilken størrelse virksomheden har.

35 % af virksomhederne mener, at revisors opmærksomhed omkring besvigelser har ændret sig gennem de sidste fem år, mens 53 % ikke mener dette er tilfældet. Dette finder vi lidt bemærkelsesværdigt, idet vi er af den opfattelse at revisors opmærksomhed netop har ændret sig. Dette skyldes bl.a. at RS 240 har erstattet RVL 21 og at der herved er sket en udvidelse. Samtidig skete der også en ændring af revisorloven i 2003 hvor der bl.a. er sket en opstramning af rapporteringstiden, da der nu kan/skal ske direkte rapportering til bagmandspolitiet. Tidligere var der ingen regler om handlepligten ved økonomisk kriminalitet, i lov om statsautoriserede revisorer, men disse regler fandtes i den daværende EKL. I princippet er der ikke sket nogen ændring omkring anmeldelsespligten, da reglerne blot er blevet indarbejdet direkte i revisorlovgivningen, men denne er blevet fremskudt. I forbindelse med ændringerne af både RVL 21 og den nye revisorlov har der hos revisionsfirmaerne været ekstra kurser i hvad disse ændringer medfører og hvad det centrale er ved både RS 240 og den nye revisorlov. Revisorerne har bl.a. gennem RS 240 fået uddybet nogle forhold⁶³, som viser områder/tilfælde, hvor revisor skal være særlig opmærksom. Hvad det er, der gør, at virksomhederne ikke er af den opfattelse, at revisors opmærksomhed omkring besvigelser er forøget, ved vi ikke præcist, men vores bud er, at det ikke kan ses på revisor, at han har fået en forøget viden om, hvad det er han skal være opmærksom på, når han foretager sin revision. Hermed vil revisionen i mange tilfælde

⁶³ Det nye er ligeledes, at disse nu kaldes besvigelserisikofaktorer.

være uændret, hvis der ikke er noget tegn på, at der er besvigelserfaktorer tilstede. Enighedsprocenten falder desto mindre virksomhederne er og dette kunne igen tyde på, at de større virksomheder har mere kendskab til revisors arbejde end de mindre.

For yderligere at præcisere udviklingen indenfor de sidste fem år, undersøgte vi, om der var nogle virksomheder, som ikke havde foretaget nogen ændringer de sidste fem år, idet alt fungerer optimalt. Det viser sig, at dette er tilfældet for 23 % af virksomhederne. Disse 23 % skal findes blandt virksomhederne i klasse A og B med undtagelse af en fra D, hvilket fortæller, at de større virksomheder næste alle har foretaget ændringer indenfor de sidste fem år. Det, at der ikke er foretaget ændringer de sidste fem år, kan godt undre os lidt, idet lovgivningen, som tidligere nævnt, er blevet strammet. Det fremgår af resultaterne, at det hovedsageligt kun de mindre virksomheder, som ikke har foretaget ændringer og dette forklarer lidt, idet regnskabsklasse A ikke er omfattet af revisionspligten.

I analysen lavede vi en undersøgelse af om der var en sammenhæng mellem svarene til de forskellige spørgsmål. Det viste sig, at hvis virksomheden har øget de interne kontroller er der 50 % chance for, at dette skyldes, at virksomheden har været udsat for besvigelser og at disse er blevet opdaget. Sammenhængen viser sig også i forbindelse med, om virksomheden har øget deres interne kontroller og om de er blevet rådet af revisor til at forbedre disse. Dette stemmer meget godt overens med lovgivningen, idet at revisor har pligt til at reagere og samtidig sørge for, at ledelsen får sikret, at det ikke sker igen, jf. RL § 10 stk.5. Trods denne sammenhæng er der stadig nogle virksomheder som har opdaget besvigelser og samtidig er blevet rådet af revisor til at forbedre de interne kontroller, uden at have foretaget noget. Hvad dette skyldes ved vi ikke, men lovgivningen nævner ikke noget om, at revisor skal foretage sig yderligere i et sådant tilfælde, hvis regnskabet giver et retvisende billede. Det fremgår endvidere af analysen, at 48 % af virksomhederne er blevet rådgivet til at forbedre de interne kontroller uden, at der har været tegn på, at der har været besvigelser. Dette indikerer, at det ikke kun er når revisor rådgiver til forbedringer, at disse finder sted.

Som vi var inde på tidligere, mener vi, at revisors opmærksomhed har ændret sig, idet lovgivningen er blevet strammet og af analysen fremgik det, at 91 % af de virksomheder

som ikke fornemmer, at revisors opmærksomhed har ændret sig, heller ikke er blevet rådet til at forbedre deres interne kontroller.

Hvis vi ser på, hvilke ændringer til holdningen og fokuseringen på besvigelser, virksomhederne mener, der har været gennem de sidste fem år, fremgår det af undersøgelsen, at lidt over halvdelen har øget deres interne kontroller og lidt over halvdelen er blevet rådet af revisor til at forbedre disse. Samtidig har lidt under halvdelen ændret deres fokusering og opmærksomhed omkring besvigelser, mens kun 35 % mener at revisors opmærksomhed er ændret. Dette viser, at der generelt er sket en udvikling af fokuseringen og holdningen, men samtidig indikerer det også, at virksomhederne mangler indblik i, hvad lovgivningen siger og hvad revisors arbejde omfatter. De sidste fem år er lovningen blevet strammet og det lader til, at denne stramning ikke er alle virksomheder bevidst.

6.1.4. Hvilke tiltag mener I kan medføre en øget mulighed for at besvigelser opdages?

Vi undersøgte i analysen, hvilke tiltag virksomhederne mener, kan medføre en øget mulighed for, at besvigelser opdages og vi vil nu sammenligne deres holdninger med, hvordan lovgivningen er i dag, for herigennem at se om denne lever op til deres forslag til forbedringer eller ej.

91 % af virksomhederne mener, at revisor bør drøfte med ledelsen, hvilke forhold der er væsentlige i forhold til besvigelser og ser vi på, hvordan lovgivningen er, fremgår det af RS 240 pkt. 22, at revisor i forbindelse med planlægningen af revisionen skal rette forespørgsler til den daglige ledelse, for at få en forståelse af ledelsens vurdering af risikoen for, at regnskabet kan indeholde væsentlig fejlinformation som følge af besvigelser. Hermed lever lovgivningen fuldt op til hvad virksomhederne mener, mindsker risikoen.

En anden mulighed for at øge sandsynligheden for, at besvigelser opdages er, at ledelsen overfor revisor kan tilkendegive, hvilke områder den opfatter som risikofyldte og derfor gerne vil have undersøgt. 86 % af virksomhederne mener, at dette vil øge muligheden for at besvigelser opdages, mens 11 % ikke er af den opfattelse. I RS 240 er det beskrevet, at

revisor skal indhente skriftlige erklæringer fra den daglige ledelse, hvori den erklærer, at den har givet revisor alle væsentlige oplysninger vedrørende eventuelle besvigelser eller formodninger om besvigelser, som den har kendskab til og som kan have påvirket virksomheden⁶⁴. Herved pålægges ledelsen et ansvar for ikke at tilbageholde væsentlig information som giver en formodning om besvigelser eller vedrører besvigelser, men der nævnes ikke noget om, at den direkte skal oplyse, hvilke områder den mener, er risikofyldte. Det kan diskuteres, om risikoen for at opdage besvigelser bliver øget, hvis ledelsen tilkendegiver overfor revisor, hvilke områder der er risikofyldte, idet dette kan resultere i, at ledelsen flytter revisors opmærksomhed væk fra problemerne, men samtidig har ledelsen også det største kendskab til de interne kontroller og ved derfor også hvor disse nemmest kan omgås. Der er herfor både fordele og ulemper ved, at ledelsen giver denne oplysning til revisor, men af undersøgelsen fremgår det, at langt de fleste er enige i, at en sådan oplysning vil øge muligheden for at opdage besvigelser. Vi er ikke helt enige heri, idet det i nogle tilfælde kan give det modsatte resultat, idet ledelsen får nemmere ved at manipulere og lede revisors opmærksomhed i andre retninger. Vi er dog af den opfattelse, at hvis revisor drøfter med ledelsen hvordan de interne kontroller fungerer og om de fungerer optimalt vil dette øge risikoen.

En tredje måde, hvorpå man kan øge muligheden for at opdage besvigelser kunne være, at brancheforeningerne angiver, hvilke områder den opfatter som risikofyldte og som revisor derfor skal være særlig opmærksom på. Her er 43 % enige mens 41 % ikke er, hvilket klart indikerer, at der er delte meninger herom. Det fremgår også, at hovedparten af dem, som er enige, enten tilhører regnskabsklasse A eller B, hvilket vi mener skyldes, at der her er mange håndværkervirksomheder, som har en stor tilknytning til brancheforeningen. Der er ingen steder i lovgivningen eller standarderne brancheforeningerne bliver pålagt denne pligt.

Tilslutningen blandt virksomhedernes til at lovgivningen bør strammes er ikke særlig stor. Kun 18 % mener, at lovgivningen bør skærpe kravene til virksomhedens interne kontroller og 21 % mener, at lovgivningen bør skærpe kravene til revisors indsats for at afsløre besvigelser. I begge tilfælde er det hovedsagligt A virksomhederne som er enige og dette

⁶⁴ RS 240 pkt. 51, C

er lidt bemærkelsesværdigt, idet det også er disse der har mindst kendskab til lovgivningen, idet de ikke er underlagt revisionspligten. Netop det spørgsmål om lovgivningen skal strammes kan diskuteres, men vi mener i det store hele, at lovgivningen i dag er tilstrækkelig med hensyn til opdagelse af besvigelser, men det kan selvfølgelig altid gøres bedre. Her tænker vi bl.a. på, at lovgivningen godt kan være mere konkret i forbindelse med revision af de interne kontroller, f.eks. i form af indførelse af et bilag, hvori der er fremhævet konkrete eksempler på hvordan kontrollerne som minimum skal være, dvs. lidt lige som i RS 240 hvor besvigelserisikofaktorerne er fremhævet.

Som det fremgår af ovenstående, er der ikke helt enighed om, hvilke tiltag der kan medføre en øget mulighed for at besvigelser opdages, men der er et flertal af virksomheder, som mener, at idet revisor drøfter med ledelsen, hvilke forhold der er væsentlige i forhold til besvigelser og idet ledelsen overfor revisor tilkendegiver, hvilke områder den opfatter som risikofyldte, vil mindske risikoen for at besvigelser opstår. Lovgivningen kræver også, at revisor drøfter med ledelsen, hvilke forhold der er væsentlige i forhold til besvigelser, men siger ikke direkte, at ledelsen skal oplyse, hvilke områder den mener, er risikofyldte. Personligt mener vi, at for at øge risikoen for at besvigelser opdages, er oplysning og dialog helt centrale begreber, idet lovgivningen i dag er indrettet således, at risikoen for at besvigelser opstår mindskes mest muligt. Men af spørgeskemaerne tyder det på, at ikke alle virksomhederne har den rigtige viden om revisors arbejde og om hvad lovgivningen siger på området. Vi tror, at hvis virksomhederne får mere viden om hvad det er lovgivningen siger og samtidig fører en dialog med revisor, medfører dette, at risikoen for besvigelser mindskes.

6.2. Sammenligning med andre undersøgelser.

I denne del af diskussionen vil vi sammenligne de resultater, vi er kommet frem til med andre lignende undersøgelser. Vi vil herved tage fat i et andet speciale, der delvist har stillet virksomhederne overfor de samme spørgsmål, som vi har, og endelig vil vi endvidere stille vores resultater op imod de resultater, Bent Warming-Rasmussen kom frem til, for at finde ud af om der har været en udvikling på området.

6.2.3. Undersøgelse af Jakob Hedeholm

For at anskueliggøre udviklingen omkring besvigelser valgte vi i afsnit 4, ved hjælp af vores spørgeskema at undersøge virksomhedernes holdninger til denne udvikling. Dette belyser vi yderligere ved at inddrage en lignende undersøgelse lavet af Jakob Hedeholm i 2002. En del af dette spørgeskema, der er vedlagt i bilag 3, omhandler de samme spørgsmål, som det spørgeskema vi sendte ud. Jakob Hedeholm arbejdede på tidspunktet for undersøgelsen som revisor og lavede undersøgelsen ved at medtage spørgeskemaerne, når han var på kundebesøg. Vi tager derfor forbehold for, at dette kan have haft en vis indflydelse på resultatet i forhold til svarene på vores spørgeskema, men vi mener alligevel at kunne sammenligne resultaterne fra de to undersøgelser.

Den første del vi kan sammenligne er afsnittet omkring hvilke forventninger virksomhederne har til revisor i relation til besvigelser. Det første udsagnet gik på, hvorvidt en undersøgelse af besvigelser bør være et selvstændigt område af revisionen. Her svarede 35 % i 2002, at de var enige i dette, medens andelen i vores undersøgelse er på 28 %. Dette er en lille nedgang, men vi mener dog, at dette blot kan skyldes de statistiske usikkerheder, det grundlag de to undersøgelser er lavet på, taget i betragtning. Det betyder altså, at selvom kravene til revisor har ændret sig siden den første undersøgelse, har virksomhedernes holdning til selve undersøgelsen af besvigelser ikke ændret sig nævneværdigt. Vi finder dog ikke dette overraskende, idet de ændringer der har været ikke har betydet ændringer i, hvorvidt tilstedeværelsen af besvigelser bør være et selvstændigt område af revisionen.

Det næste udsagn påpegede, at revisor kun hvis han støder på forhold, der tyder på besvigelser, skal foretage en undersøgelse vedrørende disse. Dette har ligeledes ikke været berørt af ændringerne og svarprocenterne ligner også hinanden. Således var 75 % i 2002 enige i spørgsmålet, medens den tilsvarende andel i vores undersøgelse er oppe på 81 %. Denne forskel mener vi dog ligeledes skyldes den statistiske usikkerhed, de to undersøgelser er omfattet af.

Det følgende udsagn vi ønsker at sammenligne omhandler, hvorvidt det er revisors opgave at afsløre besvigelser, eller hvorvidt han blot skal rådgive virksomheden omkring

deres interne kontroller. Dette område har, som omtalt i afsnit 3, ikke været direkte berørt af ændringerne, idet det aldrig har været revisors opgave at afsløre besvigelser. Stramningerne har dog haft en vis indflydelse på revisors tilsyn med virksomhedens interne kontroller. I 2002 var 70 % uenige i, at revisor ikke skal opdage alle besvigelser, men blot rådgive virksomheden omkring interne kontroller. Denne andel er i vores undersøgelse nede på 40 %, hvilket vi vurderer, er en for stor forskel til, at det blot kan skyldes den statistiske usikkerhed. Vi er opmærksomme på, at forskellen i de adspurgte, med hensyn til størrelse, brancher og lignende, her ligeledes kan have en vis indflydelse, men vi mener dog alligevel at kunne konkludere, at der er sket en vis udvikling på dette område. Spørgsmålet er så hvad dette skyldes. Det er vores umiddelbare vurdering, at det er den øgede fokusering, der har været på området, der har betydet denne udvikling. Såvel medierne som revisorerne, har gennem de sidste 5-10 år haft større og større fokus på området og det har efter vores vurdering gjort, at mange virksomhedsdeltagere er blevet mere vidende om, hvilke pligter revisor har i forhold til besvigelser. Vi er af den opfattelse, at den øgede fokusering har betydet, at regnskabslæserne, såvel som revisors klienter, har fået større kendskab og indblik i, hvorledes revisor arbejder og hvilke krav der stilles til denne. Det er vores vurdering, at de personer der intet kendskab har til revisors arbejdsmetoder tror, at hvis revisor ikke har til opgave at opdage besvigelser er der slet ingen muligheder for, at besvigelserne bliver opdaget. Dette er, som omtalt i afsnit 3, ikke tilfældet. Fungerer virksomhedens interne kontroller optimalt, vil langt de fleste besvigelser blive opdaget af disse, og der vil være meget lille chance for, at revisor opdager nogle uregelmæssigheder. Dette er således det eneste område omkring virksomhedernes forventninger til revisor, hvor vi har fundet en udvikling fra undersøgelsen i 2002 lavet af Jakob Hedeholm.

Den sidste del af spørgeskemaerne der kan sammenlignes er afsnittet omkring, hvilke tiltag virksomhedsdeltagerne mener, kan medføre en øget mulighed for at opdage besvigelser. Der er stor enighed de to spørgeskemaer imellem om, at revisor skal drøfte væsentlighedsniveauet omkring besvigelser med revisor. Således mener 90 % i 2002 og 91 % i vores undersøgelse, at dette vil være med til, at øge muligheden for at opdage besvigelser. Revisors pligter på dette område er endvidere blevet strammet ved indførelsen af RS 240, som afløser for RVL 21, hvilket er omtalt i afsnit 3. Der er blevet flere retningslinier for revisors drøftelser og kommunikation med såvel den daglig, som den

øverste ledelse. Dette mener vi blot er en naturlig udvikling, idet den generelle samfundsudvikling går imod mere og mere dialog, de forskellige forretningsdeltagere imellem. Lignende konklusion kan man drage ud fra det følgende spørgsmål, idet 90 % af besvarelserne fra 2002 og 86 % af besvarelserne i vores undersøgelse tilkendegiver, at de ligeledes mener, at ledelsen overfor revisor bør tilkendegive, hvilke områder den opfatter som risikofyldte og som den derfor mener, at revisor skal undersøge. Dette viser dermed endvidere, at virksomhedsdeltagerne mener, det er meget vigtigt med dialog ledelsen og revisor imellem, hvilket tendensen i udviklingen af kravene til revisor også går mere og mere i retning af.

Ved spørgsmålet omkring hvorvidt brancheforeningerne bør angive, hvilke forhold de mener, er specielt risikofyldte og væsentlige i forbindelse med besvigelser på det givne område, mener vi, det kan have stor indflydelse på besvarelserne, hvilken branche disse virksomheder kommer fra. Vi har ikke undersøgt dette nærmere, men som vi tidligere har været inde på, kan det have stor indflydelse, hvilken branche man kommer fra. Vi formoder, at f.eks. små håndværkervirksomheder har større tilknytning til deres brancheforeninger, og at man kan drage flere paralleller mellem disse små virksomheder, end man kan ved de brancher hvor virksomhederne er større og hvor de måske ligner hinanden knap så meget. På trods af disse forbehold mener vi alligevel at kunne vise en hvis form for udvikling på dette område. Således mente 20 % i 2002, at brancheforeningerne bør tilkendegive, hvilke områder der er specielt risikofyldte og væsentlige, medens dette antal i vores undersøgelse er oppe på 43 %. En del af dette skyldes formodentlig, at vi i vores undersøgelse også har medtaget virksomheder i regnskabsklasse A, hvilket undersøgelsen i 2002 ikke havde. Da A virksomhederne dog kun udgør 14 % af vores besvarelser mener vi dog ikke, dette kan være den eneste årsag. Spørgsmålet er hvad årsagen så kan være.

Endelig adspurgte Jakob Hedeholm i 2002 og vi i vores undersøgelse, hvorvidt virksomhederne mener, at lovgivningen, omkring kravene til henholdsvis virksomhedens interne kontroller og revisor, bør skærpes. I 2002 mente således 10 %, at kravene omkring virksomhedernes interne kontroller mod besvigelser, bør skærpes og 15 % mente, at kravene til revisors indsats mod besvigelser bør skærpes. I vores undersøgelse er de tilsvarende andele på henholdsvis 18 % og 21 %. Der er således en lille stigning og vi

mener, som tidligere nævnt, at dette formodentlig blot skyldes den statistiske usikkerhed de to undersøgelser er præget af, men det kan dog også skyldes, at den generelle opmærksomhed omkring besvigelser er steget, og at virksomhederne dermed også er blevet mere opmærksomme på deres og revisors rolle omkring besvigelser.

6.2.2. Undersøgelse af Bent Warming-Rasmussen

Som tidligere nævnt, lavede Bent Warming-Rasmussen i 1990 en undersøgelse af, hvorledes det forholdte sig med tillidsforholdet mellem revisor og hans klienter. Han undersøgte tillige, hvorvidt der fandtes en forventningskløft mellem hvad brugerne forventede af revisor, og hvad der skulle til for, at revisor opfyldte god revisionsskik. Som udgangspunkt fandt han frem til, at de tre udvalgte brugergrupper i august 1989 følte, at deres tillid til revisorerne påtegning på årsregnskabet var faldet. Dette fordelte sig med 57 % af direktørerne, 63 % af aktionærene og 49 % af arbejdsmarkedsjournalisterne. Allerede på daværende tidspunkt havde FSR arbejdet mod at højne og udbrede god revisionsskik. Set ud fra dette var der således et åbenbart paradoks, der bestod i, at brugergruppens tillid til de statsautoriserede revisorer var faldet markant, på trods af, at revisorerne seriøst stræbte mod, at overholde og forbedre normsættene for deres revision. I den omtalte undersøgelse opstilledes bl.a. nogle cases, og specielt i tilfældet omkring underslæb var der tydeligt tale om en såkaldt forventningskløft. Således mente de tre brugergrupper klart, at det er en af revisors centrale opgaver at opdage underslæb. Ydermere forventede de endog, at revisors arbejde sikrer mod, at selskabets medarbejdere har begået underslæb. Ud fra casen, hvor revisor ikke havde opdaget underslæb, trods denne havde fulgt god revisionsskik, mener en overvejende del af arbejdsmarkedsjournalisterne endog, at god revisionsskik skal ændres. Dette har vi som bekendt ikke undersøgt, men vi finder det i denne forbindelse interessant, at Bent Warming-Rasmussen endvidere konkluderer, at yderligere kendskab til revisors arbejde klart øger tilliden til revisors arbejde for denne gruppe. Selvom det ikke er den samme brugergruppe, vi har undersøgt, har vi dog fundet frem til den samme tendens, at jo større kendskab brugergruppen har om revisors arbejdsmetoder, jo mindre bliver forventningskløften. Man kan således sige, at disse forventningskløfter blot er opstået på grundlag af misforståelser. Vi mener således det viser, at det formodentlig vil være en mulighed for FSR at arbejde mod, at udbrede kendskabet til hvad god revisionsskik er. Således konkluderer Bent Warming-Rasmussen på baggrund af hans undersøgelser

omkring såvel tillid som forventningskløfter, at det synes at være en mulighed at gennemføre en oplysningskampagne for at mindske tillidskrisen hos arbejdsmarkedsjournalisterne. I denne sammenhæng er det ligeledes værd at bemærke, at Bent Warming-Rasmussen mener, at nogle af hans testresultater lægger op til, at der er behov for dialog med alle tre brugergrupper, der indgår i hans undersøgelse, idet der er ringe grad af sammenfald mellem revisors og de tre brugergruppers syn på tingenes tilstand. Han ender således også ud med at konkludere, at der er behov for større dialog mellem brugerne og den statsautoriserede revisor for at nå en større forståelse, og anerkendelse af, hvilke normer der bør gælde for revisionen, samt af hvilke forpligtelser de indebærer. Endvidere opfordrer han til en oplysningskampagne til de mere perifere brugergrupper, som f.eks. arbejdsmarkedsjournalisterne, om hvilke faglige og etiske normsæt og forpligtelser, der gælder for revisionsydelser, hvilket vi omtalte tidligere i afsnittet. Endelig mener han, at det er nødvendigt med en højere etik hos revisorerne med hensyn til efterlevelse af normsættene. Det bemærkelsesværdige hertil er, at de statsautoriserede revisorer i undersøgelsen er enige i dette. Der lægges således op til en række tiltag, for at øge tilliden og mindske forventningskløfterne. Som det fremgår af vores afsnit 3, er der for revisors vedkommende kommet en lang række nye regler og standarder, der lægger fast, hvornår der er tale om god revisionskik. Man kan således sige, at det er blevet en smule mere enkelt for revisor at følge god revisionskik, idet der siden 1990, hvor Bent Warming-Rasmussen skrev sin afhandling, er kommet en række nye vejledninger og standarder, som revisor i hvert fald skal følge for, at overholde god revisionskik.

6.2.3. Undersøgelse af Bent Warming-Rasmussen og Lars Jensen

Som opfølger på ovenstående undersøgelse lavede Bent Warming-Rasmussen i 2001 sammen med Lars Jensen en rapport, der omhandlede aspektet omkring revisor som offentlighedens tillidsrepræsentant. Her ønskede de at undersøge, hvordan det på daværende tidspunkt stod til med tilliden til den statsautoriserede revisor, hvorved man havde muligheden for at følge udviklingen fra Bent Warming-Rasmussens undersøgelse i 1990. Endvidere undersøgte de, om de tiltag der på daværende tidspunkt var blevet gennemført, havde haft en positiv effekt på tilliden, hvad der eventuelt havde trukket i modsat retning og endelig om de tiltag til stramning eller ajourføring af lovgivningen, der ses i udlandet og var til debat i Danmark, kunne øge tilliden. Med alt dette ønskede de at blive i stand til at danne sig et billede af, hvordan tilliden til den statsautoriserede revisor

har udviklet sig gennem årene. Denne udvikling fremgår således af figur 2 i afsnit 2.1. Dette har således en fin sammenhæng med vores undersøgelse, idet vi jo har forsøgt at finde frem til, hvorvidt der har været en udvikling på området, hvilket blev diskuteret i forhold til revisors regler og pligter tidligere i dette kapitel. I det følgende ønsker vi således at diskutere, hvorledes der er sket nogle ændringer fra denne undersøgelse i 2001, til den vi selv har foretaget i forbindelse med dette speciale. For at tage de fire problemstillinger hver for sig, startede Bent Warming-Rasmussen og Lars Jensen med problemstillingen om, hvorledes det stod til, med tilliden til revisor. Her konkluderede de, at det overordnede resultat var, at tilliden generelt befandt sig på niveauet over middel. Det interessante var dog, at de endvidere fandt frem til, at tilliden de sidste ti år har været ret konstant, og at der tilmed hos to af brugergrupperne⁶⁵ kunne konstateres et svagt fald. Dette er i sig selv overraskende, idet der i denne periode har været foretaget en række stramninger, hvoraf nogle af dem er omtalt i afsnit 3. Ser man dette i sammenhæng med vores undersøgelse, bliver dette således interessant, idet vi ligeledes på forhånd havde en formodning om, at disse stramninger og ændringer af kravene og pligterne til revisor ville betyde, at tilliden til revisor øges, og dermed også, at forventningskløften mindskes. Vi har i vores undersøgelse ikke direkte undersøgt tillidsniveauet, men hvis vi ser på spørgsmålet omkring, hvorvidt det er revisors opgave altid at opdage alle former for besvigelser, har dette niveau sænket sig væsentlig i forhold til den tilsvarende undersøgelse Jakob Hedeholm lavede i 2002 og som er omtalt ovenfor. Vi mener hermed at kunne fortolke dette således, at det kunne tyde på, at stramningerne har haft en vis indflydelse, men spørgsmålet er herefter om det er tilliden der er blevet større, eller om det er regnskabsbrugernes kendskab til revisors pligter, der har ændret sig. Dette vil blive yderligere behandlet nedenfor.

Hernæst tog rapporten fat på det der også er en af hovedproblemstillingerne i vores undersøgelse, nemlig hvorvidt de tiltag der er lavet har haft betydning for visse brugere af regnskaberne, efter deres egen vurdering. Bent Warming-Rasmussen og Lars Jensens undersøgelse rækker længere tilbage end vores, idet vi kun har spurgt til udviklingen de sidste fem år, men vi mener alligevel, at det kan være relevant at sammenligne tendenserne i de to undersøgelser. Da det er svært at undersøge tiltagenes effekt hvis

⁶⁵ Som er de samme som i undersøgelsen fra 1990

ikke brugergrupperne har noget kendskab til, at der er foretaget nogle tiltag, valgte Bent Warming-Rasmussen og Lars Jensen ligeledes at undersøge de udspurgte deltageres kendskab til disse tiltag. Vi har i vores undersøgelse ikke undersøgt de forskellige tiltag enkeltvis, og vi vil derfor nøjes med at kommentere de overordnede resultater Bent Warming-Rasmussen og Lars Jensen nåede frem til. Således kunne de konstatere, at de gennemførte tiltag alle havde en positiv effekt på tilliden til revisionsydelsen og revisorerne. Det vi finder mest interessant i denne sammenhæng var dog, at de ligeledes fandt frem til, at kendskabet til disse tiltag var forholdsvis ringe. Ses dette i sammenhæng med den ovenstående undersøgelse af Bent Warming-Rasmussen, samt den undersøgelse vi har lavet er dette bemærkelsesværdigt, idet både han og vi konstaterede, at et større kendskab øger tilliden til revisor og hans arbejde.

Den følgende del af rapporten har vi valgt ikke at beskæftige os med. Den undersøgte hvad der eventuelt havde trukket i modsat retning, og i og med vi ikke har dette aspekt med i vores undersøgelse, har vi ingen mulighed for at sammenligne de to.

Endelig undersøgte Bent Warming-Rasmussen og Lars Jensen i deres rapport, hvorvidt det ville øge tilliden at stramme op på eller ajourføre den danske lovgivning efter udenlandske forhold eller i tråd med den hjemlige debat på daværende tidspunkt. Det er ikke de samme tiltag vi har lavet en undersøgelse omkring, men vi mener dog alligevel, det er interessant at se hvad de har fået ud af det. Vi har valgt kun at kommentere de tiltag vi finder mest interessante set i forhold til vores undersøgelse. Hertil kan siges, at et af de tiltag der er kendt fra Tyskland, og som vil have en positiv effekt, omhandler en form for funktionsadskillelse mellem den revision og rådgivning revisor foretager. I sammen forbindelse skal det nævnes, at de heller ikke finder det uproblematisk at tillade revisor at udbyde flere rådgivningsydelser.

6.3 Diskussion af svaret på problemstillingen

Vi vil her samle op på resultatet af problemstillingen og hermed give vores vurdering af hvorfor resultatet er blevet sådan og om der er noget, som kan gøres anderledes.

Specialets problemstilling er som følger:

Hvorledes stemmer virksomhedernes forventninger til revisor i forbindelse med forekomsten af besvigelser overens med revisors pligter på dette område og hvordan har dette udviklet sig gennem de sidste 5 år?

Ud fra vores spørgeskemaundersøgelse er det vores opfattelse, at virksomhedernes forventninger generelt set stemmer overens med, hvorledes det forholder sig med revisors pligter i forbindelse med besvigelser. Opdeler man svarerne efter hvilken regnskabsklasse virksomhederne tilhører, viser det sig, at jo større virksomheden er jo mere stemmer dens forventninger overens med hvad der er revisors pligter efter love, bekendtgørelser, standarder og vejledninger. Vi tror bl.a. at dette kan skyldes at de større virksomheder, i deres økonomiafdeling, har ansat en regnskabschef, som har en revisionsmæssig baggrund i form af tidligere at have været ansat i et revisionsfirma eller lignede. I starten af specialet var vi omkring, hvad forventningskløften egentlig er og hvad den består af og vi var bl.a. inde på, at når man snakker om en forventningskløft, består denne af en forståelseskløft og en forventningskløft og i vores analyse vurderer vi, at det er forståelseskløften der ofte er tilstede. Forståelseskløften viser sig ud fra undersøgelsen at blive større jo mindre virksomheden bliver og vi mener endvidere, at denne vil vokse jo længere væk fra virksomheden man kommer, her tænker vi på virksomhedens fjernmiljø. Et eksempel på hvor i fjernmiljøet forventningskløften er stor, og som har betydning for den generelle holdning til revisor og hans arbejde er journalisterne. Det er journalisterne, som laver historierne og ofte når der har været en sag oppe i medierne, lyder overskrifterne bl.a.: hvor var revisor. De er hermed med til at skabe en mistillid til revisors arbejde som kan få læserne til at tro, at revisor ikke har gjort sit arbejde ordentlig, idet der kan forekomme bedrageri eller lignende. Vi er af den opfattelse, at hvis journalisterne får mere indsigt i, hvad revisors pligter er på området for besvigelser, vil mange af historierne ændre karakter og i stedet handle om, hvordan det kunne gå så galt og hvordan ledelsen har kunnet skjule tingene for revisor. Hvis historierne kunne få denne drejning, tror vi, at opmærksomheden i virksomhederne omkring besvigelser vil blive bedre, idet man har læst om tilfælde, hvor det er gået galt og hvordan det gik galt.

En måde hvorpå man kan øge kendskabet til revisors pligter er ved, at FSR afholder kurser som giver indsigt i hvad reglerne er på området. Vi mener, at sådanne kurser både skal være for mindre virksomheder og for fjernmiljøet, som f.eks. journalister og

pengeinstitutter. En anden mulighed er, at FSR udgiver en lille folder, som de kan sende ud til disse. Som vi var inden på i det første afsnit om forventningskløften, medfører en større indsigt i revisors pligter også, at forventningskløften bliver mindre eller helt falder bort. Vi mener ikke loven skal strammes, men at kendskabet til hvad der står i den skal forbedres.

Der er sket en lille udvikling gennem de sidste fem år indenfor området besvigelser. Dette skyldes bl.a. den internationale harmonisering, hvor de danske regler mere og mere bliver justeret i forhold til de internationale. Denne udvikling gør igen, at det er vigtigt at orientere omverdenen om hvad reglerne er og hvad man skal være opmærksom på.

7. Konklusion

Efter at have arbejdet med besvigelser som valgfag på cand.merc.aud. fandt vi det interessant at undersøge området nærmere og finde ud af, hvorledes området har udviklet sig gennem de sidste 5-10 år, hvilket således også vil sige, før vi selv begyndte at beskæftige os med revisionsbranchen. Vi opstillede følgende hovedproblemstilling, som vi ønskede at finde frem til en løsning på:

Hvorledes stemmer virksomhedens forventninger til revisor, i forbindelse med forekomsten af besvigelser, overens med revisors pligter på dette område og hvordan har dette udviklet sig gennem de sidste 5-10 år?

Vi ønskede således at undersøge den såkaldte forventningskløft, og efter problemformuleringen valgte vi derfor at medtage et afsnit omkring denne som den bl.a. er blevet beskrevet af Brenda Porter og Bent Warming-Rasmussen. Dette er således grundlaget for hele det problemområde vi ønskede at undersøge gennem udarbejdelsen af projektet. Vi valgte at opdele problemstillingen i tre underproblemstillinger som tilsammen giver et svar på problemstillingen. Den første underproblemstilling gik således på

Hvad besvigelser er, hvordan de forekommer og opdages disse?

For at få det helt grundlæggende på plads startede vi med en gennemgang af de lovmæssige bestemmelser, der findes i RL og i EKL, samt de regler der er udstedt af Revisionsteknisk udvalg i form af vejledninger og standarder, som revisor skal følge for at overholde god revisionsskik. Selvom vi har valgt kun at beskæftige os med forholdene i Danmark, valgte vi dog alligevel kort at gennemgå den internationale standard ISA 240, idet denne er baggrunden for den tilsvarende danske standard, og derfor naturligvis har haft stor indflydelse på de danske forhold. Vi beskrev således, om der er forskel på hvornår revisor skal reagere i forhold til RL, hvor revisor skal reagere når han indser, at en økonomisk forbrydelse finder sted og han har en begrundet formodning om, at det er af en vis grovhed, EKL hvor revisor skal reagere ved begrundet formodning og HVL, hvor revisor skal reagere, når han har en mistanke, der ikke kan afkræftes. Disse love fastlægger således, hvornår revisor skal reagere overfor besvigelser i forhold til

myndighederne, medens vejledningerne og standarderne kommer med en række retningslinier, revisor skal følge i forbindelse med selve revisionen af regnskabet, for at følge god revisionsskik. Der fremgår således af RS 240 en række retningslinier for revisor i forbindelse med såvel planlægning, udførelse som rapportering omkring besvigelser. Hernæst gennemgik vi Nordisk Fjer-sagen, en sag fra 2003 om revisors manglende gennemgang af interne kontroller og Midtbank-sagen, for at komme med et par eksempler på hvor vanskeligt området kan være for revisor, både i forhold til hvornår han har foretaget nok foranstaltninger, for at sikre, at der ikke er begået besvigelser, men også med hensyn til at selvom ledelsen bliver stillet for en retssag, behøver revisor ikke have gjort noget forkert. I denne forbindelse viste vi også en tidslinie lavet af Bent Warming-Rasmussen og Lars Jensen, hvor de illustrerer, hvorledes mediernes omtale af de forskellige sager om økonomisk kriminalitet og besvigelser har indflydelse på regnskabslæsernes tillid og forventninger til revisor. Herigennem nåede vi således frem til en løsning til vores første problemområde, som hjælp til at besvare det tidligere nævnte hovedproblemområde. Den anden underproblemstilling var:

Hvilket kendskab har virksomhederne til revisors pligter, hvad er deres forventninger og gør virksomhederne selv noget for at undgå besvigelser?

Her havde vi udarbejdet et spørgeskema vi, via e-mail, udsendte til omkring 350 virksomheder i alle regnskabsklasserne og så vidt muligt spredt over hele Danmark. Her startede vi med at udspørge respondenterne omkring deres forventninger til, at revisor afslører besvigelser i deres virksomhed. Der viste sig en klar tendens til, at jo større virksomheden er, jo større er kendskabet til revisors pligter og hvilket ansvar de selv har, for at vedligeholde deres interne kontroller så de fungerer optimalt til at afsløre besvigelser. Endelig undersøgte vi også holdningerne til, hvorvidt revisionspligten for virksomheder i regnskabsklasse B skal fjernes, hvilket der var stor uenighed omkring selvom flertallet dog mente, at dette vil øge risikoen for, at der opstår besvigelser. Dette er ligeledes vores vurdering af situationen. Herefter undersøgte vi, om de deltagende virksomheder, havde oplevet besvigelser. Dette var tilfældet hos 37 %, hvilket svarede fint til tidligere undersøgelser omkring problemet. Det fremgik dog også, at jo større virksomheden er, jo større risiko er der for, at virksomheden har oplevet besvigelser. Dette formoder vi skyldes, at medarbejderne i de store virksomheder formodentlig ikke har den

samme loyalitet overfor virksomheden, samt at der i de større virksomheder handles med større beløb, og at det dermed bliver mere fristende for medarbejderne at forsøge, at skaffe nogle af disse til sig selv. Denne del af spørgeskemaet ledte os hermed frem til en konklusion på vores anden underproblemstilling. Den sidste underproblemstilling var:

Har indførelsen af Revisionsstandard 240 styrket opmærksomheden på besvigelser?

Her gjorde vi brug af den resterende del af spørgeskemaet der omhandlede, hvilke ændringer i holdningen og fokuseringen omkring besvigelser der har været gennem de sidste fem år, samt hvilke tiltag virksomhederne mener, kan øge muligheden for, at besvigelser opdages. Vi lavede fem spørgsmål omkring dette og alt i alt kan det konkluderes, at omkring halvdelen af virksomhederne mener der har været en ændring, medens halvdelen ikke kan nikke genkendende til dette. Det kan godt vække en vis undren hos os, idet der har været en del ændringer og stramninger omkring revisors regler og pligter i forbindelse med besvigelser i denne periode. Omkring hvilke tiltag virksomhederne mener, kan øge muligheden for at opdage besvigelser var der meget stor enighed om, at revisor og ledelsen bør drøfte, hvilke forhold der er væsentlige omkring besvigelser, og at ledelsen i denne forbindelse bør tilkendegive, hvilke områder den finder risikofyldte, og som den derfor gerne vil have undersøgt. Dette finder vi ikke overraskende og det fremgår da også allerede delvist af RS 240 pkt. 22-27. Endelig er der ikke mange, der mener, det er nødvendigt med en stramning af lovgivningen, hverken i forhold til virksomhedernes interne kontroller eller til revisor. Dette finder vi ikke overraskende, idet en så lille del af virksomhederne har oplevet besvigelser, og det tyder da også på, at de virksomheder der mener, at lovgivningen bør skærpes selv har oplevet besvigelser. Vi mener selv, at det kunne være en ide at forbedre RS 240 så den kommer på højde med ISA 240 (Revised), idet der er en række tiltag i denne der tydeliggør, hvorledes revisor skal forholde sig.

Herefter diskuterede, vi hvorledes de omtalte regler og pligter til revisor stemmer overens med hvordan virksomhedsdeltagerne svarede på spørgsmålene i spørgeskemaet. I denne forbindelse sammenlignede vi endvidere vores resultater med en tilsvarende undersøgelse lavet af en cand.merc.stud. i 2002, der på visse områder stillede de samme spørgsmål til

virksomhederne som vi gjorde, samt en undersøgelse lavet af Bent Warming-Rasmussen i 1990 og en opfølgning på denne han lavede i 2001 sammen med Lars Jensen. Dette for at finde frem til, om der skulle være sket en ændring på området i forhold til vores undersøgelse. Det eneste område, hvor der var en betydelig forskel, var omkring, hvorvidt virksomhederne mener, at det er revisors opgave at opdage besvigelser. Det fandt 70 % i 2002, at det var, medens denne andel var nede på 40 % i vores undersøgelse. Vi tager forbehold for, at begge undersøgelser er omfattet af statistiske usikkerheder, men vi mener dog, at forskellen er så stor, at den er værd at bemærke. Det tyder således på, at der er blevet en større viden om, hvorledes revisor arbejder, og hvad man dermed kan forvente af revisor i forbindelse med besvigelser.

Alt dette førte os frem til en konklusion omkring vores hovedproblemstilling, som vi præsenterede problemformuleringen. Det er vores opfattelse, at virksomhedernes forventninger generelt set stemmer fint overens med, hvorledes det forholder sig med revisors pligter i forbindelse med besvigelser. Langt de fleste virksomheder er klar over, at det ikke kun er revisors opgave at opdage besvigelser, men at det snarere er revisors opgave, i samarbejde med ledelsen, at vedligeholde de interne kontroller, så virksomheden på den måde opdager og ikke mindst forebygger besvigelser. Det viser sig dog også, at jo mindre virksomheden bliver, jo større forventninger bliver der til revisor om, at denne garanterer, at der ikke er besvigelser i et regnskab denne har revideret. Dette finder vi meget naturligt, idet de mindre virksomheder formodentlig ikke har den store indsigt i revisors arbejdsmetoder, regler og pligter, og endvidere har medarbejderne i de små virksomheder ikke nødvendigvis en uddannelse indenfor økonomi og regnskab. Derfor mener vi ikke at kunne anbefale at revisionspligten for virksomheder i regnskabsklasse B fjernes, idet vi mener der så vil være en risiko for, at flere af disse virksomheder oplever besvigelser. Ser vi på den del af spørgsmålet, der omhandler udviklingen, mener vi ikke, der er sket den store ændring. I forhold til de ældre undersøgelser vi sammenlignede med, har vi ikke fundet nogen forskelle af betydning. Derudover adspurgte vi de undersøgte virksomheder omkring deres vurdering af udviklingen gennem de sidste fem år, her såvel deres egne holdninger og deres fokusering som deres vurdering af hvorledes revisors holdninger og fokusering har ændret sig inden for denne årrække. Her var det cirka halvdelen der tilkendegav, at deres egne holdninger og fokuseringer har ændret sig og de derfor har ændret nogle ting. Ligeledes

omkring halvdelen vurderede, at revisors holdninger og fokusering omkring besvigelser har ændret sig gennem de sidste fem år. Dette var efter vores mening også, hvad man kunne forvente set i forhold til de ændringer der, som tidligere nævnt, har været gennem en årrække. Vores endelige konklusion på dette må således blive, at de ændringer og stramninger der har været, har haft en vis effekt, men at dette nok mest har ramt revisor og hans arbejdsmetoder, og ikke de grupper der skal læse regnskaberne. Selvom der stadig kunne være brug for nogle stramninger, ligeledes set i lyset af hvad der sker i udlandet, mener vi det lige så vigtigt, at man arbejder mod at øge kendskabet til hvad god revisionskik vil sige. Specielt i de tilfælde hvor det går galt vil det være en fordel for revisor, hvis offentligheden har tilpas kendskab til, at de ikke altid på forhånd mener, at det må være revisors skyld.

8. Perspektivering

Som nævnt i konklusionen mener vi, det vil være en god ide, hvis FSR og eventuelt FRR lavede en oplysningskampagne for at øge kendskabet til, hvilke pligter revisor har i forbindelse med revision af et regnskab. Som det endvidere fremgår, specielt ud fra Bent Warming-Rasmussens undersøgelse, vil dette specielt være relevant overfor journalister der beskæftiger sig med erhvervslivet. Efter ligeledes at have påvist, at tilliden til revisor har været faldende i takt med de erhvervsskandaler der har været oppe i medierne, mener vi der vil være en mulighed for, at disse sager ikke vil blive omtalt på samme negative måde. Har journalisterne større kendskab til, hvorledes revisor arbejder og hvilke regler og pligter han er underlagt for at overholde god revisionskik, vil de formodentlig ikke bebrejde revisor noget, med mindre der virkelig er noget at bebrejde revisor for. Ved man ikke bedre, er det altid nemt at udpege en synder, blot fordi denne har været i forbindelse med virksomheden. Den omtalte oplysningskampagne vil endvidere være en ide at rette mod de mindre virksomheder. Det viser sig, ikke overraskende, at det er denne gruppe der har mindst kendskab til revisors arbejde og pligter, og da vi endvidere har påvist, at kendskab mindsker forventningskløften og skaber tillid, vil dette være en mulighed. Helt konkret mener vi, man kunne sende brochurer og andet materiale ud til målgruppen, der så eventuelt, hvis målgruppen er interesseret heri, kunne følges op af en form for et foredrag hvor en revisor med egne ord, forklarer hvordan hans arbejde omkring besvigelser ser ud.

Vi mener, som nævnt i konklusionen, ikke revisionspligten for virksomheder i regnskabsklasse B skal fjernes. Dette bygger vi på, at vi har en formodning om, at dette vil øge risikoen for, at besvigelser forekommer, men også, at det mindsker chancen for at opdage de besvigelser der allerede forekommer. Vi mener, det vil øge risikoen for besvigelserne, idet revisors tilstedeværelse i sig selv har en forebyggende effekt. Det viser sig endvidere, at det er disse mindre virksomheder, der har det mindste kendskab til revisors arbejde, og at mange af dem forventer, at revisor opdager alle besvigelser. Man kan dermed frygte, at hvis revisor ikke længere er i virksomheden tror nogle medarbejdere, at der er frit slag på hylde et. Ligeledes frygter vi, at hvis revisor ikke længere kan rådgive virksomheden omkring deres interne kontroller bliver disse så dårligt,

at der er stor risiko for, at selvom der ikke forekommer flere besvigelser vil en mindre andel af disse blive opdaget.

Som vi har været inde på omkring gennemgangen af RS 240 og i konklusionen mener vi, en ændring af denne vil være på plads. Som det fremgår af afsnit 3.1.4.3 er der allerede kommet en ny international standard på området kalder ISA 240 (Revised), der medtager en række nye tiltag som ikke er kommet med i RS 240, selvom denne også er forholdsvis ny. De vigtigste forskelle på den danske og den internationale standard er gennemgået i det nævnte afsnit, og det fremgår således, at den nye ISA 240 (Revised) kun omhandler besvigelser hvilket betyder, at området omkring utilsigtede fejl er udgået. Dette formoder vi, vil øge revisors fokus, idet der således ikke er den mindste tvivl om, at det er besvigelser det omhandler, og ikke blot de utilsigtede fejl.

Afslutningsvist fornemmer vi, at fokuseringen omkring besvigelser fortsat vil blive øget i fremtiden. Vi tror stadig der i fremtiden vil komme flere og mere konkrete love, regler og pligter til revisor, når han skal forsøge at sikre sig, at et regnskab ikke indeholder besvigelser. Dette ligeledes i en bestræbelse på, at opnå en harmonisering på internationalt plan. Vi mener endvidere, at der vil blive endnu mere opmærksomhed omkring, at revisor skal forsøge at rådgive virksomheden på bedst mulig vis til at dens interne kontroller fungerer så optimalt som overhovedet muligt. Efter vores opfattelse må det være målet, at det slet ikke er nødvendigt, at revisor opdager besvigelser, fordi virksomhedens interne kontroller fungerer optimal, og dermed opdager de få besvigelser der altid vil finde sted. Vi er dog også af den holdning, at forebyggelse altid er mere effektiv end opklaring.

9. English summary

The aim of this thesis is to examine, how the expectations of companies from auditor in connection with fraud correspond with auditor's duties in this particular area. And how this has developed through the last five years. Therefore, we have drawn up three questions, which collectively/combined will help us examine this issue.

Before answering these three questions, we chose to examine the expectation gap more closely. We found out, that the expectation gap consists of an performance gap and an expectation gap. The expectation gap arises, when auditor does not perform his duties satisfactory according to the legislation. The understanding gap arises, when as for example the companies have misunderstood the auditor's duties. In 1990 Brenda Porter published her PhD. dissertation "The Audit Expectation-Performance Gap and the role of External Auditors in Society", which includes a diagram of the expectation gap between auditor and the users of his services. This meant that auditors were made aware of, how the expectation gap arises, and which elements they should focus on in order to reduce this gap. We have chosen to describe this diagram. We have also included a figure made by Bent Warming-Rasmussen, as this describes the different processes behind the expectations of the individual client from the auditor's duties.

Firstly, we examined what fraud is, how it occurs, and how it is discovered. We found out, that fraud is an intentional act carried out by one or several persons among the day-to-day management, the supreme management, employees or third party. Moreover, fraud involves misrepresentation in order to obtain an unwarranted or illegal advantage. The rules in the field of fraud are continuously changed through guidelines and standards. One example of how fraud can occur is Nordisk Fjersagen, in which the management were convicted of gross fraud, as among other things they made fictive deals and thus hid the illegalities from auditor. Audit of the balance sheet is organised in such way, that there is a high degree of security against essential errors and defects, if only the auditor complies with the audit guidelines and standards.

Secondly, we examined how much the companies know about the auditor's duties, what their expectations are, and what they themselves do to prevent fraud. In this connection we sent out questionnaires to about 350 companies. Only 46 companies answered these questionnaires. From the answers, it appeared, that the larger the company, the greater the knowledge of the auditor's duties. The expectations of the companies from the auditor and their own prevention of fraud also depend on the size of the company. Once again it is the larger companies, which do the most to prevent fraud, for example by increasing their internal controls. Moreover, the larger the company the more its expectations from the auditor correspond with the legislation.

Finally, we examined whether the introduction of RVL 21/RS 240 has increased the attention to fraud. It appeared that most large companies have increased their internal controls. And this is due to the fact, that auditor has advised them to do so. We also examined whether the focus on and attitude towards fraud have changed within the companies. Again the larger companies have a tendency to agree. Conversely, it is the smaller companies, which have a tendency to believe that tightening of the legislation and the communication between auditor and the company will reduce fraud.

Our examination shows that the expectations of the company from the auditor do not always correspond with the auditor's duties in connection with fraud. However, the larger the company, the more the expectations correspond, and thus the expectation gap is reduced. Within the last five years the legislation has been tightened. However, there is still room for improvements. In our opinion the legislation should not be changed, instead the expectation gap should be reduced as much as possible. For example by giving the companies more insight into the auditor's duties. At the same time, it is also important that the surrounding world, such as journalists, have more knowledge of the auditor's duties, as their opinions have an influence on the public opinion. This could be done through seminars and lectures arranged by the FSR.

10. Forkortelser

Revisorloven:	RL
Erklæringsbekendtgørelsen:	EKL
Revisionsstandard:	RS
Revisionsvejledning:	RVL
Værdipapirhandelsloven:	VHL
Hvidvaskningsloven:	HVL
Årsregnskabsloven:	ÅRL
Aktieselskabsloven:	AL
Foreningen for statsautoriserede revisorer:	FSR
Foreningen for registrerede revisorer:	FRR

11. Figur- og tabeloversigt:

Figur 1, side 9:	Projektets opbygning
Figur 2, side 14:	Forventningskløften
Figur 3, side 16:	Tillidsprocessen
Figur 4, side 23:	Kriminalitet, som revisor skal afdække
Figur 5, side 33:	Udviklingen i tillid
Tabel 1, side 34:	Koncernregnskabet for Nordisk Fjer
Tabel 2, side 54:	Resultat af spørgsmål 1.1
Tabel 3, side 56:	Resultat af spørgsmål 1.2
Tabel 4, side 57:	Resultat af spørgsmål 1.3
Tabel 5, side 58:	Resultat af spørgsmål 1.4
Tabel 6, side 59:	Resultat af spørgsmål 1.5
Tabel 7, side 60:	Resultat af spørgsmål 2.1
Tabel 8, side 61:	Resultat af spørgsmål 2.2
Tabel 9, side 62:	Resultat af spørgsmål 2.3
Tabel 10, side 66:	Resultat af spørgsmål 3.1
Tabel 11, side 68:	Resultat af spørgsmål 3.2
Tabel 12, side 69:	Resultat af spørgsmål 3.3
Tabel 13, side 70:	Resultat af spørgsmål 3.4
Tabel 14, side 71:	Resultat af spørgsmål 3.5
Tabel 15, side 74:	Resultat af spørgsmål 4.1
Tabel 16, side 75:	Resultat af spørgsmål 4.2
Tabel 17, side 76:	Resultat af spørgsmål 4.3
Tabel 18, side 77:	Resultat af spørgsmål 4.4
Tabel 19, side 78:	Resultat af spørgsmål 4.5

12. Litteraturliste

- Arens, Alvin A. og James K. Loebbecke Auditing – An integrated approach, 7. udgave, New Jersey, Prentice-Hall International, 1997
- KPMG Besvigelser – risici og forebyggelser, 1997
- Langsted, Lars Bo, Mogens Christensen, Torben Haaning og Anne Loft Revision – koncept & teori, FSR's forlag, 1996
- Warming-Rasmussen, Bent og Lars Jensen Revisor som offentlighedens tillidsrepræsentant, forlaget Thomson, 2001

Artikler

- Autzen, Thomas, Mads Thomsen og Lorenz Lorenzen Hvorledes påvirker den ny revisorlov forventningskløften mellem revisor og regnskabsbrugerne, Syddansk Universitet, 2003
- Carlsen, Sven og Flemming Petersen Revisionsvejledning 21 – Besvigelser, R&R nr. 12, 1999
- Christiansen, Brian og Kaare von Cappeln ISA 240 (Revised) – Yderligere skærper af krav til revision vedrørende besvigelser, R&R nr. 7, 2004
- Damgaard, Jens Otto Besvigelser, revisors ansvar og forebyggende foranstaltninger, R&R nr. 1, 1998

Hansen, Jesper Lau	Midtbank-sagen, R&R nr.6, 2004
Johansen, Aksel Runge	Dom i Nordisk Fjersagen mod direktører og revisorer, R&R nr.3, 1999
Kiertzner, Lars	Revisor og besvigelser – øget fokus i lovgivningen og revisionsstandarder, R&R nr. 2, 2003
Koefoed, Jesper og Kenneth Hofman	Regnskabsmanipulation, R&R nr. 1, 1998

Afhandlinger og specialer

Gislum, Henrik	Revisors tavshedspligt og dennes rapporteringsret og – pligt. Herunder en vurdering af mulige konsekvenser for revisors rapportering ved besvigelser som følge af revisionsvejledning nr. 21. Aalborg Universitet 1999
Hansen, Helle og Betina Nielsen	Revisors rolle i relation til besvigelser – nu og i fremtiden. Aalborg Universitet 1999
Hedeholm, Jakob	Revision af besvigelser – revisors rolle og udviklingen heri. Aalborg Universitet 2002
Hessellund, Anton og Ulrik Andersen	Revisors rolle i forbindelse med regnskabsmæssig manipulation. Aalborg Universitet 2002
Warming-Rasmussen, Bent	Tillidsforholdet og forventningskløften mellem brugeren af revisionsydelsen og

den statsautoriserede revisor.
Handelshøjskolen i Århus, 1990

Love, bekendtgørelser m.m.

LFF 2003-01-29 nr. 144

Statsautoriserede og registrerede

Lov 2003-04-30 nr. 302

statsautoriserede og registrerede revisorer

Bekendtgørelse 2004-12-22 nr. 1537

om statsautoriserede og registrerede
revisorers erklæringer m.v.
(erklæringsbekendtgørelsen)

Sager

U.2004.2377.H

U.2003.2505.H

UfR.2005.984.H

Responsumsag nr. 1044 – SØK's j.nr. 56/9 Nordisk Fjer-koncernen

Bilag